

รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์
“รูปแบบการอนุรักษ์พันธุ์ปลาท้องถิ่นของชุมชนลำน้ำว่า
ตำบลน้ำพาง อำเภอแม่จริม จังหวัดน่าน”

โดย

วิชัย นิลคง และคณะ

30 เมษายน 2545

รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์
“รูปแบบการอนุรักษ์พันธุ์ปลาท้องถิ่นของชุมชนลำน้ำว่า
ตำบลน้ำพาง อำเภอแม่จริม จังหวัดน่าน”

โดย

วิชัย นิลคง และคณะ

30 เมษายน 2545

รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์

“รูปแบบการอนุรักษ์พันธุ์ปลาท้องถิ่นของชุมชนลำน้ำว่าตำบลน้ำพาง
อำเภอแม่จริม จังหวัดน่าน”

คณะผู้วิจัย

1. นายวิชัย	นิลคง	สำนักงานสาธารณสุขอำเภอแม่จริม
2. นายบุญส่ง	อินขาว	กำนันตำบลน้ำพาง
3. นายชุม	ทองคำ	ผู้ใหญ่บ้านน้ำว่า
4. นายสม	แก้วใส	ผู้ใหญ่บ้านน้ำปู้
5. นายวุ่น	ประทอง	ผู้ใหญ่บ้านห้วยทรายมูล
4. น.ส. กฤติยา	จิตอารี	สถานีอนามัยน้ำพาง

สนับสนุนงบประมาณโดย สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย

กิตติกรรมประกาศ

การศึกษาวิจัยรูปแบบการอนุรักษ์พันธุ์ปลาท้องถิ่นของชุมชนลำน้ว่าตำบลน้ำพาง อำเภอแม่จริม จังหวัดน่าน ได้รับทุนสนับสนุนการวิจัยจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัยภาค (สกว.) เพื่อมุ่งหวังจะพัฒนากระบวนการอนุรักษ์พันธุ์ท้องถิ่นของชุมชนลำน้ว่าตำบลน้ำพางให้มีความสอดคล้องกับสภาพปัญหาที่ประสบอยู่ในขณะนี้ และหารูปแบบการขยายเครือข่ายความร่วมมือของแต่ละหมู่บ้านในการอนุรักษ์พันธุ์ปลาให้มีศักยภาพในการแก้ไขปัญหาที่มีพลังเพิ่มมากขึ้น จึงขอขอบคุณแหล่งเงินทุน เจ้าหน้าที่ สกว.น่าน สกว.ภาค ที่ได้ให้ข้อเสนอแนะที่มีคุณค่าในการทำงานวิจัยมา ณ โอกาสนี้เป็นอย่างสูง

นอกจากนี้การศึกษารั้งนี้ได้รับความเมตตาจากพระครูพิพิธนันทคุณและคณะสงฆ์ตำบลน้ำพางที่ได้เมตตาตามประกอบพิธีสืบชะตาแม่น้ำให้ทุกหมู่บ้าน ขอขอบคุณพี่สุทธิพงษ์ วสุโสภะพงษ์ พี่สำรวย ผัดผล พี่ลำแพน จอมเมือง คุณพิเชษฐ์ หนองช้างที่ได้ให้ข้อชี้แนะถึงประเด็นการศึกษา ให้ข้อคิดเห็นที่เป็นประโยชน์ต่อการดำเนินงาน และช่วยให้ข้อเสนอแนะในการเขียนรายงานวิจัย

และขอขอบคุณคณะวิจัยประกอบด้วย กำนันบุญส่ง อินขาว กำนันตำบลน้ำพาง ผู้ใหญ่สม แก้วใส บ้านน้ำปู้ ผู้ใหญ่ชุม ทองคำ บ้านน้ำว่า ผู้ใหญ่นุ่น ประทอง บ้านห้วยทรายมูล และยังมีผู้นำชุมชนในตำบลน้ำพางที่เป็นกำลังสำคัญในการผลักดันให้เกิดการอนุรักษ์พันธุ์ปลาท้องถิ่นในพื้นที่ตำบลน้ำพางอย่างจริงจัง ขอขอบคุณผู้เฒ่าผู้แก่ พรานปลา ทุกคนที่ได้ถ่ายทอดประสบการณ์ที่สำคัญ และน้องๆเยาวชนชนฮักแม่จริมและพี่ๆน้องๆเพื่อนร่วมอุดมการณ์ทุกท่านที่มีส่วนสำคัญ ร่วมคิด ร่วมทำ และเป็นกำลังใจซึ่งกันและกันมาตลอดระยะการดำเนินงาน จนผลการดำเนินงานสำเร็จลุล่วงไปด้วยดี และเป็นประโยชน์ต่อชุมชนอย่างแท้จริง และขอบคุณผู้บังคับบัญชาที่ได้เห็นความสำคัญของปัญหาและอนุญาตให้ดำเนินงานวิจัย

คุณประโยชน์หรือบุญกุศลใดที่พึงมีจากงานวิจัยและจากการประกอบคุณความดีร่วมกัน ขอมอบให้กับชาวบ้านตำบลน้ำพางทุกคน ญาติสนิทมิตรสหายทุกท่าน ผูกปลา ปู หอย กุ้ง สัตว์น้ำทุกตัว ที่เสียชีวิตด้วยระเบิด ไฟฟ้าช็อต ยาเบื่อ ของคนที่เอาเปรียบธรรมชาติและสังคม

บทคัดย่อ

งานวิจัยรูปแบบการอนุรักษ์พันธุ์ปลาท้องถิ่นของชุมชนลำน้ำว่านนี้ เป็นงานวิจัยที่ค้นหาข้อเท็จจริงและนำไปสู่การพัฒนาเพื่อประโยชน์ของท้องถิ่นโดยส่วนรวม เน้นกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนเป็นสำคัญคณะวิจัยเป็นแต่เพียงผู้สนับสนุนให้เกิดกระบวนการต่างๆในท้องถิ่น โดยได้ศึกษาในหมู่บ้านลำน้ำว่าน จำนวน 4 หมู่บ้าน ได้แก่บ้านน้ำพระทัย บ้านน้ำว่าน บ้านน้ำปู้ และบ้านห้วยทรายมูล ซึ่งผลการศึกษามีดังต่อไปนี้

การเปลี่ยนแปลงของปริมาณสัตว์น้ำในลำน้ำว่านแบ่งตามการเปลี่ยนแปลงสังคมได้ 3 ระยะได้แก่ ระยะที่ 1.) ยุคปลาอุดมสมบูรณ์(ก่อนปี พ.ศ. 2520)สังคมยุคนี้มีการพึ่งพาธรรมชาติ ธรรมชาติและพิธีกรรมความเชื่อมีอิทธิพลต่อการดำรงชีวิตของชาวบ้านสูง ลักษณะสังคมเป็นสังคมแบบเครือญาติ อยู่ในระบบคุณธรรมควบคุมที่ชุมชนเรียกว่า "ของหน้าหมู่" ระยะที่ 2.) ยุคปลาลดลง (พ.ศ. 2520-2539) ความเจริญทางด้านโครงสร้างทางสังคมได้เข้ามาสู่ท้องถิ่น เช่น ถนนลาดยาง สะพานคอนกรีต ไฟฟ้า น้ำประปา นอกจากนี้วัฒนธรรมทางตะวันตกและกระแสการบริโภค กระแสวัตถุนิยมได้เข้ามามีบทบาทในสังคมทีละน้อยๆ เป็นสิ่งที่ผลักดันให้มีการเปลี่ยนแปลงทางความคิดของคนบางกลุ่มในสังคม จากการใช้วิถีชีวิตแบบพอเพียงเปลี่ยนเป็นวิถีชีวิตพึ่งพาวัตถุ มีการประเมินคุณค่าของสังคมจากราคาวัตถุเสมือนว่าวัตถุได้เป็นเครื่องบ่งบอกฐานะทางสังคมประการหนึ่ง จึงมีการแก่งแย่งทรัพยากรทางธรรมชาติเพื่อนำมาแลกเปลี่ยนเป็นเงินตรา เป็นผลให้ปริมาณทรัพยากรทางธรรมชาติที่มีอยู่มีปริมาณที่ลดลงอย่างรวดเร็วในระยะต่อมา จนป่าไม้และปลาท้องถิ่นหลายชนิดแทบสูญหายไปจากพื้นที่ตำบลน้ำพาง ในระยะเวลาดังกล่าวชุมชนลำน้ำว่านได้มีกระบวนการอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำ แต่ผลของอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำยังไม่ประสบความสำเร็จ ระยะที่ 3) ยุคสัตว์น้ำฟื้นฟู เป็นช่วงที่สังคมได้เรียนรู้ผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่ผ่านมา และชุมชนต้องการพัฒนากระบวนการอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำอย่างจริงจัง โดยการไปศึกษาดูงานจากหมู่บ้านที่ประสบความสำเร็จมาก่อนแล้วผสมผสานกับการกระบวนการจัดการทรัพยากรสัตว์น้ำของชุมชนที่ผ่านมาแล้วนำความรู้ใหม่ที่ได้ไปพัฒนากระบวนการอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำให้สอดคล้องกับสภาพปัญหาที่สังคมกำลังเผชิญอยู่ จนทำให้ผลของการอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำของชุมชนมีความสำเร็จในระดับที่ชุมชนพอใจ และงานวิจัยได้เข้ามาสนับสนุนชุมชนในการพัฒนากระบวนการอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำจากเดิมเพิ่มขึ้นไปอีก โดยให้เน้นให้ชุมชนได้มีเรียนรู้กระบวนการจัดการในทุกกลุ่ม ทุกหมู่บ้าน แล้วนำไปสู่รูปแบบการอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำที่มีการประยุกต์เอาศาสนา พิธีกรรมความเชื่อ ภูมิปัญญาท้องถิ่นมาผสมผสานกับการอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำ และจิตสำนึกหรือความรับผิดชอบต่อของหมู่บ้านอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำในหมู่บ้านลำน้ำว่าน และขยายไปสู่หมู่บ้านลำน้ำอื่นๆในพื้นที่ตำบลน้ำพางในเวลาต่อมา

การอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำกลไกการฟื้นฟูแหล่งน้ำของชุมชนลำนํ้าว่ามีหลักการและแนวทางดังต่อไปนี้ 1.) กระบวนการจัดการ เป็นการเรียนรู้ปัญหาของชุมชนโดยทีมวิจัยเป็นผู้สนับสนุนการเรียนรู้เน้นกระบวนการที่สอดคล้องกับสภาพท้องถิ่นและเกิดขึ้นในพื้นที่ทั้งหมด เช่น เวทีสนทนา การพูดคุยปรึกษาหารือ เวทีเสวนา การระดมสมอง การสำรวจข้อมูล การสัมภาษณ์ การประชุม การสร้างจิตสำนึก การมีส่วนร่วม การสร้างเครือข่าย การประชาสัมพันธ์ 2.) วิธีการจัดการและรูปแบบการจัดการ ชุมชนมีวิธีการจัดการใน 6 ลักษณะ คือ 2.1) การจัดการเชิงโครงสร้าง เช่น การตั้งกลุ่ม องค์การบริหาร 2.2) การจัดการทางสังคม เช่นการสร้างกฎระเบียบของสังคม การประยุกต์ใช้ประเพณีพื้นบ้าน ศาสนา และพิธีกรรมความเชื่อของท้องถิ่น การไกล่เกลี่ยข้อพิพาท 2.3) การจัดการแหล่งน้ำ เช่นการกำหนดเขตอนุรักษ์ เขตสงวน 2.4) การจัดการผลประโยชน์ เช่นการท่องเที่ยวพักผ่อนหย่อนใจ การจับสัตว์น้ำ 2.5) การสร้างจิตสำนึกของประชาชนในพื้นที่ เช่นเวทีประชาคมอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำ การเข้าค่ายเยาวชน 2.6) การประชาสัมพันธ์ข้อมูลข่าวสารด้านการดำเนินงานของชุมชนให้สังคมทั้งในและนอกพื้นที่รับรู้ 3.) หลักการจัดการ ชุมชนมีหลักการจัดการ อยู่ 4 ประการ 3.1) คำนึงถึงความสมบูรณ์สัตว์น้ำและความสมบูรณ์ของระบบนิเวศแหล่งน้ำและคุณค่าของแหล่งน้ำ 3.2) การมีส่วนร่วมของชุมชนและองค์กรที่เกี่ยวข้องในพื้นที่ 3.3) การใช้วิธีการของท้องถิ่นที่มีการนำเอาความเชื่อด้านศาสนา พิธีกรรมความเชื่อวัฒนธรรมท้องถิ่นที่มีอิทธิพลในการดำรงชีพของคนในท้องถิ่นมาใช้ในดำเนินงาน 3.4) การได้รับผลประโยชน์ร่วมกัน ทุกคนในท้องถิ่นได้รับผลประโยชน์อย่างเสมอภาคและยุติธรรม

ปัจจัยที่ทำให้การอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำและการขยายเครือข่ายการอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำเป็นไปด้วยดีมีปัจจัยดังนี้ 1.) ความเป็นสังคมชนบทที่มีการพึ่งพาธรรมชาติในการดำรงชีวิตตั้งแต่อดีตและต้องการคงรูปแบบการพึ่งพาธรรมชาติในการดำรงชีวิตต่อไป ประกอบกับการประสบปัญหาการทำลายปลาท้องถิ่นทำให้ปลาท้องถิ่นมีปริมาณที่ลดลงอย่างต่อเนื่อง ส่งผลกระทบต่อการดำเนินวิถีชีวิตของคนในท้องถิ่น จึงทำให้ชุมชนมีการเอาใจจริงเอาใจกับกระบวนการจัดการทรัพยากรสัตว์น้ำในพื้นที่ตำบลลำปาง 2.) ภาวะผู้นำ เป็นผู้นำที่มีความเสียสละ มีคุณธรรม เป็นที่พึ่งของชาวบ้านยามเดือนร้อนและรู้จักรักษาผลประโยชน์ของส่วนรวม 3.) กระแสสังคมด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรทางธรรมชาติในจังหวัดน่านและในตำบลลำปางมีสูง วังปลาจึงถือว่าเป็นสิ่งชีวิตศักยภาพของหมู่บ้านได้ประการหนึ่ง และผลจากการอนุรักษ์วังปลาที่มีปลาเพิ่มขึ้นทำให้ชาวบ้านได้รับอาหารเพิ่มมากขึ้นเป็นการช่วยลดค่าใช้จ่ายของครัวเรือนลง นอกจากนี้วังปลายังเป็นแหล่งพักผ่อนหย่อนใจของชาวบ้านได้อีกด้วย สิ่งเหล่านี้ได้เป็นแรงจูงใจให้ชุมชนมีการดำเนินกิจกรรมอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำอย่างต่อเนื่อง 4.) ความสัมพันธ์ของชุมชนภายในหมู่บ้านและระหว่างหมู่บ้านเป็นแบบเครือญาติ รวมถึงความสัมพันธ์ของผู้นำชุมชนแต่ละหมู่บ้านเป็นแบบพี่แบบน้อง มีการเกื้อกูลกันสูง

คำนำที่ปรีกษาวิจัยท้องถิ่น

สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย

การจัดการการพัฒนาโดยชุมชน ที่เน้นให้ชุมชนมีบทบาทในการดำเนินงานร่วมกัน โดยมีงานวิจัยเป็นเครื่องมือที่สำคัญในการนำทางกระบวนการ การทำงานของชุมชน อีกทั้งมีการสร้างแนวคิดที่จะช่วยให้เกิดความเข้าใจเบื้องต้นเกี่ยวกับความเป็นชุมชน และความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนกับสิ่งแวดล้อมในพื้นที่นั้นๆ “กระบวนการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม” ในระดับพื้นที่ จึงเป็นประเด็นและความสนใจร่วมอันหนึ่งของชุมชน โดยมีจุดเน้นที่จะสร้างรูปแบบการอนุรักษ์พันธุ์ปลาท้องถิ่นของชุมชนลำน้าวัวในตำบลน้ำพาง สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.ภาค) ได้ให้การสนับสนุนกระบวนการวิจัยของชุมชน เพื่อให้งานวิจัยนี้เป็นเครื่องมือในการสร้างกระบวนการเรียนรู้เพื่อนำไปสู่การพัฒนาชุมชนของตนเองและได้ขยายผลไปยังชุมชนอื่นๆ ให้มากขึ้นอีกด้วย

ดังนั้น “กระบวนการวิจัยท้องถิ่น” ในที่นี้จึงหมายถึง การทำงานที่เป็นขั้นตอนของชาวบ้าน เพื่อศึกษาหาคำตอบหรือความสงสัยบางอย่างที่มีหรือต้องการสร้างองค์ความรู้ใหม่เพื่อการพัฒนาท้องถิ่นของตนเอง รวมทั้งการลงมือทำงานในพื้นที่พร้อมๆ มีการทบทวนความก้าวหน้า วิเคราะห์ความสำเร็จและอุปสรรคอย่างต่อเนื่อง เพื่อสรุปบทเรียนและตอบคำถามที่ชุมชนตั้งไว้

กระบวนการวิจัยท้องถิ่นนี้มี คุณวิชัย นิลคง ซึ่งเป็นหัวหน้าทีมวิจัยและคณะฯ ได้สร้างกระบวนการเรียนรู้ ร่วมกับชุมชนตำบลน้ำพาง โดยมีเป้าหมายที่การอนุรักษ์พันธุ์ปลาท้องถิ่นของชุมชนลำน้าวัว ในตำบลน้ำพาง ซึ่งกระบวนการวิจัยนี้ได้ตั้งคำถามหลักไว้ว่า รูปแบบในการอนุรักษ์พันธุ์ปลาท้องถิ่นในลำน้าวัวเป็นอย่างไร? และจะมีแนวทางและรูปแบบการขยายเครือข่ายการอนุรักษ์ฯ ได้อย่างไรและเป็นอย่างไร?

กระบวนการอนุรักษ์พันธุ์ปลาท้องถิ่นฯ ภายใต้กระบวนการวิจัยท้องถิ่น ดังที่กล่าวนี้ เป็นตัวอย่างหนึ่งของการจัดการชุมชนที่สร้างความเป็นชุมชนและจิตสำนึกร่วมในการอนุรักษ์ฯ ในพื้นที่ พร้อมกับการสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนในการอนุรักษ์แล้วประมวลเอาเนื้อหาต่างๆ ที่เกิดขึ้นในชุมชนมาสร้างเป็นองค์ความรู้เฉพาะด้าน ซึ่งจะช่วยให้เกิดการสร้างการเรียนรู้แก่สังคม และช่วยยกระดับบาทกรรมการพัฒนาให้ขยายผลต่อการรับรู้แก่สาธารณะในวงกว้างโดยเฉพาะนักพัฒนาและการวิจัยเกี่ยวกับการจัดการชุมชน ให้สามารถมองเห็นการก่อเกิด พัฒนาการของกระบวนการพัฒนาและผลการพัฒนาได้ชัดเจนมากขึ้น และสามารถนำไปประยุกต์ใช้ในการพัฒนาชุมชนอื่นๆ ต่อไป

สุทธิพงษ์ วสุโสภาพล

ที่ปรีกษาวิจัย/ผู้สนับสนุนกระบวนการเรียนรู้

คำนำ

ผลจากการเปลี่ยนแปลงทางสังคม ทั้งในด้านโครงสร้างพื้นฐาน ด้านวัฒนธรรม เศรษฐกิจ สังคม ได้ส่งผลให้มีการทำลายทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่ตำบลน้ำพาง โดยเฉพาะปลา ท้องถิ่นในลำน้ำว่าที่มีการจับปลาด้วยเครื่องมือชนิดร้ายแรงมาตั้งแต่อดีตประมาณ 20 กว่าปีที่ผ่านมา ได้ส่งผลให้ปริมาณปลาในลำน้ำว่าลดลงอย่างรวดเร็ว จากปริมาณปลาที่ลดลงนี้เองส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตของคนในท้องถิ่นอย่างมาก หลายครอบครัวจับสัตว์น้ำมาบริโภคไม่เพียงพอ มีหลายชุมชนได้พยายามหาทางออกของปัญหาตั้งแต่อดีตเช่นกัน แต่ผลของกระบวนการจัดการ ทรัพยากรสัตว์น้ำยังไม่ประสบความสำเร็จ ยังพบว่าการทำลายปลาในลำน้ำว่ากันอยู่อย่างต่อเนื่อง งานวิจัยภายใต้การสนับสนุนงบประมาณดำเนินการจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย ได้เข้ามาช่วยเหลือชุมชนในการจัดการทรัพยากรสัตว์น้ำ โดยนำเอาประสบการณ์ ปัญหาอุปสรรคการอนุรักษ์พันธุ์ปลาของชุมชนในอดีตมาเรียนรู้ร่วมกัน และให้ชุมชนได้แสวงหาทางออกของปัญหาที่เป็นวิธีการของท้องถิ่นเอง แต่ละวิธีการมีความเป็นไปได้จริงในการแก้ไขปัญหา ถึงแม้ว่าขณะนี้ ปัญหาการทำลายปลาจะไม่หมดไปจากพื้นที่ตำบลน้ำพางก็ตาม แต่ทางชุมชนตำบลน้ำพางได้มีทิศทางและแผนการพัฒนาทรัพยากรสัตว์น้ำในแหล่งน้ำธรรมชาติในพื้นที่ตำบลน้ำพางอย่างชัดเจน

เอกสารฉบับนี้ได้รวบรวมเอากระบวนการดำเนินงานของชุมชนตำบลน้ำพางในการเรียนรู้ปัญหา และผลแห่งการเรียนรู้ที่เป็นทางออกของปัญหา ที่เรียกว่ารูปแบบการอนุรักษ์ปลา ท้องถิ่นของชุมชนลำน้ำว่าตำบลน้ำพาง เพื่อบันทึกเป็นแนวทางการดำเนินงานอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำ ของชุมชนตำบลน้ำพางในขณะนี้ อาจจะเป็นประโยชน์สำหรับให้หมู่บ้านที่กำลังดำเนินการอนุรักษ์ พันธุ์สัตว์น้ำ หรือหมู่บ้านที่มีความต้องการจะดำเนินการอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำ ได้ศึกษากระบวนการ จัดการของชุมชนตำบลน้ำพาง แล้วนำสิ่งที่เป็นประโยชน์ในเอกสารไปปรับใช้ให้สอดคล้องกับสภาพ พื้นที่และวิถีชีวิตของชาวบ้านในหมู่บ้าน เพื่อก่อให้เกิดการดำเนินงานอย่างมีประสิทธิภาพ เกิดความ ร่วมมือจากทุกฝ่ายและเกิดประโยชน์ต่อส่วนรวมอย่างแท้จริงต่อไป

วิชัย นิลคงและคณะ

30 เมษายน 2545

สารบัญ

	หน้า
กิตติกรรมประกาศ.....	ii
บทคัดย่อ	ข
คำนำที่ปรึกษาวิจัยท้องถิ่น	ง
คำนำ.....	จ
สารบัญ	ฉ
สารบัญแผนภาพ.....	ฎ
บทที่ 1 บทนำ	
1. ที่มาและความสำคัญของปัญหา.....	1
2. วัตถุประสงค์.....	3
3. คำถามวิจัย	3
4. ขอบเขตการศึกษา.....	5
5. คำจำกัดความ.....	7
6. ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	9
7. ระยะเวลาการดำเนินงาน.....	9
8. วิธีการดำเนินงานวิจัย	9
9. แหล่งข้อมูลและวิธีการเก็บข้อมูล	13
10. การวิเคราะห์ข้อมูล.....	14
บทที่ 2 ข้อมูลพื้นฐานตำบลน้ำพาง	
1. สภาพพื้นที่	
1.1 ประวัติศาสตร์ชุมชนอำเภอแม่จริม	15
1.2 ประวัติศาสตร์ชุมชนตำบลน้ำพาง	
1.2.1 การตั้งถิ่นฐานบ้านเรือน.....	16
1.2.2 อาณาเขตติดต่อ.....	17
1.2.3 ลักษณะทางภูมิศาสตร์.....	17
2. สภาพทางสังคมและวัฒนธรรม	
2.1 ประชากรและการปกครอง	18

2.2 เส้นทางคมนาคม.....	18
2.3 การศึกษา.....	18
2.4 สถานะภาพสุขภาพ.....	18
2.5 วัฒนธรรมประเพณี.....	19
3. สภาพทางเศรษฐกิจ.....	21
4. แหล่งท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์.....	22
บทที่ 3 สภาพภูมินิเวศแหล่งน้ำและชุมชน	
1. นิเวศแหล่งน้ำ	
1.1 สภาพแหล่งน้ำทั่วไป.....	23
1.2 นิเวศแหล่งน้ำลำน้ำว่า.....	27
1.3 คุณภาพแหล่งน้ำด้านเคมีและกายภาพของลำน้ำ.....	31
2. นิเวศชุมชน	
2.1 ช่างปลาอุดมสมบูรณ์	
2.1.1 การตั้งถิ่นฐานของชุมชน.....	34
2.1.2 ความเชื่อของท้องถิ่นที่มีต่อแหล่งน้ำ.....	35
2.1.3 ด้านการบริโภค.....	38
2.1.4 ด้านการคมนาคม.....	39
2.1.5 การพักผ่อนหย่อนใจ.....	39
2.1.6 การถ่ายทอดภูมิปัญญาเกี่ยวกับทรัพยากรสัตว์น้ำ.....	41
2.1.7 อุปกรณ์จับปลาท้องถิ่น.....	41
2.2 ช่างปลาลดลง	
2.2.1 ด้านเศรษฐกิจ.....	43
2.2.2 ด้านทรัพยากรทางธรรมชาติ.....	44
2.2.3 การลดลงของปลาท้องถิ่นลำน้ำว่า.....	45
2.3 ช่างปลาฟื้นฟู.....	47
บทที่ 4 กระบวนการจัดการทรัพยากรสัตว์น้ำของชุมชนลำน้ำว่า	
1. การจัดการทรัพยากรสัตว์น้ำในอดีต	
1.1 ระยะที่ 1 ระยะเริ่มต้น.....	50

1.2	ระยะที่ 2 การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ของชุมชนในการจัดการฯ	52
1.3	ระยะที่ 3 การฟื้นฟูพันธุ์สัตว์น้ำอย่างจริงจัง	54
1.4	กระบวนการอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำของชุมชนลำน้าว้าในอดีต	56
1.5	ปัญหาอุปสรรคที่พบในการดำเนินงาน	56
2.	กระบวนการพัฒนารูปแบบการอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำของชุมชนลำน้าว้า	58
3.	รูปแบบการอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำของชุมชนลำน้าว้า	
3.1	การจัดสรรพื้นที่	60
3.2	ระเบียบสังคมในการอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำ	
3.2.1	เขตอนุรักษ์	64
3.2.2	เขตสงวน	64
3.3	การจัดกิจกรรมสร้างจิตสำนึกในชุมชน	65
3.4	การประชาสัมพันธ์ข้อมูลข่าวสาร	66
3.5	ศาสนา พิธีกรรมความเชื่อท้องถิ่น	
3.5.1	การสืบชะตาแม่น้ำ	67
3.5.2	หอเจ้าที่	68
3.5.3	การปิดตุงยันต์กันระเบิด	69
3.6	กลุ่มองค์กร	
3.6.1	คณะกรรมการระดับหมู่บ้าน	69
3.6.2	ระดับตำบล	70
บทที่ 5	การพัฒนาเครือข่ายการอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำ	
1.	กระบวนการพัฒนาเครือข่ายอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำลำน้าว้า ต.น้ำพอง	73
2.	เครือข่ายการอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำในรูปของชมรมอนุรักษ์ปลาท้องถิ่นฯ	
2.1	หมู่บ้านเครือข่าย	76
2.2	ชมรมอนุรักษ์พันธุ์ปลาท้องถิ่นตำบลน้ำพอง	76
3.	ปัจจัยเสริมที่ก่อให้เกิดการรวมตัวของเครือข่ายอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำ	78
4.	ผลของการอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำ: กลไกการฟื้นฟูแหล่งน้ำ	
4.1	ผลต่อนิเวศแหล่งน้ำ	82
4.1.1	ฟื้นฟูนิเวศบก	82

4.1.2	ฟื้นฟูและรักษานิเวศแหล่งน้ำ	83
4.1.3	คุณภาพน้ำ	83
4.1.4	สัตว์น้ำเพิ่มขึ้น	84
4.2	ผลต่อสังคม	
4.2.1	ความสัมพันธ์ของชุมชน	85
4.2.2	การได้รับอาหารเพิ่มขึ้น	85
4.2.3	มีสถานที่พักผ่อนหย่อนใจ	86

บทที่ 6 สรุปและอภิปรายผล

สรุปผล

1.	นิเวศแหล่งน้ำ	
1.1	สภาพแหล่งน้ำ	87
1.2	ปลาท้องถิ่น	87
2.	นิเวศชุมชน (การเปลี่ยนแปลงของชุมชน)	
2.1	ระยะที่ 1 ปลาชุกชุม	88
2.2	ระยะที่ 2 การเปลี่ยนแปลงของสัตว์น้ำลดลง	88
2.3	ระยะที่ 3 การฟื้นฟูพันธุ์สัตว์น้ำ	89
3.	การจัดการทรัพยากรสัตว์น้ำของชุมชนลำนํ้าว่าดำนํ้าพางชุมชน)	90
4.	รูปแบบการอนุรักษ์พันธุ์ปลา	
4.1	การจัดสรรแหล่งน้ำ	90
4.2	ระเบียบสังคม	91
4.3	ศาสนา ความเชื่อท้องถิ่น	91
4.4	กลุ่มองค์กรที่รับผิดชอบ	91
4.5	การสร้างจิตสำนึกของชุมชน	92
4.6	การประชาสัมพันธ์	92
5.	ผลของการอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำ	92
6.	ปัจจัยเสริมในการอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำ	94
	อภิปรายผล	96
	ปัญหาอุปสรรค	98

ข้อเสนอแนะ	99
เอกสารอ้างอิง	101
ภาคผนวก	
1. ภาพกิจกรรม	102
2. ระเบียบชมรมอนุรักษ์พันธุ์ปลาท้องถิ่นตำบลน้ำพาง.....	108
3. รายชื่อคณะกรรมการการอนุรักษ์พันธุ์ปลาท้องถิ่นระดับหมู่บ้าน.....	117
4. แบบสัมภาษณ์ประชาชนเกี่ยวกับข้อมูลด้านการบริโภคปลาของชุมชนลำน้ำว่า ..	120
5. คณะวิจัยและประวัติทีมวิจัย.....	123
6. เบื้องหลังงานวิจัย	126

สารบัญภาพ

	หน้า
รูปที่ 1 กรอบแนวคิด	4
รูปที่ 2 แผนที่อำเภอแม่จริมพื้นที่วิจัย	5
รูปที่ 3แผนที่จังหวัดน่าน	25
รูปที่ 4 แผนที่แหล่งน้ำในพื้นที่วิจัย	26
รูปที่ 5 การเปลี่ยนแปลงของทรัพยากรสัตว์น้ำในลำน้ำว่า ตำบลน้ำพาง	33
รูปที่ 6 การพัฒนากระบวนการอนุรักษ์พันธุ์ปลาของชุมชนลำน้ำว่าตำบลน้ำพาง อำเภอแม่จริม	50
รูปที่ 7 แสดงพื้นที่เขตอนุรักษ์ฯเขตสงวนฯและเขตปลอดการอนุรักษ์ฯ	57
รูปที่ 8 รูปแบบการอนุรักษ์พันธุ์ปลาท้องถิ่น	60
รูปที่ 9 แสดงพื้นที่เขตอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำของแต่ละหมู่บ้าน	62
รูปที่ 10 กระบวนการอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำ	75
รูปที่ 11 องค์ประกอบของชมรมอนุรักษ์พันธุ์ปลาท้องถิ่นตำบลน้ำพาง	77
รูปที่ 12 ปัจจัยเอื้อในการอนุรักษ์พันธุ์ปลาและขยายเครือข่าย	81

สารบัญตาราง

ตารางที่ 1 รายชื่อปลาท้องถิ่นลำน้ำว่าตำบลน้ำพาง	29
ตารางที่ 2 ผลการตรวจวิเคราะห์คุณภาพน้ำ ลำน้ำว่า	32

บทที่ 1

บทนำ

1. ที่มาและความสำคัญของปัญหา

ตำบลน้ำพองเป็นพื้นที่อีกตำบลหนึ่งของอำเภอแม่จรมตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกของอำเภอ มีอาณาเขตติดต่อกับสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว สภาพภูมิประเทศเป็นภูเขาสลับซับซ้อนประมาณร้อยละ 95 ของพื้นที่ทั้งหมด นอกจากนี้ยังเป็นต้นกำเนิดลำน้ำหลายสายและมีลำน้ำว่าไหลผ่าน ชาวบ้านได้ใช้พื้นที่ริมลำน้ำสายต่างๆเป็นพื้นที่ทำการเพาะปลูก และได้เข้าไปตั้งถิ่นฐานตามลุ่มน้ำสายต่างๆดังกล่าว จากสภาพพื้นที่ที่เป็นภูเขาสลับซับซ้อนชาวบ้านมีพื้นที่ทำการเกษตรกรรมเพียงไม่เกินร้อยละ 5 ของพื้นที่ทั้งหมด และชาวบ้านส่วนใหญ่ประกอบอาชีพทางการเกษตรกรรมประมาณร้อยละ 95 ฐานะทางเศรษฐกิจของชาวบ้านในตำบลน้ำพองจึงค่อนข้างต่ำ รายได้ต่อคนต่อปี เท่ากับ 5,000 - 6,000 บาท (สรุป จปฐ.อำเภอแม่จรม ปี 2543) ประกอบกับมีลำน้ำหลายสายไหลผ่าน ชาวบ้านในตำบลน้ำพองมีวิถีชีวิตที่พึ่งพาธรรมชาติในการดำรงชีวิตมาตั้งแต่อดีตหลายชั่วอายุคน ป่าและน้ำเสมือนเป็นแหล่งอาหารขนาดใหญ่ที่หล่อเลี้ยงชาวบ้านอย่างไม่มีวันหมดสิ้น เช่น ป่า ให้หน่อไม้ เห็ด ยอดผักหวาน ยอดตำว เนื้อสัตว์ ฯลฯ น้ำ เป็นแหล่งสัตว์น้ำอันประกอบไปด้วย ปลา กุ้ง หอย กบ เขียด และเป็นแหล่งพืชน้ำที่สามารถนำมาเป็นอาหารได้ เช่น เต้า ไก่ ผักหนาม ผักกุ่ม ผักกูด จากผลการศึกษาของประพิมพร สมณาแสงและคณะ(อ้างใน พิเชษฐ หนองช้าง 2544: 5) เรื่องอาหารตามธรรมชาติของชาวบ้าน พบว่าอาหารธรรมชาติมีความสำคัญต่อชาวบ้านในชนบทมาก อาหารที่มาจากป่า อาหารที่มาจากแหล่งน้ำ เช่นปลาและสัตว์น้ำต่างๆ และผลการศึกษาของสุริยนต์ จงลีพันธ์ (อ้างใน พิเชษฐ์ หนองช้าง,2544: 5) เรื่องการเปลี่ยนแปลงการบริโภคอาหารธรรมชาติ: เส้นทางจากชนบทสู่ความเป็นเมือง ยังได้ยืนยันว่าในชนบทประชาชนยังมีการบริโภคอาหารธรรมชาติอยู่มากโดยอาหารหลักเป็นประเภทปลา ผักที่ขึ้นตามธรรมชาติ

เมื่อความเจริญทางด้านวัตถุและการขยายของวัฒนธรรมทางตะวันตก เข้ามาสู่พื้นที่ตำบลน้ำพอง ได้มีการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตที่คนอยู่ร่วมกับธรรมชาติอย่างกลมกลืน ธรรมชาติเป็นที่พึ่งของคนในท้องถิ่น ขณะเดียวกันคนในท้องถิ่นก็เป็นผู้คอยพิทักษ์รักษาทรัพยากรทางธรรมชาติไม่ให้ถูกทำลายไป จากวิถีชีวิตที่อยู่อย่างพอเพียงได้เริ่มกลายเป็นการอยู่แบบแยกส่วน คนเป็นผู้ดูแลเหนือธรรมชาติ จึงมีการแก่งแย่งชิงเอาทรัพยากรทางธรรมชาติมาสนองตอบต่อความต้องการของ

ตนเองอย่างไม่มีที่สิ้นสุดของคนบางกลุ่มในท้องถิ่น ทรัพยากรทางธรรมชาติในตำบลน้ำพองจึงถูกทำลายด้วยน้ำมือของคนเพียงส่วนน้อยในสังคมเท่านั้น ป่าไม้สักส่วนหนึ่งถูกทำลายไปจนไม่อาจจะฟื้นฟูให้กลับมาสมบูรณ์เหมือนเดิมได้ในระยะเวลาอันสั้น ทรัพยากรสัตว์น้ำเป็นอีกแหล่งหนึ่งที่มีคุณค่าต่อสังคมแล้วถูกแก่งแย่งเพื่อนำมาแปรเปลี่ยนเป็นมูลค่า แล้วไปสนองตอบต่อความต้องการทางด้านวัตถุนิยมใหม่ ปลาท้องถิ่นบางชนิดหายไปจากลำน้ำว่า เช่น ปลากุ๊ก ปลาหว่า ปลาเทียน ปลาสะปากคำ ปลาบางชนิดมีปริมาณลดลงเกือบไม่พบในลำน้ำว่า เช่น ปลาเทีย ปลาสร้อยขาว ปลามุด(อีดูด) ปลาม่อน(มอน) ปลาปุง(พลวง) นอกจากนี้มีปลาอีกชนิดหนึ่งที่มีการสำรวจพบเพียงแห่งเดียวในประเทศไทย ณ ลำน้ำว่า คือปลาหมออารีย์ ก็มีปริมาณที่ลดลงจนเกือบจะสำรวจไม่พบในช่วงระยะเวลาหนึ่ง สาเหตุของการลดลงของปลาท้องถิ่นลำน้ำว่านอกจากการมุ่งจับปลาให้ได้ปริมาณมากๆ ด้วยการใช้เครื่องมือจับปลาชนิดร้ายแรงของกลุ่มพรานปลา ถ้าหากว่ากลุ่มพรานปลาดังกล่าวใช้เครื่องมือจับปลาที่เป็นเครื่องมือมาจากท้องถิ่น คงจะไม่มีผลกระทบต่อ การลดลงของปริมาณปลาท้องถิ่นมากนัก แต่กลุ่มพรานปลาได้ใช้วิธีจับปลาด้วย ระเบิด ยาเบื่อ ไฟฟ้าช็อต มาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2518 เป็นต้นมา จึงส่งผลกระทบต่อ การลดลงของสัตว์น้ำและการเปลี่ยนแปลงของระบบนิเวศแหล่งน้ำเป็นอย่างมาก

จากสภาพปัญหาดังกล่าว ได้มีบ้านว่า บ้านน้ำปู้ได้เริ่มการอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำประมาณปี พ.ศ. 2522 เพื่อฟื้นฟูพันธุ์สัตว์น้ำให้มีความอุดมสมบูรณ์เหมือนเดิม และเป็นที่พึ่งด้านอาหารของชาวบ้านต่อไป จากผลการศึกษาของพิเชษฐ์ หนองช้าง (2544: 137) เรื่องการฟื้นฟูแหล่งน้ำและการเพิ่มอาหารโปรตีนจากแหล่งน้ำ: กรณีศึกษาบ้านหาดผาชน พบว่า ชาวบ้านฟื้นฟูแหล่งน้ำโดยการอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำของชุมชนทำให้ครัวเรือนในชุมชนได้บริโภคอาหารโปรตีนจากแหล่งน้ำเพิ่มขึ้น ครัวเรือนที่ยากจนเข้าถึงการบริโภคอาหารโปรตีนจากแหล่งน้ำ และบางครัวเรือนในชุมชนมีรายได้ที่เพิ่มขึ้น และผลการศึกษาของอรรธรณ กฤตบุญฤทธิ์ (อ้างใน พิเชษฐ์ หนองช้าง , 2544: 8) พบว่าระบบนิเวศของแหล่งน้ำมีความสมบูรณ์ขึ้นในบริเวณชุมชนที่อนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำโดยคุณสมบัติทางกายภาพของน้ำมีความเหมาะสมต่อการเจริญเติบโตของปลาและสัตว์น้ำ จากผลการอนุรักษ์ปลาท้องถิ่นกลไกการฟื้นฟูแหล่งน้ำของชุมชนที่ผ่านมาประสบความสำเร็จในระดับหนึ่ง และยังพบปัญหาในการดำเนินงาน เช่น การระเบิดปลานอกพื้นที่เขตอนุรักษ์ของหมู่บ้าน การลักลอบจับปลาในพื้นที่อนุรักษ์ในเวลากลางคืน จึงต้องมีการพัฒนาวิธีการจัดการปัญหาให้เกิดความสอดคล้องกับสภาพปัญหาที่ประสบอยู่เพื่อป้องกันผลกระทบที่จะเกิดขึ้นในอนาคตข้างหน้า

ดังนั้นโครงการวิจัย “รูปแบบการอนุรักษ์พันธุ์ปลาท้องถิ่นชุมชนลำน้้าว้าตำบลน้ำพาง อำเภอแม่จริม จังหวัดน่าน” ภายใต้การสนับสนุนงบประมาณดำเนินการจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย จึงได้เกิดขึ้นในพื้นที่ชุมชนลำน้้าว้าตำบลน้ำพาง เพื่อเป็นสื่อกลางของชุมชนในการเรียนรู้การจัดการปัญหาที่เกิดขึ้น โดยเน้นการกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชน วิธีการจัดการที่เป็นแนวทางของท้องถิ่น และหลักการที่ต้องการฟื้นฟูนิเวศแหล่งน้ำลำน้้าว้าให้กลับมามีความอุดมสมบูรณ์ดังเดิมหรือใกล้เคียงกับสภาพเดิมและประชาชนทุกคนสามารถได้รับประโยชน์จากผลการอนุรักษ์ในการดำรงชีวิตอย่างเสมอภาค และสามารถนำรูปแบบกระบวนการดำเนินงานดังกล่าวไปประยุกต์ใช้ในพื้นที่ที่กำลังประสบปัญหาลักษณะเช่นเดียวกันนี้ต่อไป

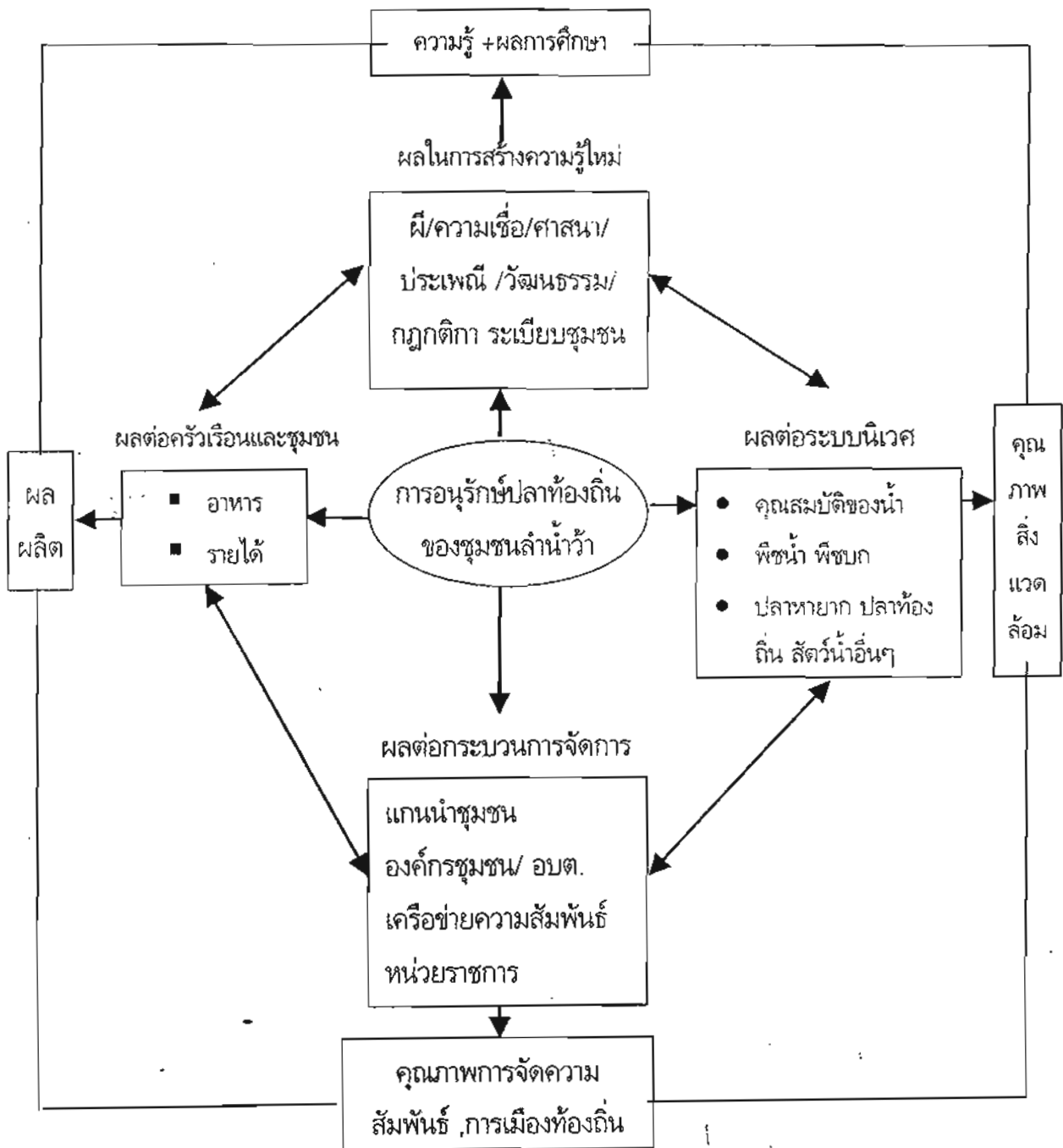
2. วัตถุประสงค์

1. เพื่อศึกษากระบวนการจัดการของชุมชนลำน้้าว้าในการอนุรักษ์พันธุ์ปลาท้องถิ่นในลำน้้าว้า
2. เพื่อศึกษาการเปลี่ยนแปลงของระบบนิเวศชุมชนที่เกี่ยวข้องกับแหล่งน้ำและพันธุ์ปลาท้องถิ่นของชุมชนลำน้้าว้าตำบลน้ำพาง
3. เพื่อพัฒนาเครือข่ายการอนุรักษ์พันธุ์ปลาท้องถิ่นในลำน้้าว้าของชุมชนตำบลน้ำพาง

3. คำถามการวิจัย

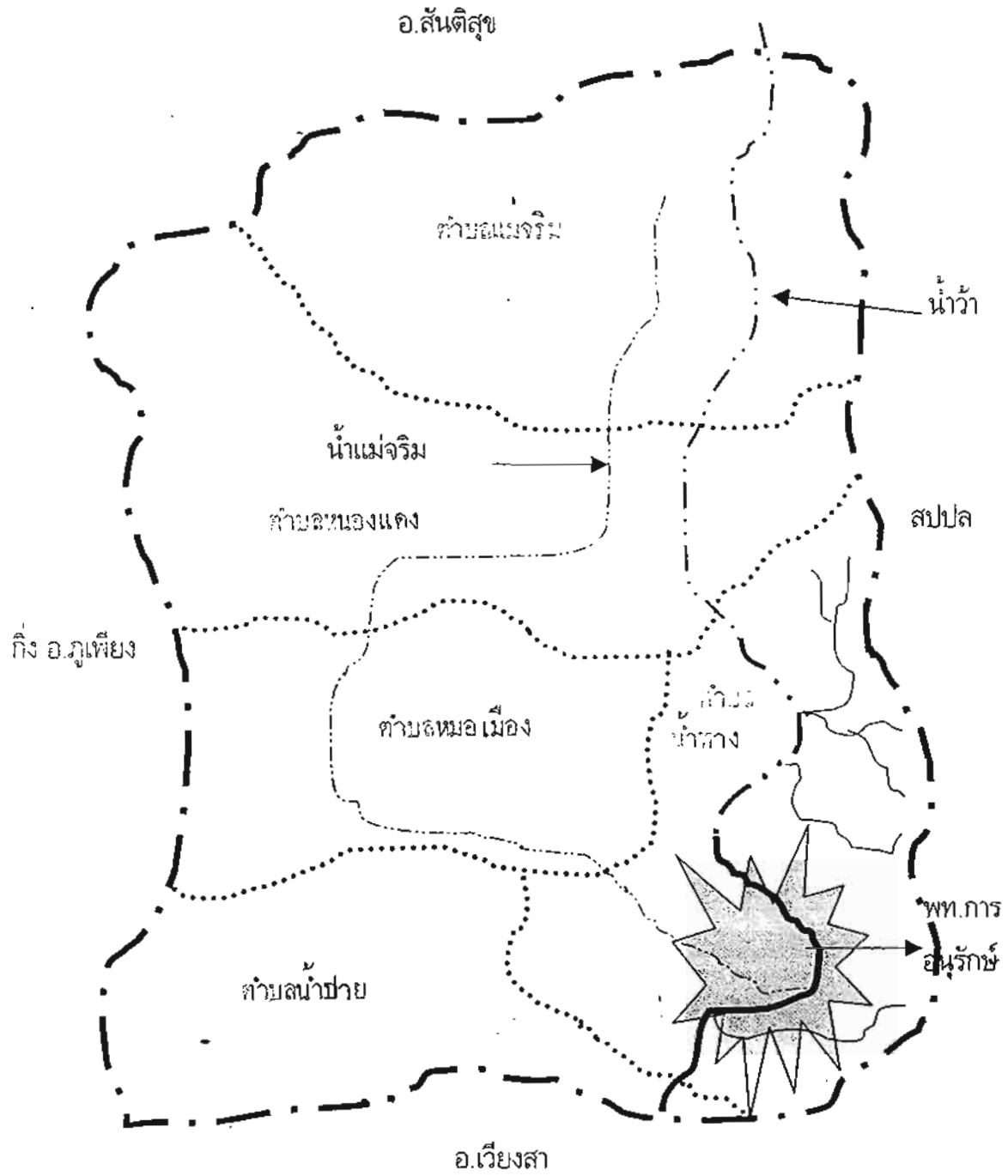
1. ชุมชนตามลำน้้าว้า ตำบลน้ำพาง จะมีรูปแบบในการอนุรักษ์พันธุ์ปลาท้องถิ่นในลำน้้าว้าเป็นอย่างไร ?
2. ชุมชนตามลำน้้าว้าตำบลน้ำพางจะมีแนวทางและรูปแบบการขยายเครือข่ายการอนุรักษ์พันธุ์ปลาท้องถิ่นในลำน้้าว้าได้อย่างไรและเป็นอย่างไร ?

รูปที่ 1 กรอบแนวคิดในการศึกษา

4. ขอบเขตของการศึกษา

รูปที่ 2 แผนที่ลำน้ำว่าในการศึกษาในพื้นที่อำเภอแม่จริม

การศึกษารูปแบบการอนุรักษ์พันธุ์ปลาท้องถิ่นของชุมชนลำน้ำว่า จำกัดขอบเขตการศึกษาดังนี้

4.1 ขอบเขตด้านพื้นที่ การศึกษากระบวนการจัดการทรัพยากรสัตว์น้ำของชุมชนลำน้ำว่า กำหนดพื้นที่ในการศึกษาคือ บ้านน้ำว่า หมู่ที่ 5 บ้านน้ำปู้ หมู่ที่ 6 บ้านน้ำพระทัย หมู่ที่ 8 ตำบลน้ำพาง และบ้านห้วยทรายมูล หมู่ที่ 5 ตำบลน้ำปาย เนื่องจากเป็นชุมชนในลุ่มน้ำว่าที่มีอาณาเขตติดต่อต่อเนื่องกันตลอด ระยะทางประมาณ 10 กิโลเมตร

4.2 ขอบเขตด้านเนื้อหาที่ศึกษา แบ่งเป็น 2 ระยะ

ระยะที่ 1 ศึกษาปัจจัยด้านต่างๆต่อไปนี้

1. การเปลี่ยนแปลงนิเวศชุมชนที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงของพันธุ์ปลาท้องถิ่น
 - ลักษณะทางกายภาพ เคมี ชีวภาพ ของลำน้ำว่า
 - ลักษณะของแหล่งน้ำ (วัง หาด แก่ง)
 - การบริโภคปลาในชุมชนลำน้ำว่า และรายได้จากการหาปลาในลำน้ำว่า
 - การลดลงของปริมาณปลาในลำน้ำว่าเป็นอย่างไร? มีสาเหตุมาจากอะไร?
 - รายชื่อปลาท้องถิ่นลำน้ำว่า แหล่งที่อยู่ ความสัมพันธ์ของพันธุ์ปลา
 - ความสัมพันธ์ของคนในชุมชน
2. รูปแบบและกระบวนการอนุรักษ์ปลาของบ้านน้ำว่า และชุมชนลำน้ำว่า
 - กระบวนการอนุรักษ์เริ่มต้นจากสาเหตุอะไร ใครเป็นผู้ริเริ่มการอนุรักษ์เริ่มอนุรักษ์เมื่อใด?
 - กระบวนการและการจัดการ การอนุรักษ์ปลาของชุมชนเป็นอย่างไร มีปัญหาอุปสรรค หรือจุดเด่นของการอนุรักษ์เป็นอย่างไร?
 - สิ่งที่ชุมชนอยากพัฒนากระบวนการอนุรักษ์ให้ประสบความสำเร็จเพิ่มมากขึ้นและก่อให้เกิดความร่วมมือจากชาวบ้านในหมู่บ้านและต่างหมู่บ้าน รวมถึงกลุ่ม องค์กรต่างๆในพื้นที่?

ระยะที่ 2 ศึกษาถึง วิธีการขยายเครือข่ายความร่วมมือในการอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำของชุมชนลำน้ำว่า การพัฒนารูปแบบการอนุรักษ์ปลาลำน้ำว่า การสร้างจิตสำนึกในการอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำ องค์กรที่มีส่วนร่วมในการอนุรักษ์พันธุ์ปลาท้องถิ่น

- กระบวนการจัดการพันธุ์สัตว์น้ำของชุมชนน้ำว่าที่ชุมชนพัฒนาในปัจจุบันเป็นอย่างไร?

- การพัฒนาเครือข่ายอนุรักษ์พันธุ์ปลาท้องถิ่นอย่างไร ได้รูปแบบเป็นอย่างไร
- ปัจจัยอะไรบ้างที่เสริมและเอื้อให้กับการพัฒนาเครือข่ายและกระบวนการอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำของชุมชนลุ่มน้ำลำน้ำพอง ?
- การสร้างจิตสำนึกในการหวงแหนและรักษาทรัพยากรสัตว์น้ำอย่างไร มีอะไรบ้าง ?

5. คำจำกัดความ

1. พันธุ์ปลาท้องถิ่น(รวมถึงพันธุ์สัตว์น้ำในแหล่งน้ำด้วย) หมายถึง ปลาที่มีแหล่งกำเนิดและขยายพันธุ์ในลุ่มน้ำมาตั้งแต่อดีต จนถึงปัจจุบัน ได้แก่ ปลาหมออารีย์ ปลาปุง (พลวง) ปลาคัง ปลาม่อม ปลามูต ปลาเพี้ย ปลาสร้อย ปลาแค้ ปลาหึ่ง ปลากระ ปลาจาด ปลาแกง ปลาจอก(ตะโกก)
2. แหล่งน้ำ หมายถึง น้ำลุ่มน้ำที่ไหลผ่านบ้านน้ำพระทัย บ้านน้ำว่า บ้านน้ำปู้ ตำบลน้ำพอง และบ้านห้วยทรายมูล ตำบลน้ำปาย
3. ชุมชน หมายถึง ชุมชนบ้านน้ำว่า บ้านน้ำพระทัย บ้านน้ำปู้ ตำบลน้ำพอง และบ้านห้วยทรายมูล ตำบลน้ำปาย อำเภอแม่จริม จังหวัดน่าน
4. การมีส่วนร่วม หมายถึง การที่ประชาชน องค์กรท้องถิ่น หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง มีส่วนร่วมตั้งแต่การตัดสินใจเลือกแนวทางและวางแผน มีส่วนร่วมในการดำเนินงาน ร่วมรับผลประโยชน์และร่วมประเมินผลการดำเนินงานของชุมชน
5. การเปลี่ยนแปลงนิเวศชุมชน หมายถึง การศึกษาสภาพของแหล่งน้ำ การเปลี่ยนแปลงแหล่งน้ำ ความสัมพันธ์ระหว่างปลาท้องถิ่นกับระบบนิเวศวิทยาของแหล่งน้ำ ความสัมพันธ์ระหว่างคนในท้องถิ่นกับปลาท้องถิ่นลุ่มน้ำว่า และความสัมพันธ์ระหว่างคนในท้องถิ่นลุ่มน้ำว่าด้วยกัน ในด้านการจัดการ ความร่วมมือ วัฒนธรรมท้องถิ่น ที่มีผลกระทบต่อเปลี่ยนแปลงของพันธุ์ปลาท้องถิ่น
6. การอนุรักษ์ หมายถึง การพิจารณาร่วมกันของคนในท้องถิ่น ในการใช้ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมให้เกิดประโยชน์สูงสุดต่อคนในท้องถิ่นโดยส่วนรวม และยังคงไว้ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมให้ชุมชนใช้ประโยชน์ในการดำรงชีวิต ในระยะเวลานานที่สุดหรือตลอดไป

7. เครื่องมือจับปลาประเภทเครื่องมือกล (เครื่องมือท้องถิ่น) หมายถึง เครื่องมือจับปลาที่คนในท้องถิ่นเป็นผู้ประดิษฐ์คิดค้นและพัฒนาขึ้นมา โดยเน้นการใช้วัสดุที่หาได้ในท้องถิ่นของตนเอง เป็นอุปกรณ์ที่ไม่ทำลายสิ่งแวดล้อมและจับปลาได้ในปริมาณไม่มาก
8. เครื่องมือจับปลาชนิดร้ายแรง หมายถึง วัตถุระเบิด กระแสไฟฟ้าที่ได้จากเครื่องกำเนิดไฟฟ้าสำเร็จหรือเกิดจากการดัดแปลงจากวัสดุต่างๆ และสารเคมีที่ได้จากกระบวนการทางวิทยาศาสตร์หรือจากทางธรรมชาติ หรือสิ่งอื่นใดก็ตามที่เป็นสิ่งที่ก่อให้เกิดความเสียหายต่อทรัพยากรทางน้ำอย่างรุนแรง มีผลกระทบต่อชีวิตสัตว์น้ำในปริมาณที่มาก ใช้ระยะเวลาการทำลายรวดเร็ว แต่ใช้ระยะเวลาการฟื้นฟูสภาพนาน
9. กระบวนการจัดการทรัพยากรธรรมชาติทางน้ำ หมายถึง ความสามารถในการดูแลรักษา ฟื้นฟู การใช้ประโยชน์ การอนุรักษ์ การพัฒนา หรือการกระทำใดๆ ที่ทำให้ทรัพยากรธรรมชาติทางน้ำคงความสมบูรณ์หรือสมบูรณ์มากขึ้น โดยชุมชน องค์กรท้องถิ่น หน่วยงานที่เกี่ยวข้องมีส่วนร่วมดำเนินการเพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ตามที่ตั้งไว้
10. พรานปลา หมายถึง ผู้ที่มีประสบการณ์ มีความรอบรู้เกี่ยวกับสัตว์น้ำในแหล่งน้ำ โดยได้รับการถ่ายทอดวิธีจับสัตว์น้ำจากผู้มีประสบการณ์ หรือจากการสังเกต รวมถึงการมีประสบการณ์ตรงของตนเอง จนมีความสามารถ-ความชำนาญในการจับสัตว์น้ำเป็นอย่างดี
11. ความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์พันธุ์ปลา หมายถึง สิ่งใดที่มีอิทธิพลต่อความนึกคิดของคนในท้องถิ่น ก่อให้เกิดการกระทำหรือละเว้นการกระทำสิ่งนั้นๆ เพื่อให้เกิดความมีสวัสดิภาพทั้งทางร่างกายและจิตใจ ทั้งต่อตนเองและคนในครอบครัว และคนในสังคมอื่นๆ ที่สามารถนำมาร่วมในกระบวนการอนุรักษ์ทรัพยากรสัตว์น้ำ เช่น ความเชื่อต่อผีเสื้อน้ำ ผีเงือก ช้างน้ำ ผีเจ้าที่ ฯลฯ
12. เขตอนุรักษ์ หมายถึง บริเวณลำน้ำที่ชาวบ้านแต่ละหมู่บ้านร่วมกันกำหนดให้เป็นเขตห้ามจับสัตว์น้ำทุกชนิด เพื่อเป็นบริเวณขยายพันธุ์สัตว์น้ำได้อย่างปลอดภัย หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า “วังปลา”
13. เขตสงวน หมายถึง บริเวณที่นอกเหนือจากเขตอนุรักษ์ เป็นเขตที่สามารถจับสัตว์น้ำได้เฉพาะเครื่องมือท้องถิ่นห้ามจับปลาด้วยระเบิด สารเคมี ไฟฟ้า บางหมู่บ้านได้ห้าม

การจับสัตว์น้ำด้วยวิธีการดำยิง การลากตาข่าย การหับแคว ซึ่งเป็นวิธีที่สามารถทำให้ปริมาณปลาลดลงได้ทั้งทางตรงและทางอ้อม

6. ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับจากการวิจัย

1. มีเครือข่ายการอนุรักษ์พันธุ์ปลาท้องถิ่นลำน้่ว้าตำบลน้ำพาง
2. พันธุ์ปลาท้องถิ่นในลำน้่ว้าตำบลน้ำพาง ได้รับการอนุรักษ์ให้คงอยู่สืบต่อไป
3. ประชาชนในพื้นที่ตามลำน้่ว้า ได้รับประโยชน์จากการอนุรักษ์พันธุ์ปลาท้องถิ่น
4. ชุมชนได้ทักษะการเรียนรู้ในการจัดการแก้ไขปัญหาาร่วมกัน อันจะนำไปเป็นแนวทางในการนำไปแก้ไขปัญหาอื่น ๆ ของท้องถิ่นโดยกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนต่อไป

7. ระยะเวลาที่ใช้ในการวิจัย

กุมภาพันธ์ 2544 - เมษายน 2545

8. วิธีการดำเนินงานวิจัย

จากสภาพปัญหาการลดลงของปลาท้องถิ่นลำน้่ว้าในพื้นที่ตำบลน้ำพาง ที่เกิดขึ้นมาตั้งแต่ระยะเวลา 10 กว่าปีที่ผ่านมาจนถึงปัจจุบัน ปลาบางชนิดหายไปจากลำน้่ว้า หลายชนิดมีจำนวนลดลงจนเกือบไม่พบในแหล่งน้ำ คงมีปลาเพียงบางชนิดเท่านั้นที่มีการแพร่พันธุ์ในแหล่งน้ำขณะนี้ พฤติกรรมการจับปลาของคนทั้งในและนอกชุมชนที่ส่งผลให้ปริมาณปลามีจำนวนลดลงอย่างรวดเร็ว น่าจะมาจาก การระเบิดปลา การใช้ไฟฟ้าช็อตปลา การดำยิง การลงตาข่าย รวมถึงการจับปลาหมูอารีย์จำหน่ายให้กับพ่อค้าต่างจังหวัด จากสภาพปัญหาดังกล่าวที่เกิดขึ้นตั้งแต่อดีตที่ผ่านมา ได้มีหลายชุมชนร่วมกันดำเนินการอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำบริเวณแหล่งน้ำที่อยู่ใกล้ชุมชนด้วยการกำหนดเขตอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำขึ้นในแต่ละชุมชน แต่กระบวนการแก้ไขปัญหาดังกล่าวยังไม่สามารถฟื้นฟูพันธุ์สัตว์น้ำได้อย่างเต็มที่ อาจเนื่องมาจากกระบวนการอนุรักษ์ปลาของชุมชนยังไม่เหมาะสม เช่นปล่อยให้มีการประมงระเบิดปลาในเขตอนุรักษ์เป็นประจำทุกปี การที่มีบุคคลทั้งภายในและภายนอกหมู่บ้านลักลอบจับปลาบริเวณเขตอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำในเวลากลางคืน

ดังนั้นทีมวิจัยประกอบด้วยตัวแทนจากผู้นำชุมชนจาก 4 หมู่บ้านที่เป็นแกนนำในการสร้างโอกาสให้คนในชุมชนทั้งภายในหมู่บ้านเดียวกัน ระหว่างหมู่บ้าน ประกอบไปด้วย ผู้นำชุมชน พ่อค้าปลา ประชาชนชาวบ้าน แม่บ้าน เยาวชน สมาชิก อบต. และมีหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ได้มาร่วมแลกเปลี่ยนเรียนรู้สภาพปัญหาการทำลายปลาพันธุ์ปลาท้องถิ่นในปัจจุบันและวิเคราะห์

กระบวนการอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำของชุมชนที่ผ่านมา เพื่อนำไปสู่การแก้ไขปัญหาที่ถูกต้องและเกิดการพัฒนากระบวนการอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำที่ยั่งยืนต่อไป สิ่งที่มีวิสัยถือปฏิบัติอยู่เสมอในการปฏิบัติงานคือการให้ตัวแทนชุมชนได้เป็นผู้เรียนรู้ด้วยตัวเอง ไม่มีการครอบงำทางความคิดและไม่บังคับให้กระทำการกิจกรรมอันใดอันหนึ่ง ที่มีวิสัยเป็นแต่เพียงผู้กระตุ้นและผู้สนับสนุนการเรียนรู้ให้เกิดขึ้นเท่านั้น กิจกรรมที่ชุมชนได้ร่วมแลกเปลี่ยนเรียนรู้ในระยะเวลา 1 ปีที่ผ่านมาในการศึกษา โดยแบ่งเป็น 2 ระยะ ระยะที่ 1 ประกอบด้วย กิจกรรมดังต่อไปนี้

1. การศึกษาข้อมูลพื้นฐานของชุมชน ด้านประชากร ขนบธรรมเนียมประเพณี วัฒนธรรม ความเชื่อและวิถีชีวิตของคนในท้องถิ่น ด้วยการจัดเวทีเรียนรู้ และการไปศึกษาหาข้อมูลเพิ่มเติมแล้วนำมาสรุปร่วมกัน ที่เก็บข้อมูลโดยตัวแทนชุมชน เพื่อให้ชุมชนได้ทราบคุณค่าของท้องถิ่นที่ปฏิบัติสืบทอดติดต่อกันมาตั้งแต่อดีต

2. การศึกษาข้อมูลพันธุ์ปลาท้องถิ่นลำน้ว่า ว่าในลำน้ว่ามีพันธุ์ปลาอะไรบ้าง มีปลาชนิดไหนที่สูญหายไปจากลำน้ว่า ปลาชนิดไหนที่มีจำนวนลดลงเป็นจำนวนมาก และมีปลาชนิดไหนที่ยังคงพบในแหล่งน้ำตลอดระยะเวลา แหล่งอาศัยของพันธุ์ปลาต่างๆมักพบในบริเวณไหน เช่น บริเวณวัง บริเวณหาด (บริเวณน้ำไหลเชี่ยว) บริเวณแก่ง ฯลฯ วิธีการจับปลาของคนในชุมชน อุปกรณ์จับปลาของท้องถิ่น และปลาที่มีประโยชน์เอื้อให้กับคนในชุมชนได้อย่างไร จะทำให้ชุมชนค้นพบคุณค่าประโยชน์ของสัตว์น้ำมากยิ่งขึ้น และได้มองเห็นการเปลี่ยนแปลงของทรัพยากรสัตว์น้ำในระยะเวลาต่างๆได้อย่างชัดเจน วิธีการศึกษาข้อมูลดังกล่าว ใช้วิธีการจัดเวทีสนทนาในกลุ่มพรานปลา ปราชญ์ชาวบ้าน และให้ตัวแทนชุมชนไปดำเนินการเก็บข้อมูลเพิ่มเติมในชุมชน แล้วนำมาสรุปในเวทีเป็นภาพรวมอีกครั้งหนึ่ง

3. การสำรวจแหล่งวังปลา เพื่อทำแผนที่ลำน้ว่าในบริเวณพื้นที่ทำการอนุรักษ์เขตสงวนพันธุ์สัตว์น้ำของแต่ละหมู่บ้าน นอกจากนี้ยังเป็นการประเมินสภาพการเปลี่ยนแปลงของแหล่งน้ำจากอดีตที่มีการเปลี่ยนแปลงไปมากน้อยเพียงใด รวมถึงการเก็บข้อมูลสภาพแหล่งน้ำและข้อมูลพื้นที่การเกษตรตามสองข้างลำน้ว่า

4. การสำรวจการบริโภคปลาของคนในหมู่บ้านด้วยแบบสัมภาษณ์ที่คณะวิจัยร่วมกับตัวแทนชุมชนได้สร้างขึ้น แล้วดำเนินการสัมภาษณ์หัวหน้าครอบครัว จำนวน 214 หลังคาเรือนใน 4 หมู่บ้านโดยผู้นำชุมชนของแต่ละหมู่บ้านเป็นผู้ดำเนินการสัมภาษณ์ เพื่อทราบปริมาณการบริโภคปลาของแต่ละหลังคาเรือนว่าบริโภคปลาเฉลี่ยครอบครัวละเท่าไร วัตถุประสงค์ของการบริโภคปลาแหล่งที่มาของปลาที่นำมาบริโภค ปริมาณการจับปลาในแหล่งน้ำ เฉลี่ยต่อครั้ง วัตถุประสงค์ของการออก

ไปหาปลาในแหล่งน้ำ แล้วผู้นำชุมชนร่วมกับคณะวิจัยนำแบบสัมภาษณ์ที่ได้มารวบรวม และวิเคราะห์ผล เพื่อนำเสนอผลการสำรวจต่อประชาชน

5. เวทีสัมมนาการถอดบทเรียนกระบวนการอนุรักษ์พันธุ์ปลาของชุมชนลำน้าวัว เพื่อทราบว่าบ้านน้าวัวและหมู่บ้านอื่นๆในลำน้าวัวได้เริ่มดำเนินการอนุรักษ์พันธุ์ปลาในลำน้าวัวเมื่อใด อะไรเป็นสาเหตุของการอนุรักษ์พันธุ์ปลา ใครเป็นผู้นำในการอนุรักษ์ กระบวนการจัดการอนุรักษ์พันธุ์ปลาเป็นอย่างไร การพัฒนากระบวนการอนุรักษ์พันธุ์ปลามีที่ระยะแต่ละระยะเป็นอย่างไรบ้าง ปัญหาอุปสรรคที่พบในการดำเนินการอนุรักษ์พันธุ์ปลา จุดเด่นของกระบวนการอนุรักษ์พันธุ์ปลาที่ผ่านมาคืออะไร การมีส่วนร่วมของคนในชุมชนเป็นอย่างไร การแก้ไขปัญหาอุปสรรคที่พบในระหว่างการทำงานอย่างไร และจะมีการพัฒนากระบวนการอนุรักษ์พันธุ์ปลาต่อไปอย่างไรที่จะให้การดำเนินงานประสบความสำเร็จตามที่คาดหวังไว้ ประเด็นคำถามในเวทีสัมมนาได้จากคณะวิจัยหลักและวิจัยร่วม ร่วมกันคิดประเด็นเพื่อให้ได้รายละเอียดของกระบวนการดำเนินงานอนุรักษ์พันธุ์ปลาลำน้าวัวมากที่สุด ที่จะเป็นข้อมูลในการนำไปสู่การพัฒนากระบวนการอนุรักษ์พันธุ์ปลาและการขยายผลการดำเนินงานสู่หมู่บ้านเครือข่ายใกล้เคียงได้อย่างชัดเจน นอกจากนั้นยังได้เก็บข้อมูลเพิ่มเติมในแต่ละหมู่บ้านนอกเหนือจากเวทีสัมมนา เพื่อให้ได้ข้อมูลที่สมบูรณ์มากยิ่งขึ้น

6. การจัดเวทีสนทนาตรวจสอบข้อมูลการศึกษาเรื่องพันธุ์ปลาท้องถิ่น นิเวศชุมชนที่ได้ศึกษาที่ผ่านมากับปราชญ์ชาวบ้าน พรานปลา และบุคคลที่เกี่ยวข้องว่าสิ่งที่ได้มีความถูกต้องมากน้อยแค่ไหน เพื่อปรับปรุงข้อมูลที่ได้มาให้มีความน่าเชื่อถือมากที่สุด

7. การสรุปผลการศึกษาที่ได้โดยคณะวิจัยหลักและร่วม เพื่อนำเสนอผลการศึกษาต่อสาธารณะ ให้ประชาชนในพื้นที่วิจัยและพื้นที่ใกล้เคียงได้ทราบการดำเนินงานของคณะวิจัย แล้วให้ที่ประชุมให้ข้อเสนอแนะในการดำเนินงานในระยะต่อไป และตัวแทนชุมชนได้นำข้อเสนอแนะจากเวทีสรุปผลการวิจัยระยะที่ 1 ไปร่วมกันจัดทำแผนปฏิบัติการในระยะต่อไปให้เกิดความชัดเจนและสามารถนำไปปฏิบัติได้อย่างสอดคล้องกับความต้องการของชุมชนในการอนุรักษ์พันธุ์ปลาท้องถิ่นในการดำเนินงานระยะที่ 2

ระยะที่ 2 การพัฒนารูปแบบและพัฒนาเครือข่ายการอนุรักษ์พันธุ์ปลาท้องถิ่นในลำน้าวัว ตำบลน้ำพาง กิจกรรมการดำเนินงานที่สำคัญประกอบไปด้วย

1. การจัดเวทีประชาคมระดับหมู่บ้าน จำนวน 4 หมู่บ้าน กลุ่มเป้าหมายประกอบด้วย ผู้นำชุมชน ผู้เฒ่าผู้แก่ กลุ่มเยาวชน กลุ่มแม่บ้าน กลุ่มพรานปลาในหมู่บ้าน ในการเรียนรู้

สภาพปัญหาการทำลายปลาและการลดลงของปลาท้องถิ่น ผลกระทบต่อการลดลงของปลาท้องถิ่น ต่อวิถีชีวิต และชุมชนจะมีบทบาทหรือแนวทางการแก้ไขปัญหาดังกล่าวได้อย่างไร

2. จัดเวทีเสวนาระดับตำบลในกลุ่มผู้นำชุมชน ผู้เฒ่าผู้แก่ สมาชิก อบต. น้ำพอง กลุ่มพรานปลา กลุ่มแม่บ้านในการสรุปผลการจัดเวทีประชาคมระดับหมู่บ้าน เพื่อสรุปแนวทางการอนุรักษ์พันธุ์ปลาท้องถิ่นที่ได้จากการจัดเวทีประชาคมระดับหมู่บ้าน และปรับปรุงแนวทางการดำเนินงานดังกล่าวเพื่อนำไปสู่การจัดการกับปัญหาที่เป็นภาพรวมของตำบล

3. การดำเนินการพัฒนารูปแบบการอนุรักษ์พันธุ์ปลาของแต่ละหมู่บ้าน ที่ได้จากเวทีประชาคมระดับหมู่บ้าน และระดับตำบล โดยการประสานการดำเนินงานของกลุ่มผู้นำชุมชนของแต่ละหมู่บ้าน ซึ่งได้ดำเนินการพัฒนารูปแบบการอนุรักษ์พันธุ์ปลาท้องถิ่นจากเดิมดังนี้

3.1 การปิดป้ายประกาศบอกเขตอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำ เขตสงวนพันธุ์สัตว์น้ำของหมู่บ้าน ป้ายประกาศมาตรการการอนุรักษ์พันธุ์ปลาท้องถิ่น และแสดงสัญลักษณ์บอกจุดเริ่มต้นและจุดสิ้นสุดเขตอนุรักษ์พันธุ์ปลา โดยใช้ลวดสลิงโยงข้ามลำน้ำทั้งสองจุด

3.2 การประชาสัมพันธ์มาตรการอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำให้กับหมู่บ้านอื่นๆ ทราบในที่ประชุมประจำเดือนของ ระดับตำบล ระดับอำเภอ และส่งหนังสือประชาสัมพันธ์ไปถึงผู้นำชุมชนในแต่ละหมู่บ้านทราบ

3.3 การสืบชะตาแม่น้ำ การอัญเชิญเจ้าที่ร่วมในการอนุรักษ์ปลา ทำพิธีสาปแช่งผู้ที่ลักลอบกระทำผิดมาตรการอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำของหมู่บ้านและการปิดตุงยันต์กันระเบิดในพื้นที่ที่มักจะมีการลักลอบระเบิดปลาเป็นประจำ

4. การเข้าค่ายเยาวชนอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ โดยมีชื่อค่ายว่า “น้ำใส ปลาสวย ด้วยมือเรา” กลุ่มเป้าหมายประกอบด้วย แกนนำเยาวชนจากทุกหมู่บ้านในตำบลน้ำพอง หมู่บ้านละ 5 คน รวม 50 คน ได้ให้เยาวชนมาเรียนรู้ปัญหาการทำลายทรัพยากรทางธรรมชาติโดยเฉพาะทรัพยากรพันธุ์สัตว์น้ำ แล้วให้เยาวชนได้เสนอทางออกของปัญหาโดยวิธีการของเยาวชนเอง รวมถึงบทบาทหน้าที่ของเยาวชนในการช่วยเหลือสังคมในกระบวนการอนุรักษ์ทรัพยากรสัตว์น้ำที่กำลังดำเนินการอยู่ในขณะนี้ได้อย่างไร

5. การสรรหากลุ่มผู้นำชุมชนที่เป็นตัวแทนของตำบลน้ำพอง เพื่อเป็นผู้ประสานการดำเนินงานอนุรักษ์ทรัพยากรทางธรรมชาติสืบต่อไป ให้มีการดำเนินงานอย่างต่อเนื่องและครอบคลุมทุกหมู่บ้านในตำบลน้ำพอง โดยประสานทั้งการดำเนินกิจกรรมในระดับหมู่บ้านและการร่วมจัดทำแผนพัฒนาในระดับตำบล

6. การสำรวจแหล่งวังปลาในลำน้ำว่าของกลุ่มผู้นำชุมชน เพื่อสำรวจสภาพทั่วไปของแหล่งน้ำ และประเมินผลการอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำของแต่ละหมู่บ้าน

7. การจัดเวทีคั่นองค์ความรู้ชุมชน เป็นการสรุปสิ่งที่ได้จากการดำเนินงานโครงการรูปแบบการอนุรักษ์พันธุ์ปลาท้องถิ่นลำน้ำว่าตำบลน้ำพางให้กับชุมชนได้ทราบ แล้วให้ชุมชนได้มองเห็นสิ่งที่จะต้องพัฒนาต่อไปในอนาคตโดยความร่วมมือของทุกๆคนในทุกๆหมู่บ้านอย่างจริงจังและต่อเนื่องต่อไป

9. แหล่งข้อมูลและวิธีการเก็บข้อมูล

9.1 ประเภทของข้อมูล ประกอบไปด้วย

- 9.1.1 ข้อมูลพื้นฐานของชุมชน เช่น จำนวนประชากร ฐานะทางเศรษฐกิจ อาชีพ การคมนาคม ระบบสาธารณสุข โภค การศึกษา ศาสนา
- 9.1.2 ข้อมูลด้านประเพณีและวัฒนธรรมของท้องถิ่น เช่น ประเพณีสักการะพระธาตุคำปั่ว พิธีกรรมสู่ขวัญ สงเคราะห์ สืบชะตา การหาเมื่อ(หาสาเหตุ การเจ็บป่วย หาสาเหตุของที่สูญหาย) ฯลฯ
- 9.1.3 ความเชื่อของท้องถิ่นกับการอนุรักษ์พันธุ์ปลาท้องถิ่น
- 9.1.4 ข้อมูลพันธุ์สัตว์น้ำ เช่น พันธุ์สัตว์น้ำในลำน้ำว่ามีอะไรบ้าง และพันธุ์สัตว์น้ำมีความสัมพันธ์กันอย่างไร
- 9.1.5 ข้อมูลพืชน้ำ พืชนก
- 9.1.6 การตรวจคุณภาพลำน้ำว่า
- 9.1.7 เครื่องมือจับปลาของพรานปลาที่พบในการจับปลาในลำน้ำว่า
- 9.1.8 การบริโภคปลาของชุมชนลำน้ำว่า
- 9.1.9 การเปลี่ยนแปลงพันธุ์สัตว์น้ำในลำน้ำว่า
- 9.1.10 กระบวนการอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำของชุมชนลำน้ำว่า ตำบลน้ำพาง
- 9.1.11 รูปแบบการขยายเครือข่ายความร่วมมือในการอนุรักษ์พันธุ์ปลาของชุมชนลำน้ำว่า

9.2 วิธีการเก็บข้อมูล เก็บทั้งโดยตรง เช่นการจัดเวทีต่างๆ การสัมภาษณ์ การประชุม การสัมภาษณ์ และโดยอ้อมเช่น การสังเกตอย่างมีส่วนร่วม

กลุ่มเป้าหมายในการเก็บข้อมูลและมีส่วนร่วมในการถูกเก็บข้อมูล ได้แก่ผู้นำชุมชน
ผู้ทรงคุณวุฒิในหมู่บ้าน พรานปลาและอดีตพรานปลา ประชาชนชาวบ้าน แม่บ้าน เยาวชน

10. วิเคราะห์ข้อมูล

วิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพด้วยการวิเคราะห์บริบทและเนื้อหา ความสอดคล้อง
ของเนื้อหา ความเชื่อมโยงของเหตุการณ์ เหตุและผล

บทที่ 2

ข้อมูลพื้นฐานของชุมชนตำบลน้ำพาง

1. สภาพพื้นที่

1.1 ประวัติศาสตร์ชุมชนอำเภอแม่จริม

เดิมพื้นที่อำเภอแม่จริมอยู่ในเขตปกครองของอำเภอมืองน่าน โดยเรียกว่า “บ่อว่า” เพราะมีบ่อเกลือสินเธาว์อยู่และมีแม่น้ำว่าไหลผ่านตลอดพื้นที่ ต่อมาทางราชการเห็นว่าท้องที่แห่งนี้มีความทุรกันดาร การคมนาคมไม่สะดวก ต้องใช้ม้าเป็นพาหนะหรือเดินด้วยเท้า ในฤดูน้ำหลากก็ไม่สามารถไปมาหาสู่กันได้ อีกทั้งเพื่อสะดวกในด้านการปกครองและการปราบปรามโจรผู้ร้ายจึงได้ตั้งพื้นที่ของ 3 ตำบลได้แก่ ตำบลหมอเมือง ตำบลหนองแดง และตำบลพงษ์ เป็นกิ่งอำเภอแม่จริมในปี พ.ศ. 2512 และต่อมาได้ยกฐานะเป็นอำเภอแม่จริม ในวันที่ 12 เมษายน 2520 ตามชื่อของลำน้ำแม่จริมที่ไหลผ่านพื้นที่ตำบลหนองแดงและตำบลหมอเมือง ต่อมาได้มีพระราชกฤษฎีกาลงวันที่ 16 มีนาคม 2526 ให้โอนตำบลพงษ์ที่อยู่เขตการปกครองของอำเภอแม่จริม ไปขึ้นอยู่กับการปกครองของกิ่งอำเภอสันติสุข และต่อมามีจำนวนประชากรเพิ่มมากขึ้นจึงมีการแยกตำบล หมู่บ้านเพิ่มมากขึ้นตามไปด้วย ขณะนี้อำเภอแม่จริมมีตำบลในความปกครองจำนวน 5 ตำบล ได้แก่ ตำบลหนองแดง(ซึ่งเป็นที่ตั้งของที่ว่าการอำเภอแม่จริม) ตำบลหมอเมือง ตำบลน้ำพาง ตำบลน้ำปายและตำบลแม่จริม มีประชากรรวมทั้งสิ้น 15,229 คน จำแนกเป็นชาย 7,904 คน และหญิง 7,322 คน

1.2 ประวัติศาสตร์ชุมชนตำบลน้ำพาง

ตำบลน้ำพางเดิมขึ้นอยู่กับการปกครองของตำบลหมอเมือง อำเภอมืองน่านในขณะนั้น ตำบลน้ำพางมีเพียงบ้านน้ำพางหมู่บ้านเดียว ที่มีการตั้งถิ่นฐานมาก่อน ตามประวัติเล่าว่าชาวบ้านน้ำพางได้อพยพมาจากนครพิงค์ ต่อมาได้มีชาวบ้านในตำบลหมอเมือง ตำบลน้ำปาย ได้เข้ามาทำไร่ เลี้ยงสัตว์ สมทบกับประชาชนชาวบ้านน้ำพางเดิมเนื่องจากในเขตตำบลน้ำพางมีพื้นที่ทำการเกษตรมาก จากที่ชาวบ้านได้เข้ามาทำไร่ เลี้ยงสัตว์เพียงไม่กี่ครอบครัว พอระยะเวลาผ่านไปก็มีการเพิ่มประชากรมากขึ้นและมีเครือญาติตามมาสมทบที่หลังอีก ทำให้เกิดเป็นกลุ่มบ้านต่างๆตามมา ต่อมาได้แยกเป็นหมู่บ้านต่างๆได้แก่ บ้านน้ำปูน บ้านน้ำลาน บ้านน้ำปู บ้านน้ำแฉะ สำหรับบ้านน้ำว่าเดิม เป็นชาวบ้านห้วยเมียงที่ตั้งหมู่บ้านอยู่แนวชายแดน ไทย-ลาว ใกล้ๆกับบ้านน้ำตาง

ในปัจจุบันนี้ เนื่องจากขณะนั้นในปี พ.ศ. 2511 เกิดความไม่สงบจากพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย มีการปะทะกันของกองกำลังคอมมิวนิสต์และทหารของไทยอยู่ตลอดเวลา ระยะทางจากตัวอำเภอแม่จรมไยยังบ้านห้วยเมี่ยงก็มีระยะทางที่ไกล ทำให้ยากลำบากในการเดินทางเข้าไปสู่หมู่บ้าน ประกอบกับการตั้งถิ่นฐานของบ้านห้วยเมี่ยงนั้นอยู่บริเวณต้นกำเนิดแหล่งน้ำ ทางราชการเกรงว่าการตั้งถิ่นฐานของหมู่บ้านจะส่งผลกระทบต่อแหล่งน้ำดังกล่าว จึงได้ย้ายชาวบ้านห้วยเมี่ยงมาตั้งถิ่นฐาน ณ ริมลำน้ำว่า และตั้งชื่อกลุ่มบ้านเป็นบ้านน้ำว่าตามชื่อของลำน้ำว่าที่ไหลผ่านหมู่บ้าน จนกระทั่งทุกวันนี้ สำหรับบ้านน้ำพระทัยได้แยกออกมาจากบ้านน้ำพางตามโครงการจัดสรรที่อยู่อาศัยของทางราชการ ในปี พ.ศ. 2523

ในปี พ.ศ. 2523 ทางราชการเห็นว่าหมู่บ้านที่อยู่ตามริมลำน้ำสาขาของลำน้ำว่า มีความห่างไกลจากตำบลหมอเมือง จึงได้เสนอขอตั้งหมู่บ้านที่อยู่เลยฝั่งน้ำว่าออกไปทางทิศตะวันออก เป็นตำบลอีกตำบลหนึ่งขึ้นเรียกว่า “ตำบลน้ำพาง” ซึ่งมีกำนัน อินเดช ปันทะมา เป็นกำนันคนแรกของตำบลน้ำพาง เมื่อวันที่ 5 มีนาคม พ.ศ. 2523 มีการแบ่งเขตการปกครองเป็น 8 หมู่บ้านต่อมา พรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทยได้ยุติการเคลื่อนไหวจึงมีชนเผ่าม้งออกมามอบตัวเป็นผู้ร่วมพัฒนาชาติไทยจำนวน 2 หมู่บ้าน คือบ้านน้ำตวงและบ้านร่มเกล้า ปัจจุบันตำบลน้ำพางจึงมีทั้งหมด 10 หมู่บ้าน

1.2.1 การตั้งถิ่นฐานบ้านเรือน

ชาวบ้านน้ำพางจากการบอกเล่าขานต่อกันมาว่า กลุ่มคนรุ่นแรกๆ ได้อพยพมาจาก นครปิง(จังหวัดเชียงใหม่ในปัจจุบัน) ซึ่งไม่ปรากฏหลักฐานใดที่จะสามารถอ้างอิงได้ ซึ่งร่อนเร่มาเพื่อล่าสัตว์โดยเฉพาะ “แรด” เพื่อเอานอจนมาพบว่าบริเวณริมลำน้ำพางแห่งนี้มี “โปง” และบริเวณป่าโดยรอบแห่งนี้เป็นป่าที่มีความอุดมสมบูรณ์ มีสัตว์ป่าชุกชุมจึงได้ตั้งบ้านเรือนอยู่ตรงที่ราบริมลำน้ำพาง เพื่อล่าสัตว์และทำมาหากิน ซึ่งบริเวณนี้สันนิษฐานว่าเคยมีคน “ม่าน” (ชาวพม่า) ได้เคยอยู่อาศัยมาก่อน จากการพบหลักฐานวัดร้างบริเวณสบพาง(บริเวณที่ลำน้ำพางไหลลงบรรจบลำน้ำว่า) ซึ่งปัจจุบันยังหลงเหลือฐานพระพุทธรูปปรากฏอยู่ ส่วนที่ได้ชื่อว่า “น้ำพาง” ผู้เฒ่าผู้แก่เชื่อกันว่าน่าจะเพี้ยนมาจากคำว่า “น้ำพราน” ซึ่งได้ชื่อจากมีพวานป่าคนหนึ่งที่ไล่ล่าวัวป่าที่ดุร้ายเนื่องจากเป็นวัวโพง (โพงคือ ผีชนิดหนึ่ง ที่เล่าขานกันมาว่าชอบกินของสดและมีกลิ่นคาว) ซึ่งพวานป่าได้ไล่ล่าวัวโพงตัวนี้ มาจากป่าหุบเขาผ่านมาที่ตั้งหมู่บ้าน และมาพักดื่มน้ำที่น้ำจึงเรียกว่าน้ำพราน ต่อมามีการเพี้ยนเสียงเป็น น้ำพาง ซึ่งวัวโพงตัวนี้ได้หนีเข้าไปอยู่ในป่าเขตตำบลโพงและไปตายที่นั่น (ปัจจุบันเป็นเขตอำเภอสันติสุข และคำว่าตำบลโพงได้เพี้ยนเสียงเป็นตำบลพงษ์แทน)

ต่อมาประมาณปีจุลศักราช 684 (พ.ศ. 1765) พระยาไชยวงค์สาซึ่งเป็นเจ้าเมืองบ่อว่าในขณะนั้น ได้มาสร้างพระธาตุคำปลิวขึ้นในบริเวณไร่ของท้าวเชื่อนจักษ์และนางไอ่ ซึ่งเป็นชาวนครPING และในปีถัดมาคือปีจุลศักราช 685 ปี ระกา พระยาไชยวงค์สาได้นำช้างมาถมนบริเวณหนองน้ำริมน้ำพางและได้สร้างวัดน้ำพางขึ้น

1.2.2 อาณาเขตติดต่อของตำบลน้ำพาง

ทิศเหนือ	ติดต่อกับ	ตำบลหนองแดง
ทิศใต้	ติดต่อกับ	ตำบลน้ำบาย อำเภอแม่จริม และตำบลล้านนาหนองใหม่ อำเภอเวียงสา
ทิศตะวันออก	ติดต่อกับ	สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว
ทิศตะวันตก	ติดต่อกับ	ตำบลหนองแดง และตำบลหมอมือง

1.2.3 ลักษณะทางภูมิศาสตร์

ตำบลน้ำพางพื้นที่ส่วนใหญ่ประมาณร้อยละ 95 เป็นภูเขาสูงสลับซับซ้อน โดยเฉพาะบริเวณแนวชายแดนที่ติดต่อกับสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว จะเป็นภูเขาสูงโดยสูงจากระดับน้ำทะเล ประมาณ 800 - 3000 เมตร ตลอดแนวชายแดนไทย-ลาว พื้นที่ทั้งหมดอยู่ในเขตป่าสงวนแห่งชาติพื้นที่ลุ่มน้ำ 1 เอ เป็นส่วนหนึ่งของเขตอุทยานแห่งชาติดอยภูคาและอีกส่วนหนึ่งเป็นเขตเตรียมประกาศเป็นอุทยานแห่งชาติแม่จริม ด้วยลักษณะทางภูมิศาสตร์เป็นภูเขาสูงชันสลับซับซ้อน ป่าไม้เป็นป่าดงดิบจึงทำให้พื้นที่ตำบลน้ำพางเป็นแหล่งกักเก็บน้ำ ลำห้วยสายต่างๆ มากมาย และมีการตั้งถิ่นฐานของชุมชนตามลุ่มน้ำต่างๆดังกล่าว มีการตั้งชื่อหมู่บ้านและชื่อลำน้ำเป็นชื่อเดียวกัน เช่น บ้านน้ำปูนตั้งถิ่นฐาน ณ ลำน้ำปูน บ้านน้ำลายมีตั้งถิ่นฐาน ณ ลำน้ำลาน บ้านน้ำพางตั้งถิ่นฐาน ณ ลำน้ำพาง บ้านน้ำปู้ตั้งถิ่นฐาน ณ ลำน้ำปู้ เป็นต้น นอกจากนั้นยังมีลำห้วยลำธารเล็กๆอีกมากมายที่เป็นลำน้ำสาขาของลำน้ำดังกล่าว ในบรรดาลำน้ำที่ไหลผ่านพื้นที่ตำบลน้ำพางทั้งหมดลำน้ำว้าเป็นลำน้ำที่มีขนาดใหญ่ที่สุด เป็นแหล่งน้ำให้ประชาชนในพื้นที่ตำบลน้ำพางได้ใช้ประโยชน์จากลำน้ำว้าในการดำรงชีวิตประจำวัน นอกจากนี้ยังมีประชาชนต่างตำบลที่อาศัยอยู่ไม่ห่างไกลจากลำน้ำว้ามากนัก ได้ไปใช้ประโยชน์จากลำน้ำว้าอีกด้วย โดยเฉพาะในการพึ่งพาเป็นแหล่ง

ซ้อน มีการตั้งถิ่นฐานบ้านเรือนตามหุบเขาและลุ่มน้ำสายต่างๆ ชุมชนแต่ละหมู่บ้านจึงอยู่ห่างไกลกันพอสมควร เช่นบ้านน้ำตวงห่างไกลจากบ้านน้ำปูนประมาณ 35 กิโลเมตร บ้านร่มเกล้าอยู่ห่างบ้านน้ำพาง ประมาณ 30 กิโลเมตร นอกจากประชาชนในพื้นที่จะไปรับบริการด้านสาธารณสุขจากหน่วยงานของรัฐแล้ว ยังสามารถไปรับบริการด้านสุขภาพจากศูนย์สาธารณสุขมูลฐานชุมชนที่ให้บริการในหมู่บ้านของตนเองได้ในยามจำเป็น และชมรมอาสาสมัครสาธารณสุขอำเภอแม่จริมซึ่งเป็นกลุ่มองค์กรภาคประชาชนที่ดำเนินงานด้านการส่งเสริมสุขภาพของประชาชนในพื้นที่ ยังได้รณรงค์ให้ประชาชนในพื้นที่ของอำเภอแม่จริมสามารถดูแลสุขภาพของตนเองและสมาชิกในครัวเรือน ด้วยการอบรมให้ความรู้เรื่องการใช้จ่ายสามัญประจำบ้าน การดูแลบาดแผลจากของมีคม การปฐมพยาบาลเบื้องต้น และได้กระจายยาสามัญประจำบ้านสู่ครัวเรือนให้ครอบคลุมจำนวนหลังคาเรือนไม่น้อยกว่าร้อยละ 70 ของหลังคาเรือนทั้งหมด อย่างต่อเนื่องตลอดมา

2.5 วัฒนธรรมและประเพณี

วัฒนธรรมประเพณีของประชาชนในอำเภอแม่จริม ที่เป็นชนพื้นเมืองส่วนใหญ่จะมีวัฒนธรรมประเพณีคล้ายคลึงกัน ประเพณีที่สำคัญของประชาชนอำเภอแม่จริมและตำบลน้ำพาง ได้แก่

2.5.1 ประเพณีนมัสการพระธาตุยอยหงส์

ประเพณีนมัสการพระธาตุยอยหงส์ วัดพระธาตุยอยหงส์มีพื้นที่ 10 ไร่ 3 งาน 16 ตารางวา สังกัดสงฆ์ฝ่ายมหานิกาย ตั้งอยู่ที่บ้านพรหม ตำบลหนองแดง สร้างเมื่อปีจุลศักราช 633 (พ.ศ.1714) ประวัติเล่าว่ามีหงส์ตัวหนึ่งคาบเอายอยคำ(เครื่องซึ่งโบราณที่เป็นทองคำ)บินมาเวียนอยู่บนยอดเขาจำนวน 3 รอบ แล้วปล่อยยอยนั้นลงบนภูเขาที่ได้บินเวียนอยู่ เมื่อหงส์ตัวนั้นบินไปแล้วก็เกิดพายุฝนอย่างหนักและมีฟ้าผ่า จากนั้นฝนได้ตกลงมาอย่างหนักเป็นเวลา 3 วัน 3 คืน เมื่อฝนสงบลงได้มีช้างป่าฝูงหนึ่งเดินมาเหยียบดินบริเวณภูเขานั้นจนแน่น แล้วพากันเดินประทักษิณด้านล่างอีกจนพื้นดินเรียบ สมัยนั้นมีพระครูคล่อมซึ่งเป็นพระสงฆ์ที่ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบมีความเคร่งในระเบียบวินัยสงฆ์และชาวบ้านต่างให้ความเคารพนับถือ ได้ขึ้นไปดูภูเขาภูเขานั้นพบยอยคำ ต่อมาได้สร้างพระธาตุไว้บนภูเขาภูเขานั้นและได้ตั้งชื่อพระธาตุว่า “พระธาตุยอยหงส์” (ทั้งนี้ “ยอย” ยังแปลว่าที่ซึ่งยื่นออกไปกว่าปกติในกรณีนี้อาจแปลว่าพระธาตุดังกล่าวอยู่บนชง่อนเขาที่สูงกว่าเขาทั่วไปด้วย) อาคารเสนาสนะของวัดพระธาตุมีวิหาร ภูมิสงฆ์ ด้านปูชนียวัตถุมีพระพุทธรูป เจดีย์พระธาตุ ต่อมาจุลศักราช 683 (พ.ศ.1764) ได้มีการเสริมองค์พระธาตุให้มีขนาดใหญ่ขึ้น นอกจากนี้ประมาณปี

จุลศักราช 1224 (พ.ศ. 2405) และจุลศักราช 1291 (พ.ศ. 2472) ได้ทำการบูรณะซ่อมแซมองค์พระธาตุให้อยู่ในสภาพที่ดีดังเช่นทุกวันนี้

พิธีกรรมสักการะพระธาตุจะจัดปีละ 2 ครั้งเป็นประจำทุกปี ครั้งที่ 1 จัดตรงกับวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 6 (หกเบ็ง) ตอนเช้าจะมีพิธีทำบุญตักบาตร ตอนกลางวันจะมีการฟังเทศน์และเทศมหาชาติ พอตกตอนเย็นจะมีการเวียนเทียน

ครั้งที่ 2 เป็นประเพณีตานก๋วยสลาก ที่ชาวอำเภอแม่จริมจะปฏิบัติกันเป็นประจำทุกปีตรงกับวันขึ้น 15 ค่ำเดือน 11 (วันออกพรรษา) จะมีประชาชนทุกตำบลตกแต่งก๋วยสลากมาร่วมทำบุญกับชาวบ้านพรหมและบ้านดงไพรวัลย์ที่เป็นศรัทธาของวัดพรหม(ที่ตั้งของวัดพระธาตุยอยหงส์) งานประเพณีตานก๋วยสลากจะมี 2 วัน วันแรกจะเป็นวันห้ำดา(การเตรียมงาน) อีกหนึ่งวันต่อมาจึงจะมีการตานก๋วยสลาก เป็นอันเสร็จประเพณีในปีหนึ่งๆ

2.5.2 ประเพณีนมัสการพระธาตุคำปลิว(คำปั่ว)

ประเพณีนมัสการพระธาตุคำปลิว ตามประวัติพระธาตุคำปลิว(แต่ชาวบ้านเรียกว่า “พระธาตุคำปั่ว” หมายถึงทองคำที่ปลิวมา) โดยพบหลักฐานจากคำภีร์ล้านนาใบลานวัดน้ำพางเล่าว่า จุลศักราช 684 (พ.ศ. 1765) พระอริยวงโสจากวัดก๊บบำเมืองเชียงตุงพร้อมด้วยท้าวพะละหมื่น ภาะวัง ส่างกอม มาทำการสร้างพระธาตุยอยหงส์(น่าจะเป็นการบูรณะเสริมองค์พระเจดีย์ธาตุมากกว่า เนื่องจากในปีจุลศักราช 683 ได้มีการเสริมองค์พระธาตุยอยหงส์ให้มีขนาดใหญ่ขึ้นแต่องค์พระธาตุนั้นสร้างในปีจุลศักราช 633) ขณะที่ทำแผ่นทองคำเปลวเพื่อนำขึ้นไปติดบนยอดพระธาตุยอยหงส์นั้น เกิดอภินิหารมีกระแสลมแรงพัดเอาแผ่นทองคำเปลว 1 แผ่น ลอยมาติดที่จอมปลวกในไร่ของท้าวเชื่อนจักษ์ เมื่อท้าวเชื่อนจักษ์ไปพบจึงนำความทูลพระยาไชยวงค์สาเจ้าเมืองบ่อว่า และได้อาราธนาครูบาอริยวงโสและครูบาทหลวงพรหมอุต ซึ่งได้จำนำพรรษาอยู่ที่พระธาตุยอยหงส์พร้อมด้วยช่างชาวพม่ามาทำการก่อสร้างขึ้นเป็นเจดีย์ เมื่อวันพฤหัสบดี เดือน 6 ขึ้น 15 ค่ำ จุลศักราช 684 ตั้งชื่อว่า “พระธาตุคำปลิว” หรือบาลีมีชื่อเรียกว่า “พระธาตุสุวรรณแปดตั้ง” ดังนั้นประเพณีไหว้พระธาตุคำปลิวจึงจัดให้มีขึ้นในวันเพ็ญขึ้น 15 ค่ำเดือน 6 (ชาวบ้านเรียกว่าหกเบ็ง) เป็นประจำทุกปี ชาวบ้านในตำบลน้ำพางจะมีการจัดตกแต่งเครื่องสักการะ มาสักการะองค์พระธาตุคำปลิว และถวายเครื่องจตุปัจจัยไทยทาน ตันกัณฑ์แด่พระสงฆ์เป็นอันเสร็จพิธี

สำหรับในวันสงกรานต์ที่ตรงกับวันพญาวัน(วันเริ่มปีใหม่ไทย) ชาวบ้านในตำบลน้ำพางจะนำดอกไม้ธูปเทียน น้ำอบน้ำหอม มาสักการะและสรงน้ำองค์พระธาตุ เพื่อขอพรจากองค์

พระธาตุ ให้ครอบครัวประสบกับความโชคดี มีความปลอดภัยจากโรคภัยไข้เจ็บต่างๆ โดยเฉพาะบุตรหลานที่อยู่ในตำบลน้ำพางแล้วที่ไปทำงานที่ต่างจังหวัด เมื่อกลับมาร่วมประเพณีสงกรานต์ที่บ้าน ก็จะได้ถือโอกาสนี้กราบขอพรจากองค์พระธาตุอันเป็นที่เคารพสักการะของชาวตำบลน้ำพางเพื่อความเป็นสิริมงคลแก่ตนเองในการออกจากบ้านไปทำงานต่างจังหวัด เมื่อเสร็จจากการสักการะและสรงน้ำองค์พระธาตุแล้ว จะมีการจุดบั้งไฟเพื่อบูชาองค์พระธาตุ หลังจากนั้นจะมีการแข่งขันจุดบั้งไฟของชาวบ้านจากหมู่บ้านต่างๆทั้งในพื้นที่ตำบลน้ำพางและต่างตำบลในอำเภอแม่จริมที่เตรียมมาแข่งขันกันเพื่อความสนุกสนาน

2.5.3 วัฒนธรรมของท้องถิ่นในตำบลน้ำพาง (ตีเก็ง , สู้ขวัญ , สู้ขวัญข้าว , ดนตรีพื้นบ้าน , การละเล่นพื้นบ้าน)

2.5.4 พิธีกรรมความเชื่อ (ผีหม้อน้ำ , ผีหลวง , ผีเลือน้ำ , ผีเลือน้ำไร่บ้านวัด, ส่งเคราะห์ , ส่งผี)

3. สภาพทางเศรษฐกิจ

ประชาชนในตำบลน้ำพางร้อยละประมาณ 95 ประกอบอาชีพทางการเกษตรกรรม มีการปลูกข้าวไร่เพื่อการยังชีพ ปลูกข้าวโพดเป็นพืชเศรษฐกิจ มีการเลี้ยงสัตว์เป็นอาชีพรอง อีกร้อยละ 5 มีอาชีพค้าขาย รับจ้าง (ทั้งรับจ้างในจังหวัดและรับจ้างต่างจังหวัด โดยเฉพาะในวัยหนุ่มสาว และวัยแรงงานจะนิยมไปทำงานรับจ้างในต่างจังหวัด) บางครอบครัวมีอาชีพหาของป่ามาขาย เป็นการเสริมรายได้ของครอบครัว ซึ่งป่าในเขตตำบลน้ำพางจะมีความอุดมสมบูรณ์ทางระบบนิเวศวิทยามาก จึงมีเห็ด หน่อไม้ ยอดผัก ออกตรงตามฤดูกาล เช่นในฤดูหนาวจะมีเห็ดลม พอตัน ฤดูฝนจะมีเห็ดเหาะ ต่อมาจะมีเห็ดต่าน เห็ดดินประเภทต่างๆ แม้ค้าจากตำบลหนองแดงและแม่คำจากอำเภอเมืองน่านจะมารับซื้อสินค้าจากชาวบ้านในตำบลน้ำพางเป็นประจำทุกฤดูกาล รายได้เฉลี่ยของประชาชนต่อคนต่อปีประมาณ 5,000 - 6,000 บาท(จากการสำรวจ จปฐ.อำเภอแม่จริมปี 2543)

4. แหล่งท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์

4.1 การล่องแก่งน้ำว้า น้ำว้าเป็นลำน้ำขนาดใหญ่ที่ไหลผ่านพื้นที่ตำบลน้ำพาง อำเภอแม่จริม ลักษณะของลำน้ำว้าเป็นลำน้ำที่ไหลเชี่ยวมีโขดหิน หลบผาตามแหล่งน้ำเป็นระยะๆ จึงเกิดแก่ง วัง และหาดตามแหล่งน้ำมากมาย ประกอบกับทรัพยากรธรรมชาติของแหล่งน้ำยังมีความอุดมสมบูรณ์ คุณภาพน้ำอยู่ในเกณฑ์ที่ดีและสองข้างลำน้ำมีป่าไม้ที่เป็นธรรมชาติสวยงาม จึงเหมาะแก่การล่องแพและชมธรรมชาติ ดังมีคำขวัญเชิญชวนให้ผู้คนมาท่องเที่ยวอำเภอแม่จริมว่า “ล่องแก่งน้ำว้า คีบชาธรรมชาติ” ปัจจุบันการล่องแพมีทั้งแพไม้และแพยางไว้ให้บริการแก่นักท่องเที่ยวได้เลือกใช้บริการตามใจชอบ การล่องแพมีจุดเริ่มต้นที่บ้านน้ำว้าไปสิ้นสุดที่บ้านหาดไร่ อ.เวียงสา แต่สามารถล่องแพในระยะทางไกลตั้งแต่บ้านน้ำว้า - บ้านน้ำปู้ ระยะทาง 4 กิโลเมตร หรือล่องระยะทางปานกลาง ตั้งแต่บ้านน้ำว้า - อุทยานแห่งชาติแม่จริม ระยะทาง 8 กิโลเมตร หรือระยะทางไกลตั้งแต่บ้านน้ำว้าถึงบ้านหาดไร่ระยะทางสิบกว่ากิโลเมตร

4.2 การท่องเที่ยวเชิงธรรมชาติ ในเขตอุทยานแห่งชาติแม่จริมได้ทำเส้นทาง การท่องเที่ยวเชิงธรรมชาติไว้จำนวนหลายจุดด้วยกัน รวมระยะทางประมาณ 2 กิโลเมตร เหมาะ สำหรับนักเดินไพรที่ยังไม่ชำนาญในการเดินไพรในระยะทางที่ไกลมากนัก นักท่องเที่ยวสามารถไป พักค้างแรมในเขตอุทยานแห่งชาติแม่จริมได้ อุทยานจะมีที่พักและอาหารไว้บริการและในส่วน ของอำเภอแม่จริมยังมีโครงการขยายเส้นทางท่องเที่ยวให้ไกลขึ้นไปอีก เพื่อให้ นักท่องเที่ยวที่ชอบเดิน ผจญภัยได้ทดสอบสมรรถภาพร่างกายและดื่มด่ำกับธรรมชาติเพิ่มมากขึ้น โดยจะพัฒนาเส้นทางผา หน่อที่อยู่ใกล้ๆกับที่ทำการอุทยานแห่งชาติแม่จริม ซึ่งเป็นเขาสูงชันลักษณะเขาเป็นหินผา สามารถ เดินทางทะลุถึงบ้านร่มเกล้าที่เป็นหมู่บ้านชาวเขาเผ่าม้งได้ เป็นเส้นทางเดินไพรที่มีความยากลำบาก เหมาะแก่นักท่องเที่ยวผู้ที่ต้องการความแปลกใหม่สำหรับชีวิตได้เป็นอย่างดี

บทที่ 3

สภาพภูมินิเวศแหล่งน้ำและชุมชน

1. นิเวศแหล่งน้ำ

1.1 สภาพแหล่งน้ำทั่วไป

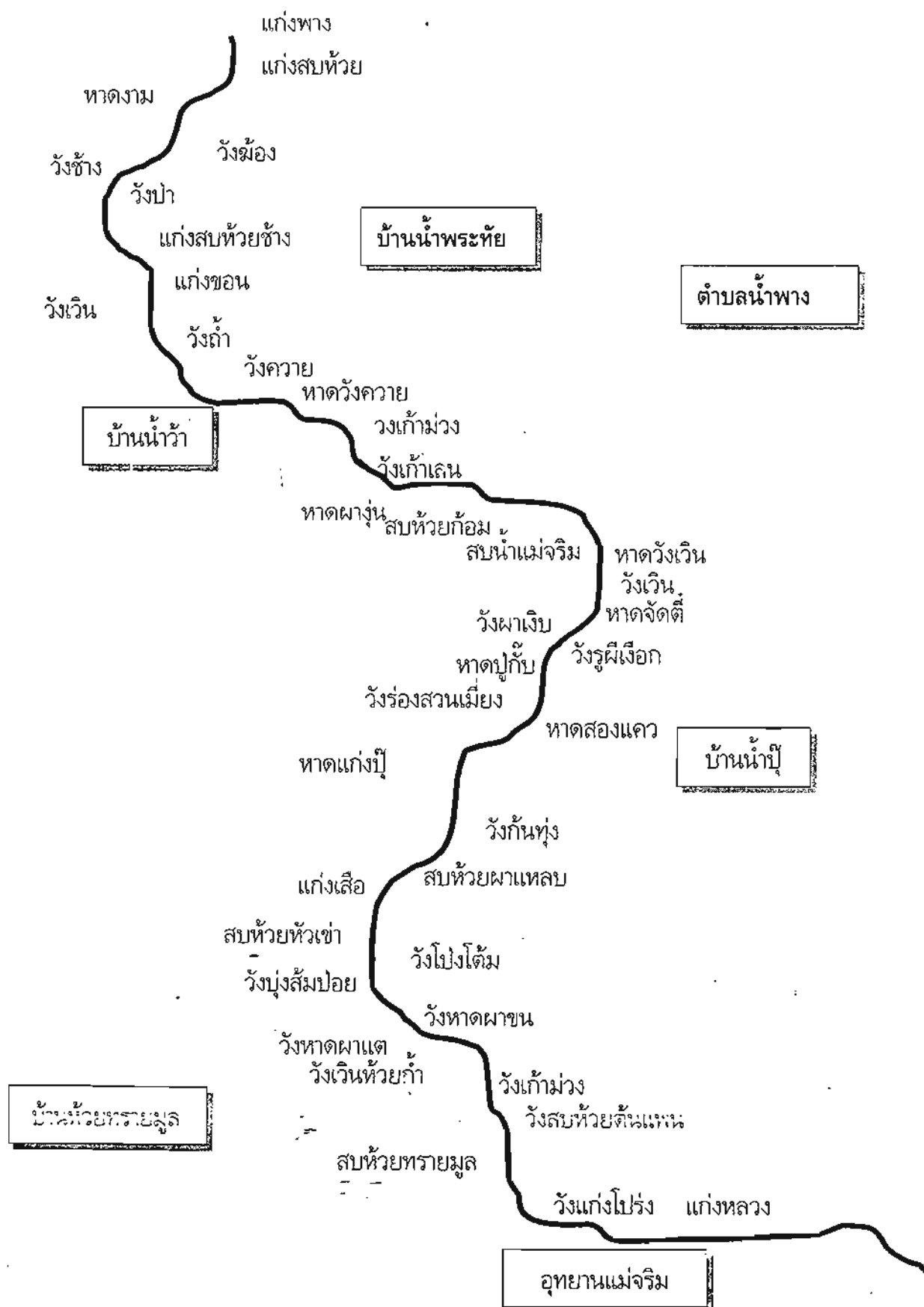
ลำน้ำว่า เป็นลำน้ำสาขาที่สำคัญของแม่น้ำน่าน มีต้นกำเนิดจากภูเขาจามที่อยู่ในทิวเขาหลวงพระบาง บริเวณบ้านขุนน้ำว่า ตำบลบ่อเกลือเหนือ อำเภอบ่อเกลือ จังหวัดน่าน ซึ่งเป็นต้นกำเนิดแหล่งน้ำเดียวกับลำน้ำน่าน แต่อยู่คนละฟากของภูเขาและมีทิศทางการไหลตรงกันข้ามกัน แม่น้ำน่านไหลขึ้นทางทิศเหนือของอำเภอบ่อเกลือ เข้าสู่อำเภอเฉลิมพระเกียรติ อำเภอฟุ่ช้าง แล้ววกกลับไหลลงสู่อำเภอเวียงกลาง อำเภอบัว เวียงสา นาน้อยและนาหมื่น แล้วไหลเข้าสู่จังหวัดอุดรธานี ส่วนลำน้ำว่าไหลลงทางตอนใต้ของอำเภอบ่อเกลือ ผ่านไปยังอำเภอสันติสุข อำเภอแม่จิมและอำเภอเวียงสา แล้วไหลไปบรรจบแม่น้ำน่านที่ตำบลซึ่ง อำเภอเวียงสา บริเวณที่น้ำว่าไหลผ่านส่วนใหญ่จะเป็นป่าเป็นเขา จะมีชาวบ้านตั้งถิ่นฐานอยู่ใกล้ลำน้ำว่าเพียงไม่กี่หมู่บ้านเท่านั้น ในพื้นที่อำเภอแม่จิมมีหมู่บ้านตั้งอยู่ติดกับลำน้ำว่าเพียง 2 หมู่บ้าน คือบ้านน้ำว่า และบ้านน้ำปู ตำบลน้ำพาง

สภาพทั่วไปของลำน้ำว่า มีลักษณะที่คดเคี้ยวไหลผ่านหุบเขาต่างๆ ลำน้ำว่าจึงเกิดแก่ง หาดวังตามธรรมชาติลักษณะต่างๆมากมายแต่ละแห่งของลำน้ำชาวบ้านได้ตั้งชื่อไว้เรียกขานเพื่อให้ง่ายต่อการจดจำแหล่งที่ตั้งของวัง หาดและแก่ง เช่น วังควาย หาดทรายงาม วังบุงส้มป่อย วังกันทุ่ง ฯลฯ วังน้ำบางแห่งมีความลึกของวังมาก ที่ลึกมากที่สุดประมาณ 6 เมตร ณ วังบุงส้มป่อย รองลงมาได้แก่วังโป่งโต้ม วังหาดผาเต วังเวินห้วยถ้ำ วังเวินแก่งเสือ มีความลึกประมาณ 5 เมตร และมีวังน้ำอีกหลายแห่งที่มีความลึกใกล้เคียงกัน นอกจากวังน้ำในลำน้ำว่าจะมีความลึกมากแล้วยังมีประวัติความลึกกลับ ให้ชาวบ้านได้เล่าขานสืบต่อกันมาอีกด้วย เช่น วังรูผีเงือก ในวังน้ำบริเวณดังกล่าวจะมีรูเข้าไปในหลืบผาขนาดเส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ 1 เมตร และรูนี้ได้ลึกเข้าไปข้างในจนยังไม่มีผู้ที่ทดสอบความลึกของรูนี้ว่าจะมีความลึกเท่าไรหรืออาจจะเป็นรูน้ำที่ไหลเชื่อมกับลำน้ำอีกสายหนึ่งก็ได้ ในอดีตหลายชั่วอายุคนมาแล้ว มีปู่กับ (ปู่ใช้เรียกบุคคลเพศชายวัยกลางคนที่ไม่รู้จักชื่อ, ระบุชื่อไม่ได้หรือเป็นคนต่างถิ่น นอกจากใช้เรียกญาติผู้ใหญ่ฝ่ายชาย) ได้ไปหาปลาบริเวณวังรูผีเงือกแล้วดำเข้าไปในรูน้ำเพื่อติดตามปลาเข้าไป เนื่องจากว่าข้างในรูผีเงือกมีปลาอาศัยอยู่มากมาย พอปู่กับตาเล็งเบในรูเพื่อจะเข้าไปจับปลา ได้มีปลาตัวโตตัวหนึ่งว่ายสวนออกมาแล้วติดอยู่บริเวณรูน้ำแห่งนั้นพร้อมกับปู่กับ - - ปู่กับจึงเสียชีวิตและศพได้ลอยมาติดอยู่บริเวณหาดที่อยู่ท้ายวังรูผีเงือกลงมาประมาณ 20 เมตร ชาวบ้านจึงเรียกรูน้ำลึกกลับดังกล่าวว่าเป็นรูผีเงือก(อาจจะเป็นทางเข้าออกของเงือก) และเรียกหาดที่อยู่ท้ายวังรูผีเงือกที่ปู่กับเสียชีวิตว่า "หาดปู่กับ" และมีอีกวังน้ำหนึ่งที่มีเรื่องลึกลับที่

เกี่ยวข้องกับสิ่งลึกลับเป็นเรื่องเล่าขานของชาวบ้านมาจนถึงทุกวันนี้คือวังเวิน ชาวบ้านเชื่อว่าเป็นแหล่งที่อยู่อาศัยของซางน้ำและผีเงือกอีกแห่งหนึ่งที่มีตำนานเล่าขานว่า ได้มีชาวบ้านนำซางชักลากไม้ซุงจากป่าเพื่อที่จะล่องซุงตามลำน้ำว่าบริเวณวังเวินเมื่อซางมาถึงริมฝั่งน้ำแล้ว แต่ซางไม่ยอมลงลำน้ำว่าบริเวณดังกล่าวเลย แม้ว่าจะบังคับอย่างไรซางก็ไม่ยอมลง และสุดท้ายซางได้หันหลังวิ่งกลับไปทางเดิมด้วยความหวาดกลัว ชาวบ้านจึงคิดว่าสิ่งที่ซางบ้านกลัวมากนั้นน่าจะเป็นสิ่งที่ลึกลับ เช่น ซางน้ำ หรือผีเงือก หลักฐานอีกประการหนึ่งที่ชาวบ้านนำมากล่าวอ้างว่าน่าจะเป็นซางน้ำก็คือ ผลาณหินบริเวณสันเขาที่อยู่ริมลำน้ำ ณ วังเวินนี้ มีกลุ่มก้อนหินเม็ดเล็กๆคล้ายกับมูลของสัตว์กองอยู่เป็นกองๆ ชาวบ้านเชื่อว่าน่าจะเป็นมูลของซางน้ำที่ออกจากน้ำขึ้นมาบนบกในวันพระขึ้น 15 ค่ำ เพื่อมานอนพักผ่อนและตากอากาศข้างบนบก และได้มีชาวบ้านเก็บเอาก้อนหินดังกล่าวมาเล่นจนหมดไป บางคนก็ยังเก็บรักษาหินดังกล่าวอยู่จนตราบทุกวันนี้

ลำน้ำว่าจึงมีความผูกพันกับชุมชนตำบลน้ำพางมาตั้งแต่อดีต เสมือนว่าเป็นเส้นโลหิตเส้นใหญ่และมีลำห้วยต่างๆเป็นเส้นโลหิตฝอย ในการหล่อเลี้ยงคนในตำบลน้ำพางและคนในพื้นที่ใกล้เคียงอย่างไม่รู้จักเหือดแห้ง นอกจากลำน้ำว่าจะเป็นที่พึ่งพาของคนในตำบลน้ำพางในด้าน อาหารประจำวัน การบริโภคอุปโภคแล้ว ลำน้ำว่ายังมีสภาพแวดล้อมที่มีความงดงามตามธรรมชาติ และมีประวัติ ความสืบทอดตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น จึงมีคุณค่าควรแก่การอนุรักษ์ หวงแหน ให้คงสภาพเดิมของลำน้ำว่าที่สมบูรณ์ตลอดไป

รูปที่ 4 แสดงแหล่งของ หาด แก่ง ลำน้ำว่า ในพื้นที่ที่ศึกษา

2 สภาพทางสังคมและวัฒนธรรม

2.1 ประชากรและการปกครอง

ตำบลน้ำพางแบ่งการปกครองออกเป็น 10 หมู่บ้าน 774 หลังคาเรือน 1,007 หลังคาเรือน มีประชากรทั้งสิ้น 4,495 คน จำแนกเป็นประชากรชาย จำนวน 2,350 คน และประชากรหญิง จำนวน 2,145 คน มีหมู่บ้านชาวเขาจำนวน 2 หมู่บ้าน 244 หลังคาเรือน ประชากรทั้งสิ้น 1,887 คน คิดเป็นร้อยละ 41.9 ของประชากรทั้งตำบลน้ำพาง

2.2 เส้นทางคมนาคม

การคมนาคมในตำบลน้ำพาง สามารถเดินทางด้วยรถยนต์และมีรถโดยสารประจำทางวิ่งระหว่างบ้านน้ำตวง - อำเภอแม่จริมวันละ 1 เที่ยว ถนนเป็นถนนลาดยางตั้งแต่อำเภอแม่จริมจนถึงบ้านน้ำพุเป็นระยะทางประมาณ 27 กิโลเมตร แต่มีบางช่วง ถนนอยู่ในสภาพที่ชำรุดเสียหายจากการใช้งานมาเป็นระยะเวลานาน และบางช่วงถนนมีความแคบทำให้ไม่สะดวกในการเดินทางเท่าที่ควร สำหรับบ้านน้ำตวงและบ้านร่มเกล้าที่เป็นหมู่บ้านชาวเขาเผ่าม้ง การคมนาคมยังอยู่ในสภาพที่ไม่ค่อยสะดวกมีถนนลาดยางเพียงบางส่วน ยังมีระยะทางอีกส่วนหนึ่งที่ยังรอการก่อสร้างทางใหม่จึงทำให้การคมนาคมบางช่วงยากลำบากในช่วงฤดูฝนโดยเฉพาะบ้านร่มเกล้าไม่สามารถเดินทางด้วยรถยนต์ได้เลย แต่ก็เหมาะสำหรับนักท่องเที่ยวที่ชอบการผจญภัยและชมธรรมชาติตามสองข้างทาง

2.3 การศึกษา

ตำบลน้ำพางมีโรงเรียนประถมศึกษาทั้งหมด 5 แห่ง เป็นโรงเรียนขยายโอกาส 4 แห่ง ด้านศาสนามีวัดทั้งหมด 1 แห่ง สำนักสงฆ์ 6 แห่ง ประชาชนส่วนใหญ่ร้อยละ 90 นับถือศาสนาพุทธ ส่วนพื้นที่ชาวเขาร้อยละ 90 นับถือผีบรรพบุรุษ ที่เหลือนับถือศาสนาคริสต์ ภาษาที่ใช้เป็นภาษาคำเมือง ภาษาถิ่น และภาษาม้ง

2.4 สถานะสุขภาพ

อำเภอแม่จริมมีโรงพยาบาลขนาด 30 เตียงที่ให้บริการแก่ประชาชนในพื้นที่ ส่วนตำบลน้ำพาง มีสถานบริการสาธารณสุขจำนวน 4 แห่ง จำแนกเป็น สถานอนามัยจำนวน 3 แห่งคือ สอ.น้ำพางตั้งอยู่บ้านน้ำพาง สอ.น้ำตวงตั้งอยู่บ้านน้ำตวง สอ.ร่มเกล้าตั้งอยู่บ้านร่มเกล้าและสถานบริการสาธารณสุขชุมชน 1 แห่ง ตั้งอยู่บ้านน้ำพุ เนื่องจากสภาพทางภูมิศาสตร์เป็นภูเขาสลับซับซ้อน

1.2 นิเวศแหล่งน้ำลำน้ำว่า

1.2.1 พืชน้ำ พืชน้ำในลำน้ำว่าประกอบด้วย ตะไคร่หิน แหน เต่า ไก อ่องลอน พืชน้ำเหล่านี้เป็นอาหารของปลากินพืช พืชน้ำโดยเฉพาะไถที่เป็นพืชหลักในลำน้ำว่าจะไม่ค่อยพบในบริเวณเขตอนุรักษ์พันธุ์สัตว์ของแต่ละหมู่บ้าน ผา หิน หวายจะสะอาดเกลี้ยงเกลา ส่วนในเขตสงวนพันธุ์สัตว์น้ำพบพืชน้ำบ้างแต่ก็พบไม่บ่อยมาก แต่ในนอกเขตสงวนของแต่ละหมู่บ้านจะพบไถและพืชน้ำเป็นจำนวนมาก อย่างเห็นได้ชัดเจน เนื่องจากมีปริมาณปลาและสัตว์น้ำอื่นๆ ประเภทย่อยๆ กินพืชมากน้อยตามลำดับ นอกจากพืชน้ำจะเป็นอาหารของสัตว์น้ำแล้ว ชาวบ้านยังนำเอาไถ เต่า อ่องลอน มาประกอบเป็นอาหารพื้นเมือง เช่น ทำท่อนึ่งไถ ไถตากแห้งเพื่อทำไถป่น ยาเต่า ยาอ่องลอน ได้อีกด้วย

1.2.2 พืชริมน้ำ พืชบก พืชริมน้ำสองข้างลำน้ำว่า ประกอบด้วย ต้นไคร้เป็นพืชหลักได้งอกตามลำน้ำว่าตลอดสองข้างลำน้ำว่า นอกจากนั้นก็มีผักกูด(เฟิร์น) ต้นกุ่ม ผักหนามขึ้นแซมเป็นทีๆ พืชริมน้ำอาจจะเป็นอาหารของปลาได้โดยตรง ถ้าหากว่าพืชนั้นงอกในน้ำ และถ้าพืชงอกอยู่ริมน้ำปลาอาจจะได้รับประโยชน์ทางอ้อมที่แมลงมาอาศัยไม้อ่อนของพืชเป็นอาหาร นอกจากนี้พืชริมน้ำยังเป็นที่บังแดด ให้ปลาตัวเล็กๆ และสัตว์น้ำอื่นๆ ได้หลบอาศัยในตอนกลางวัน

นอกจากพืชริมน้ำจะมีประโยชน์ต่อสัตว์น้ำแล้ว ยังเป็นประโยชน์ต่อชาวบ้านอีกด้วย ผักกูดใช้แกงส้ม ลวกจิ้ม น้ำพริก ผักหนาม ยอดต้นกุ่มใช้ลวกจิ้ม น้ำพริก ยอดไคร้ใช้จิ้ม น้ำพริก รับประทานกับลาบ ในบริเวณที่ต้นไคร้งอกที่ชาวบ้านเรียกว่า ป่าไคร้ มักจะมีเห็ดไคร้ออกในช่วงฤดูหนาว ชาวบ้านนิยมนำเห็ดไคร้มาแกง หรือต้มยำ อาหารมีรสชาติอร่อยตามแบบอาหารพื้นเมือง

พืชบก พืชบกที่มักจะพบตามสองข้างลำน้ำว่า ประกอบด้วย ต้นหว้า ต้นไทร ต้นเดื่อ ต้นตีนเป็ด ไม้เต็ง ไม้รัง ไม้สัก ไม้ผลเดื่อ ผลหว้า ผลไทร สามารถเป็นอาหารโดยตรงของปลากินพืชบางชนิด ที่ชอบกินผลเดื่อ ผลไทร ผลหว้า หรือปลาอาจจะได้รับประโยชน์ทางอ้อมจากมูลนกที่มากจิกกินผลหว้า ผลไทร นอกจากนี้ใบของต้นไม้ทั้งกริมน้ำ เมื่อหล่นลงไปกองทับถมรวมกันใต้น้ำ จะกลายเป็นที่อาศัยของลูกอ๊อดของกบ ลูกอ๊อดของเขียด หอย กุ้ง และปลาเล็กปลาน้อยชนิดต่างๆ

1.2.3 สัตว์บก, ริมน้ำ สัตว์ริมน้ำที่อาศัยบริเวณริมน้ำว่าส่วนใหญ่จะเป็นกบและเขียด ได้แก่ เขียดหนาว เขียดลาย เขียดปาด เขียดงอบ เขียดแอด กบจุก กบหลังลาย นอกจากนี้ยังพบงูไฮ้ งูเหลือมและงูอื่นๆ ที่เป็นงูที่ชอบกินปลา กินเขียดบริเวณลำน้ำและริมน้ำ นอกจากนี้เขียดและกบยังเป็นแหล่งอาหารของชาวบ้านลุ่มน้ำว่าอีกอย่างหนึ่งด้วย ชาวบ้านส่วนใหญ่จะหากบและเขียดเวลากลางคืนโดยใช้กระบอกไฟฉายส่องหากบและเขียดตามริมลำน้ำว่า เวลาฉายไฟไปกระทบกับตาของกบและเขียดจะมีแสงสะท้อนสีแดงๆ ชาวบ้านจึงสามารถหากบและเขียดได้อย่างง่าย นอกจากกบและเขียดจะเป็นแหล่งอาหารของชาวบ้านลุ่มน้ำว่าที่สำคัญประการหนึ่งแล้ว กบและเขียดระยะที่เป็นลูกอ๊อดอยู่ในน้ำ ยังเป็นอาหารของ

สัตว์น้ำประเภทสัตว์กินสัตว์เป็นอาหาร เช่นปลาช่อน ปลานิล ปลาสลัด ปลาผา(ตะพานน้ำ) ฯลฯ และชาวบ้านก็นิยมนำเอาลูกอืดของกบและเขียด ทั้งที่พบในทุ่งนา หนองน้ำเล็กๆและในลำน้ำว่าหรือลำห้วยต่างๆที่ชาวบ้านเรียกว่า "อีฮวก" "ฮวกล้วย" "อีล้วย" มาทำเป็นอาหารรายการเด็ดสูตรพื้นบ้าน เช่นมาทำเป็นต้มยำ ท่อแอม ท่อหนึ่ง ตำน้ำพริก แกง ชาวบ้านบอกว่ามีรสชาติอร่อยมาก

1.2.4 สัตว์น้ำ จากเวทีการเรียนรู้ของพรานปลาปัจจุบันและอดีตพรานปลาในหมู่บ้าน มีปลาท้องถิ่นในลำน้ำมากมายหลายชนิด มีปลาท้องถิ่นบางชนิดอดีตเคยพบในลำน้ำว่าแต่กลับไม่พบในระยะต่อมาเช่นปลากุ๊ก ปลาสะปากคำ ปลาค้าว ปลาหัว จันกระทั้งปัจจุบันนี้ก็ยังไม่พบปลาดังกล่าวไม่ได้ มีปลาหลายชนิดที่มีปริมาณลดลงหาจับได้ลำบาก เช่น ปลาหมอ(อีดูด) ปลาเพี้ย ปลาสร้อย ปลาฮิม ปลาแกง ปลาจอก(ตะโกก) ปลาม่อม ปลาหิ่ง ปลาแค้ควาย และระยะหลังจากที่มีการอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำอย่างจริงจัง ปลาดังกล่าวเริ่มมีปริมาณที่มากขึ้นและอาจจะแพร่พันธุ์ต่อไปในอนาคตข้างหน้า ปลาท้องถิ่นที่พบในแหล่งน้ำว่าจำแนกตามบริเวณที่พบเป็นประจำ ดังต่อไปนี้

ปลาที่อาศัยอยู่ในวัง ได้แก่ ปลาคัง ปลาจอก ปลาแก้มขี้ ปลากระมัง ปลาปลาเพี้ย ปลาดุก ปลากระสูบขีด ปลากระ ปลาหนามหลัง ปลาปึก ปลาโน

ปลาที่อาศัยอยู่บริเวณหาด แก่ง ได้แก่ปลาหมูชนิดอื่นๆ ปลาหมอริ้ว ปลาฮิม ปลามัน ปลาอีดูด ปลาแค้ขี้หมู ปลาแค้ควาย ปลาดาบขาว ปลาบู ปลาป้อ ปลาม่อม ปลาหิ่ง ปลาหนาม

นอกจากปลาท้องถิ่นแล้วในลำน้ำว่ายังพบสัตว์น้ำอื่น เช่น กุ้ง หอย อีเนียว หนอนน้ำ ตะพานน้ำ(ปลาผา,ผา)และบัวน นายชูวิทย์ ประทอง พรานปลาอาวุโสบ้านห้วยทรายมูลบอกว่า ช่วงก่อนปี พ.ศ. 2520 จนถึง ปี พ.ศ. 2525 บัวนมีมากในลำน้ำว่าโดยเฉพาะตลิ่งที่อยู่บริเวณวังน้ำต่างๆ จะพบรูของบัวนอยู่ทั่วไป หลังจากราวๆปี พ.ศ. 2525 เป็นต้นมาบัวนมีปริมาณที่ลดลงเรื่อยๆจนไม่พบบัวนในลำน้ำว่าตั้งแต่ราวๆปี พ.ศ. 2535 แต่ขณะนี้พรานปลาหลายคนบอกว่าเริ่มพบบัวนบ้างแล้วในปี พ.ศ. 2540 เป็นต้นมา แต่พบในปริมาณที่ไม่มากนัก โดยมีหลักฐานของบัวนจากร่องรอยของการฉีกตาข่ายที่ชาวบ้านนำไปวางดักปลาตามลำน้ำว่า ซึ่งเป็นพฤติกรรมของบัวนที่มาขโมยปลาที่ติดตาข่ายไปกินและคาดว่าจะมีปริมาณบัวนเพิ่มมากขึ้นในระยะเวลาต่อไป

ตารางที่ 1 รายชื่อปลาท้องถิ่นลำน้ำว่า ตำบลน้ำพาง อำเภอแม่จริม

ชื่อพื้นบ้าน	ชื่อสามัญ
1. ก้วน	ชะโด
2. กัง	คัง
3. กังหม้อ	
4. กต	กต
5. กะ	เวียน
6. กตหิน	กตหิน
7. กั้ง	ก้าง
8. กะบาน ,ชะบาน	กระมัง
9. แกง	แกง
10. เข้ม	เข้ม
11. เข้ขี้หมู	
12. เข้ขี้	
13. เข้	แค้วาย
14. งวง	หมูข้างลาย
15. เฌียงเฮียว	สังกะวาดเหลือง
16. จาด	
17. จอก	ตะโกก
18. จรี จะเลาะ	ช่อน
19. จิว	จิ่ว
20. ดาบลาว	ดาวลาว
21. ดุก	ดุก
22. ดิดหิน	
23. ตอง	สลาด
24. ตาเพ็ญ	ลันหมาน้ำจืด
25. หนาม,หนามปี	หนามหลัง
26. นิล	นิล

ต่อ

ชื่อพื้นบ้าน	ชื่อสามัญ
27. ไน	ไน
28. บู่	บู่
29. บอก	สร้อยขาว
30. ปีกแดง	
31. ปีก	ตะพาก
32. ปีกแจ้	
33. ปัก	แก้มช้าง
34. ปักเป้า	ปักเป้า
35. ปุง	พลวง
36. ป้อ	
37. ผา	ตะพานน้ำ
38. เพี้ย	เพี้ย,กา
39. มุด	อีดูด
40. ม่อม	มอน
41. ม้า	ม้า
42. มัน	
43. มันทอง	
44. หมู	หมูอื่นๆ
45. หมูอารี๋ย	หมูอารี๋ย
46. หลาด	กระหิง
47. หลด	หลด
48. แวน	แวน ,กระจก
49. สตูบ	หมอช้างเหี้ยบ
50. สะปึก	ตะเพียนขาว
51. ลิก	กระสุนขีด
52. หิง , หิน	
53. เอียน	ปลาไหล

ต่อ

ชื่อพื้นบ้าน	ชื่อสามัญ
54. อี๋ม	จิวควายข้างเงิน
55. ชากกล้วย	รากกล้วย

หมายเหตุ การเทียบชื่อปลาท้องถิ่นกับชื่อปลาที่เป็นชื่อทางการ กระทำโดยการตรวจสอบรายชื่อปลาท้องถิ่นที่มีผู้ที่ศึกษามาก่อน (คุณสุภาพ สิริบรรสพ, 2540: 92-94) และการตรวจสอบภาพและลักษณะเฉพาะของปลาน้ำจืดไทย จากหนังสือปลาน้ำจืดไทย 103 ชนิด (ชวลิต วิทยานนท์, 2544: 1-106) ของกลุ่มพรานปลา ในชุมชนจำนวน 15 คน อายุระหว่าง 25 - 55 ปี ร่วมกันพิจารณา

1.3 คุณภาพน้ำด้าน เคมี และกายภาพของลำน้ำว้า

จากการเก็บตัวอย่างน้ำส่งตรวจจากลำน้ำว้า จำนวน 3 จุด เมื่อวันที่ 18 พฤษภาคม 2544 จุดที่ 1 เก็บบริเวณบ้านน้ำว้า ตำบลน้ำพาง จุดที่ 2 เก็บบริเวณบ้านน้ำปู้ ตำบลน้ำพาง จุดที่ 3 เก็บบริเวณอุทยานแม่จริม ตำบลน้ำปาย เพื่อส่งตรวจหาคุณสมบัติด้านเคมี และด้านกายภาพ โดยส่งตรวจที่ ศูนย์อนามัยสิ่งแวดล้อมเขต 9 จังหวัดพิษณุโลก พบว่าลำน้ำว้ามีคุณภาพของน้ำอยู่ในเกณฑ์ที่ดี จัดอยู่ในประเภทที่ 2 เหมาะที่จะใช้ในการอนุรักษ์สัตว์น้ำ การประมง การกีฬาหรือการท่องเที่ยว โดยค่าออกซิเจนที่ละลายในน้ำ (Dissolved Oxygen) ณ บ้านน้ำว้ามีค่าออกซิเจนละลายในน้ำเท่ากับ 6.8 มิลลิกรัม/ลิตร ณ บ้านน้ำปู้มีค่าออกซิเจนละลายในน้ำเท่ากับ 6.2 มิลลิกรัม/ลิตร และ ณ อุทยานแห่งชาติมีค่าออกซิเจนละลายในน้ำเท่ากับ 6.4 มิลลิกรัม/ลิตร และสารเคมีอื่นๆที่ได้จากการตรวจวิเคราะห์มีค่าดัง ตารางที่ 2

ตารางที่ 2 แสดงผลการตรวจวิเคราะห์คุณภาพน้ำในลำน้ำว่า ตำบลน้ำพอง อำเภอแม่จริม

พารามิเตอร์ที่ตรวจวิเคราะห์ (มก./ล.)	เกณฑ์ มาตรฐาน ประเภท 2-4	ผลการตรวจวิเคราะห์			วิธีที่ตรวจวิเคราะห์
		บ้านน้ำว่า	บ้านน้ำปู้	อุทยาน แม่จริม	
ความเป็นกรด-ด่าง	5.0-9.0	7.5	7.5	7.5	Electrometric
ความกระด้าง		70	70	69.2	EDTA titrimetric
แมงกานีส	1.0	0.24	0.24	0.22	AAS (Flame)
ทองแดง	0.1	0.01	0.01	0.01	AAS (Flame)
สังกะสี	1.0	0.8	0.78	0.95	AAS (Flame)
ตะกั่ว	0.05	0.01	0.02	0.04	AAS (Graphite Furnace)
โครเมียม	0.05	0.012	0.01	0.011	AAS (Graphite Furnace)
แคดเมียม	0.005	0.002	0.002	<0.001	AAS (Graphite Furnace)
ปรอท	0.002	-	-	-	AAS(Hydride-Generation)
คลอไรด์		3.4	3.7	3.6	Argentometric
ไนเตรท	5.0	8.4	7.1	20.8	Auto-Cadmium Reduction
สารฆ่าศัตรูพืช(Total Organochlorine Pesticides)	0.05	-	-	-	GC,GC-FTIR
บีโอดี	1.5-4.0	0.93	1.62	1.74	5-day BOD test
ออกซิเจนละลายในน้ำ(ดีโอ)	2.0-6.0	6.8	6.2	6.4	Azide Modification

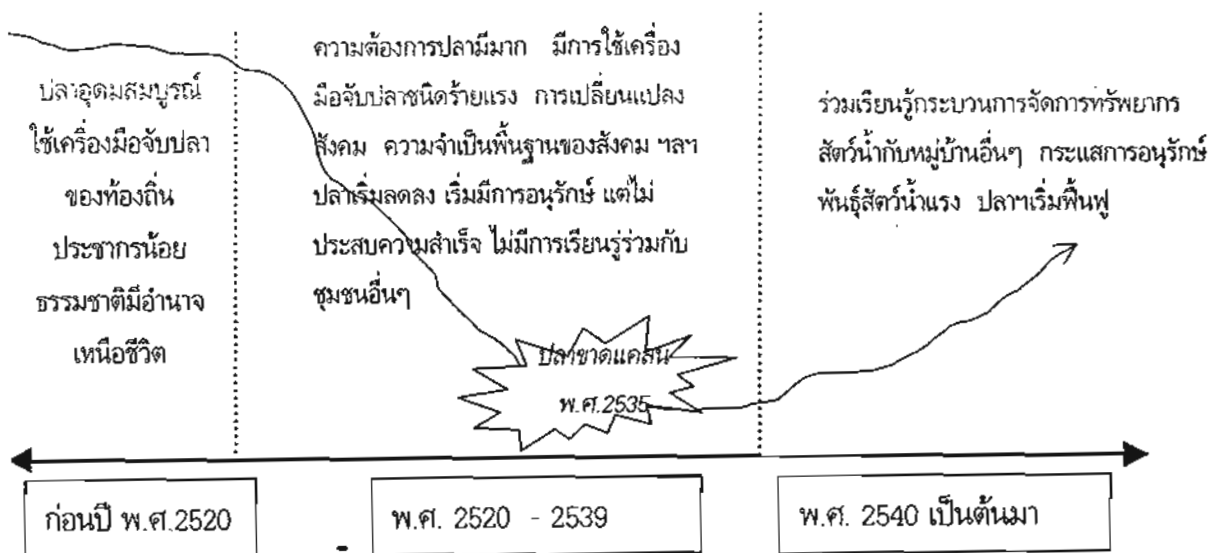
การเฝ้าระวังคุณภาพน้ำในลำน้ำว่า ทั้งทางกายภาพ ชีวภาพ และเคมี นอกจากการตรวจวิเคราะห์คุณภาพน้ำในห้องปฏิบัติการแล้ว ชุมชนได้เสนอให้ใช้ปริมาณสัตว์น้ำบางชนิดเป็นดัชนีชี้วัดระดับคุณภาพน้ำ เช่นปริมาณปลาม่อม(ปลามอน) ปลาหิ่ง ปลาหมอสี เป็นดัชนีชี้วัดถึงคุณภาพน้ำดังกล่าว ชุมชนให้ข้อสังเกตว่า ปลาชนิดดังกล่าวจะมีความไวต่อการเปลี่ยนแปลงคุณสมบัติของน้ำ ถ้าหากว่าคุณภาพน้ำมีสภาพที่ไม่เหมาะสมต่อการดำรงชีวิตของปลาดังกล่าวแล้ว ปลาชนิดนี้จะตายก่อนปลาชนิดอื่นๆ หรือว่า ปลาชนิดนี้จะอาศัยตามแหล่งน้ำที่มีความบริสุทธิ์ที่เหมาะสมกว่า ซึ่งสอดคล้องกับผลการศึกษาของคุณวิวัฒน์ ประมมภ์และเกียรติคุณ เจริญสวรรค์(2543: 8) พบว่าปลามอน(ปลาม่อม) อาศัยอยู่ตามลำห้วย หรือแหล่งน้ำบนภูเขา มีอุณหภูมิต่ำมีการเปลี่ยนแปลงในรอบวันไม่มากนัก ปริมาณออกซิเจนละลายในน้ำมีค่าระหว่าง

8.2 - 10.8 มิลลิกรัม/ลิตร ความเป็นกรดเป็นด่าง มีค่าระหว่าง 7.6 - 8.5 ซึ่งถือว่าเป็นแหล่งน้ำที่มีคุณภาพดีที่สุด เป็นแหล่งน้ำตามธรรมชาติ และการศึกษาของเกียรติคุณ เจริญสวรรค์ (2540: 17) พบว่าปลาหมออารีย์อาศัยอยู่บริเวณแหล่งน้ำไหลเชี่ยว มีการถ่ายเทของน้ำตลอดเวลา คุณสมบัติของน้ำดีมีปริมาณออกซิเจนที่ละลายอยู่ในน้ำสูง และการทดสอบคุณสมบัติของลำน้ำว่ามีปริมาณออกซิเจนระหว่าง 8.1 - 9.8 มิลลิกรัม/ลิตร

2. นิเวศชุมชน

จากการศึกษาข้อมูลชุมชนตำบลน้ำพางเชื่อมโยงกับการเปลี่ยนแปลงปริมาณสัตว์น้ำในลำน้ำว่า เก็บข้อมูลโดยการสัมภาษณ์ การจัดเวทีสนทนา การพูดคุยกับผู้ทรงคุณวุฒิในหมู่บ้าน การสังเกตในครัวเรือนผู้สูงอายุ ผู้เฒ่าผู้แก่ ทราบปลา อุดมทรัพย์ปลา ในหมู่บ้าน พอจะจัดช่วงเวลาของการเปลี่ยนแปลงของปลาในลำน้ำว่ากับการเปลี่ยนแปลงของสังคมตำบลน้ำพาง ดังต่อไปนี้

รูปที่ 5 การเปลี่ยนแปลงของทรัพยากรสัตว์น้ำลำน้ำว่ากับการเปลี่ยนแปลงสังคมตำบลน้ำพาง

2.1 ช่วงปลายอุดมสมบูรณ์(ก่อนปี พ.ศ. 2520)

2.1.1 การตั้งถิ่นฐานของชุมชน

ในยุคก่อน ชุมชนตำบลน้ำพางมีเพียงบ้านน้ำพาง เท่านั้นที่ตั้งถิ่นฐานอยู่ โดยสันนิษฐานว่าเป็นกลุ่มชนที่มาจากชาวม่าน(พม่า) ต่อมาเมื่อมีประชาชนจำนวนมากขึ้น ประกอบกับมีประชาชนจากตำบลหมอมเมือง ตำบลน้ำปาย เข้ามาทำไร่ ในพื้นที่ตำบลน้ำพาง จึงมีการตั้งรกรากในพื้นที่ตำบลน้ำพาง และมีการแยกหมู่บ้านต่างๆในภายหลัง เช่นบ้านน้ำว่าในปัจจุบันได้อพยพมาจากบ้านห้วยเมียงและบ้านห้วยกอมมา ก่อตั้งถิ่นฐานในปี พ.ศ. 2512 เพียง 14 หลังคาเรือน ในอดีตธรรมชาติมีอิทธิพลเหนือวิถีชีวิตของคนในท้องถิ่นเป็นอย่างมาก เนื่องจากวิทยาศาสตร์ยังขยายความเจริญเข้ามาไม่ถึง คนในท้องถิ่นมีความเชื่อว่าเป็นทุกหนทุกแห่งทั้งในบ้านเรือนและนอกบ้านเรือน จะมีเจ้าที่ วิญญาณต่างๆดูแลรักษาอยู่ ถ้าหากว่ามีการประพฤติปฏิบัติที่ผิดไปจากฮีต(จารีต ประเพณี)เดิม จะก่อให้เกิดอันตรายต่างๆทั้งต่อตนเองและต่อชาวบ้านโดยรวม เรียกว่า "ชืด" จะต้องมีการพิธีกรรมแก้ชืดหรือไล่ชืดออกไป ถึงจะทำให้ความเป็นอยู่ของตนเองและคนในหมู่บ้านดีขึ้น เช่นพิธีกรรมสืบชะตาหมู่บ้าน การสะเดาะเคราะห์หมู่บ้าน แต่ถ้าหากว่าเป็นการกระทำดี ก็จะส่งผลให้เกิดความปลอดภัยในชีวิตของตนเองและคนในสังคมโดยรวมเช่นกัน เช่นผลผลิตทางการเกษตรกรรมก็จะดีไปด้วย ดังนั้นในการดำรงชีวิตของคนในท้องถิ่นสมัยนั้นต้องอาศัยพิธีกรรมของท้องถิ่นเป็นสำคัญ มีการเชื่อฟังเจ้าของพิธีกรรมอย่างเคร่งครัด พิธีกรรมจึงมีอิทธิพลต่อชีวิตของคนในท้องถิ่นตั้งแต่วัยแรกเกิด เช่นพิธีการฝังรกแรกคลอด การตั้งชื่อเด็กทารกให้ถูกต้องเด็กจะได้เป็นคนที่เลี้ยงง่าย ไม่ป่วยบ่อย การตั้งชื่อเด็กต้องนำวัน เดือน ปีเกิดไปให้พระสงฆ์ หมอผี หรือผู้เฒ่าผู้แก่ในหมู่บ้านตั้งชื่อให้ พิธีกรรมในการเกษตรกรรม พิธีกรรมในการแก้อาการเจ็บไข้ได้ป่วย ฯลฯ

ในยุคที่วิทยาศาสตร์ยังไม่เจริญ การค้นหาสาเหตุหรือการอธิบายสาเหตุการเจ็บป่วยต่างๆยังไม่มี ส่วนใหญ่จะบอกว่าเป็นการกระทำของภูตผี เจ้าที่เจ้าทาง ฉะนั้นเมื่อมีอาการเจ็บป่วยของคนในครอบครัว จึงไปหาหมอเมื่อ(คนลงทรงเจ้าของพิธีกรรมหาสาเหตุการเจ็บป่วย) ให้ประกอบพิธีกรรมหาสาเหตุของการเจ็บป่วยให้ เมื่อทราบสาเหตุของการเจ็บป่วยว่ามาจากสาเหตุอะไร ส่วนใหญ่ก็จะได้คำตอบว่าเป็นผลจากการกระทำของผีไร่ ผีนา ผีห้วย ผีสถานที่ต่างๆ ก็จะมีการข่มผีหรือเลี้ยงผีด้วยเครื่องบวงสรวง เครื่องเซ่นของท้องถิ่น เช่นเลี้ยงด้วยไก่ต้ม หมู หมูเหลา(มะละกอหรือฟักเขียว) สุนัข ปลา กุ้ง กล้วย อย่างใดอย่างหนึ่งหรือหลายอย่างรวมกัน เพื่อให้ผีที่ทำให้เกิดอาการเจ็บป่วยนั้นยกโทษให้แล้วอาการเจ็บป่วยเหล่านั้นจะได้หายหรือทุเลาลง ถ้าหากว่าเป็นโรคเรื้อรังอาการเจ็บป่วยยังไม่หายในระยะเวลาที่กำหนดก็อาจจะมีการหาหมอไปเรื่อยๆจนกว่าอาการของผู้ป่วยจะทุเลาหรือหายไป นอกจากการหาหมอจะเป็นการหาสาเหตุการเจ็บป่วยแล้ว การหาหมอยังเป็นการหาฤกษ์ยามในการเพาะปลูกพืช การเก็บเกี่ยว การขึ้นบ้านใหม่ การแต่งงาน การปลูกบ้าน การรื้อถอนบ้าน ฯลฯ ส่วนใหญ่จะไปหาหมอผี ผู้เฒ่าผู้แก่หรือพระสงฆ์

ตัวอย่างของพิธีกรรมการทนายเมื่อของชาวบ้าน แม้แต่ขณะนี้ยังพบพิธีกรรมดังกล่าวอยู่ เช่น การทนายเหตุของ ผีอำห่มหนึ่ง บางแห่งเรียกว่าผีก้อนแล้ ผู้ที่เป็นเจ้าพิธีจะนำเอาข้าวเหนียวขนาดประมาณหัวแม่มือมาพอกเป็น ลูกกลมๆ ที่ปลายด้ายสายสิญจน์ แล้วนำมาอธิษฐานเสี่ยงทายจากผีอำห่มหนึ่งว่าสิ่งที่ต้องการทราบนั้นคืออะไร ผู้ประกอบพิธีกรรมก็จะคาดเดาสาเหตุจากผลการเสี่ยงทายหรืออาศัยจากประสบการณ์เข้าช่วยก็ได้ การเสี่ยงทายเป็นแค่การคาดการณ์ที่ไม่มีความละเอียดมากนัก เช่นทายของหายว่าหายจริงหรือไม่แต่ไม่สามารถจะชี้ชัดได้ว่าของหายจะอยู่บริเวณไหน หรือทายคนหายไปจากบ้านว่ามีชีวิตอยู่หรือไม่ แต่ไม่สามารถบอกได้ว่าถ้ามีชีวิตอยู่แล้วอยู่ที่ไหน บอกได้แต่เพียงทิศที่อยู่เช่นทิศเหนือ ทิศใต้ หรือถ้าหากว่าเสียชีวิตแล้วเสียชีวิตอย่างไรที่ไหน ถึงแม้ว่าพิธีกรรมดังกล่าวจะเป็นสิ่งที่อธิบายตามหลักวิทยาศาสตร์ไม่ได้ แต่วิธีการดังกล่าวถือว่าเป็นจิตวิทยาทางสังคมที่เป็นทางออกของคนในหมู่บ้านในด้านสุขภาพจิตที่ดีได้

2.1.2 ความเชื่อของท้องถิ่น

2.1.2.1 การเซ่น การบวงสรวง เจ้าที่ สิ่งศักดิ์สิทธิ์ วิญญาณทั้งหลาย เป็นการหาที่พึ่งทางด้านจิตใจของคนในท้องถิ่น จะได้เป็นหลักยึดทางด้านจิตใจที่จะทำให้การดำรงชีวิตมีความปลอดภัยจากภัยต่างๆ จะมีลักษณะการเซ่นไหว้ 2 ลักษณะ ประการแรกการเซ่นการบวงสรวงที่ชุมชนกระทำเป็นประจำทุกปี ได้แก่ การเลี้ยงผีเสื้อไร่ ผีเสื้อนา ผีเสื้อบ้าน เลี้ยงผีบรรพบุรุษ(ผีหลวง) อันเป็นการแสดงความเคารพต่อวิญญาณ สิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่สถิตอยู่บริเวณไร่ นา หมู่บ้าน และวิญญาณที่เป็นบรรพบุรุษของตนเอง ประการที่สองเป็นการเซ่นเจ้าที่ที่ได้ไปบนบานสานกล่าวไว้ให้ประสบความสำเร็จในสิ่งที่ต้องการและเป็นการขอมาต่อวิญญาณที่มาทำให้เกิดการเจ็บป่วย(ทราบจากการทนายเมื่อ)ชาวบ้านเรียกว่า “การซ่อมผี” เพื่อให้วิญญาณเหล่านั้นยกโทษให้ จะกระทำก็ต่อเมื่อต้องการให้การกระทำของตนเองหรือคนในครอบครัวประสบความสำเร็จหรือเกิดอาการเจ็บป่วยเท่านั้น พิธีการเซ่นบวงสรวงเจ้าที่มิทั้งการเซ่นด้วยสัตว์ที่มีขนาดใหญ่ เรื่อยมาจนถึงสัตว์ที่มีขนาดเล็ก เช่น ควาย วัว หมู สุนัข ไก่ ไข่ไก่ และบางครั้งก็ไม่ต้องใช้สัตว์ในการเซ่นเลย เช่น การใช้กล้วย มะละกอ พักเขี้ยว เป็นเครื่องหมายแสดงแทนสัตว์เลี้ยง แม้แต่การนำเด็กไปเซ่นเจ้าที่ยังพบว่ามีการเล่าขานว่าได้กระทำมาก่อน การบวงสรวงลักษณะดังกล่าวเช่น การเซ่นผีบ่อเกลือสินเธาว์ของคนบ่อว่าในสมัยก่อนที่มีการต้มเกลือจากบ่อเกลือสินเธาว์ที่อยู่ในเขตอำเภอมะจัน เมื่อครบปีจะมีการนำเอาเด็กไปเลี้ยงผีบ่อเป็นประจำทุกปี แสดงถึงการตอบแทนบุญคุณของเจ้าที่บ่อเกลือที่อนุญาตให้ชาวบ้านนำเอาน้ำเกลือไปต้มเป็นเกลือสินเธาว์มาบริโภคในชุมชนได้ ถ้าหากว่าปีไหนไม่มีการนำเอาเด็กไปเซ่นเจ้าบ่อแล้วเจ้าบ่อจะโกรธบันดาลให้เกิดอาเพศ ภัยพิบัติต่างๆต่อคนในชุมชนบ่อว่าได้ และต่อมาชุมชนไม่มีการต้มเกลือสินเธาว์เอง แต่จะนำเกลือที่ต้มแล้วมาจากอำเภอบ่อเกลือแทน เพราะเห็นว่าการนำเอาเด็กไปเซ่นเจ้าที่บ่อเกลือเช่นนั้นเป็นการกระทำเกินกว่าเหตุ เมื่อชุมชนไม่รับบุญคุณจากเจ้าบ่อเกลือชุมชนก็ไม่ต้องตอบแทนบุญคุณนั้น จึงเลิกการประกอบพิธีกรรมเหล่านั้นไปจนกระทั่งปัจจุบันนี้ และในปัจจุบันนี้มีการ

กลับมาดื่มเกลือสินเธาว์จากบ่อเกลือแหล่งดังกล่าว ก็ไม่พบว่ามีการนำเอาเด็กไปเช่นเจ้าที่และก็ไม่พบว่ามีการเกิดเหตุอาเพศต่างๆต่อคนที่ไปดื่มเกลือสินเธาว์หรือคนในชุมชนแต่ประการใด

วิถีชีวิตของคนในอดีต มีการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน มีความเห็นอกเห็นใจกัน ทุกคนเสมือนเป็นเครือญาติ สังเกตจากเวลามีคนในชุมชนเจ็บป่วย จะมีเพื่อนบ้านมาพูดคุยด้วยมาเป็นเพื่อนในการเฝ้าไข้ของญาติ หลายคนบอกว่า “ช่วยเหลือด้านหยูกยาไม่ได้ ก็มาเป็นเพื่อนพูดคุยกัน ถ้ามอาการ และมาให้กำลังใจแก่คนไข้” บางคนก็หาอาหารที่มีประโยชน์ที่คิดว่าผู้ป่วยรับประทานแล้วจะทำให้หายจากอาการเจ็บป่วยเร็วขึ้นมาฝาก

ผู้เฒ่าผู้แก่ในชุมชนในอดีตนั้นให้ความสำคัญต่อสังคมมาก ซึ่งจะเป็นคนกำหนดแนวทางการดำรงชีวิตของคนในท้องถิ่น โดยการนำเอาพิธีกรรมของท้องถิ่นมาสอดแทรกในวิถีชีวิตของคนในสังคมแล้วมีการถ่ายทอดแนวคิดดังกล่าวต่อกันรุ่นต่อรุ่น โดยที่ผู้ปกครองจะเป็นผู้ที่ถ่ายทอดการปฏิบัติไปสู่บุตรหลาน จึงก่อให้เกิดแบบแผนการดำรงชีวิตของคนในท้องถิ่นมายาวนาน ที่มุ่งเน้นให้ทุกคนมีชีวิตความเป็นอยู่ที่ดี มีความปลอดภัยจากภัยทางสังคมและโรคภัยไข้เจ็บต่างๆ สิ่งเหล่านี้จึงมีอิทธิพลต่อการใช้ทรัพยากรทางธรรมชาติในทุกๆด้านอย่างเห็นคุณค่าเป็นไปอย่างสมดุล ธรรมชาติจึงเป็นสิ่งที่ชาวบ้านให้ความสำคัญอย่างยิ่งยวด เกิดความรักความหวงแหน ด้วยเป็นสิ่งที่ให้ประโยชน์แก่ชาวบ้านมากกว่าด้านอาหารหรือเครื่องใช้ในชีวิตประจำวัน ธรรมชาติยังเป็นที่พึ่งพิงด้านจิตใจของคนในท้องถิ่น โดยเฉพาะวิถีชีวิตของชาวบ้านกับแหล่งน้ำ ที่ชาวบ้านมีความเชื่อว่าแหล่งน้ำเป็นที่ที่มีวิญญาณและสิ่งศักดิ์สิทธิ์อาศัยอยู่ ทำให้ทรัพยากรทางน้ำถูกใช้อย่างรู้คุณค่า ความเชื่อของชุมชนที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์ทรัพยากรทางน้ำมีดังนี้

2.1.2.2 ความเชื่อของท้องถิ่นที่มีต่อแหล่งน้ำ

ผีเสื้อกหรือเงือก ผู้เฒ่าผู้แก่ในหมู่บ้านหลายคน และตามความเชื่อของชาวล้านนา มีความเชื่อที่ตรงกันว่า ผีเสื้อกหมายถึงงูใหญ่ที่มีงอนและอาจแปลว่ามนุษย์ชนิดหนึ่งที่อาศัยอยู่ใต้น้ำ นั่นก็น่าจะหมายถึงพญานาคนั่นเอง แต่ก็ยังไม่มีใครกล้ายืนยันได้ว่าทั้งสองสิ่งคือสิ่งเดียวกัน แต่ถึงอย่างไรทั้งผีเสื้อกหรือพญานาค ก็เป็นสิ่งที่มีความน่ากลัวที่ชาวบ้านมีความเกรงกลัวต่อฤทธิ์อำนาจเป็นอย่างมาก ถ้าหากว่ามีคำเล่าลือว่าบริเวณวังไหนมีผีเสื้อกอาศัยอยู่ จะไม่ค่อยมีพรวนปลาหรือประชาชนคนไหนกล้าลงแหล่งน้ำบริเวณนั้นเลยเกรงว่าจะถูกผีเสื้อกทำอันตรายได้ โดยเฉพาะการลงแหล่งน้ำในเวลากลางคืน ชาวบ้านเชื่อว่าวิธีการทำอันตรายของผีเสื้อกนั้นมีหลายรูปแบบ บางครั้งชาวบ้านหรือพรวนปลาที่จับปลาอยู่ในน้ำก็จมน้ำหายไปเฉยๆ หรือกลับจากลำนําก็มีอาการผิดปกติไปมีอาการเจ็บป่วยบ่อยโดยไม่ทราบสาเหตุ หรือคนที่ถูกผีเสื้อกทำอันตรายไว้จะมีอาการ “ร่างกายอ่อนแรง เนื้อตัวลื่นไปหมด แม้แต่เหงื่อที่สั่นไปด้วย” หรือบางรายที่เสียชีวิตในแหล่งน้ำพบว่า “เนื้อตัวแห้งเหี่ยว” (แห้งหมายถึงรอยฟกช้ำจากการมีเลือดออกตามร่างกาย) พรวนปลาหลายๆคนถึงกับนำเอาทองแดงหรือทองเหลืองมาติดที่สร้อยแห “ติดทองไว้กันผีเสื้อกทำ” ด้วยเชื่อว่าทองแดงมีฤทธิ์ขับผีเสื้อกได้ ซึ่งทั้งหมดนี้เป็นความเชื่อที่เล่าสืบทอดต่อกันมาตั้งแต่โบราณ ไม่มีใคร

กล้าพิสูจน์เพื่อยืนยันว่าสิ่งเหล่านี้ไม่มีความเป็นจริงเพื่อลบล้างความคิดเดิมๆ ปัจจุบันนี้ถึงแม้ว่าความเชื่อดังกล่าวจะลดน้อยลงไปบ้างก็ตาม แต่ตราบโศกที่ทรัพยากรทางน้ำ อาทิ วังน้ำ แก่ง หาดและสัตว์น้ำ ยังคงมีสภาพที่สมบูรณ์อยู่ และมีการปฏิบัติยึดพิธิกรรมความเชื่อต่างๆ ของชุมชนเอาไว้ ความเชื่อเหล่านี้ยังคงมีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตของชาวบ้านตลอดไป

ช้างน้ำ ตามความเชื่อของชาวบ้านเชื่อว่า ช้างน้ำมีรูปร่างคล้ายๆ กับหมูพันธุ์พื้นบ้าน ขนาดลำตัวไม่โตนักอาศัยอยู่ในลำน้ำว่า ลำห้วยที่ห่างไกลจากแหล่งชุมชนหรืออาศัยบริเวณป่าที่มีน้ำซึมไหลเกือบตลอดปี(โป่งน้ำ) คุณวิเศษของช้างน้ำชาวบ้านเชื่อว่าอยู่ที่งาของมันนั่นเอง งาของช้างน้ำมีขนาดเล็กเท่ากับพริกชี้ฟ้า สีสรรเหมือนกับงาช้างทั่วไป ชาวบ้านเชื่อว่าช้างน้ำจะใช้งาของมันแค่แทงเงาของคนที่เดินผ่านไปบริเวณที่มีช้างน้ำอาศัยอยู่ ก็จะทำให้คนที่ถูกช้างน้ำแทงงานั้นเสียชีวิตได้ มีผู้เฒ่าผู้แก่ในหมู่บ้านกล่าวว่า “บริเวณไหนที่มีช้างน้ำอาศัยอยู่ จะสังเกตง่ายๆ ว่าสัตว์ประเภทอื่นๆ จะไม่กล้าเข้าไปใกล้บริเวณนั้นเลย โดยเฉพาะช้างบ้านวัวและควาย” ชาวบ้านเชื่อว่าช้างน้ำเป็นกึ่งเทพกึ่งสัตว์ ที่ไม่สามารถเห็นตัวตนได้คล้ายๆ กับความเชื่อเกี่ยวกับพญานาค มีประวัติเล่าว่าเคยมีความขัดแย้งไปชักลากไม้ให้กับชาวบ้านน้ำปี และจะต้องนำช้างผ่านลำน้ำว่าบริเวณวังเวินความขัดแย้งก็นำช้างจะข้ามลำน้ำไป แต่ปรากฏว่าช้างไม่ยอมลงใกล้แหล่งน้ำบริเวณนั้นเลย ถึงแม้จะใช้ตะขอสับอย่างไรช้างก็ไม่ยอมลง ได้แต่ร้องเสียงดังเพราะความเจ็บปวดจากการสับตะขอของความขัดแย้งและช้างได้หันหลังกลับไปในทิศทางเดิม หรือแม้แต่วัวควายที่ชาวบ้านนำไปเลี้ยงใกล้ๆ กับแหล่งน้ำบริเวณนั้น ตามนิสัยของควายมักจะชอบอาบน้ำในตอนสายๆ หรือวันที่แดดร้อนๆ แต่พอเจ้าของควายต้อนควายเพื่อจะลงไปดื่มน้ำอาบน้ำในท่าน้ำบริเวณนั้น ปรากฏว่าฝูงควายไม่ยอมลงกินน้ำบริเวณนั้นเลย แต่กลับมีอาการตื่นตกใจอะไรสักอย่างแล้วพากันวิ่งหนีไปจากบริเวณนั้น ชาวบ้านจึงเชื่อว่าแหล่งน้ำบริเวณนั้นเป็นถิ่นที่อยู่อาศัยของช้างน้ำ ชาวบ้านเชื่อว่าช้างน้ำจะออกหากินในวังพระ โดยเฉพาะวังพระที่ตรงกับช้างขึ้นหรือแรม 15 ค่ำ ช้างน้ำจะพากันออกหากินไปไม่ตามริมฝั่งตามโป่งน้ำพอกินอิ่มก็จะมานอนฝั่งแดด ถ่ายอุจจาระ ตามลานหิน โขดหิน ในลานหินบริเวณใกล้ๆ กับแหล่งอาศัยของช้างน้ำ ปรากฏว่ามีมูลของช้างน้ำลักษณะคล้ายๆ กับขมคูกก็กองอยู่ตามลานหิน มีชาวบ้านบางคนได้เก็บเอามูลของช้างน้ำมาไว้เป็นที่ระลึกด้วยเชื่อว่าเป็นของหายาก ป้องกันผีทำผีดั่งได้ ชาวบ้านจึงเรียกเขาภูนั้นว่า “ม่อนช้างน้ำ” มาจนถึงทุกวันนี้(อยู่บริเวณบ้านน้ำปี)

เกี่ยวกับความเชื่อของช้างน้ำกับพิธิกรรมทางไสยศาสตร์ เหตุที่เชื่อว่าช้างน้ำมีฤทธิ์อำนาจอยู่ที่งาของมันสามารถขุดได้ วิญญาณร้าย ต่อด้านฤทธิ์อำนาจของสิ่งลึกลับฝ่ายต่ำได้ จึงมีหมอผีหมอเมืองประเภทหมอตัด หมอแทงจะแสวงหาช้างน้ำกันมาก เพื่อใช้เป็นเครื่องมือที่ทรงคุณวิเศษยิ่งตามความเชื่อของวิชาหมอเมืองในการตัดหรือแทงขับไล่ภูต ผี วิญญาณ สิ่งชั่วร้ายต่างๆ ที่ทำให้เกิดอันตรายต่อผู้ป่วย ส่วนใหญ่ผู้ป่วยประเภทต้องอาศัยพิธิตัด-แทง ได้แก่ผู้ป่วยที่มีอาการถูกผีโป่งมีทั้งโป่งน้ำและโป่งแห้งทำ

อันตราย ชาวบ้านเรียกว่า “โปงกิน” (โปงมีด้วยกัน 2 ลักษณะ โปงดินหรือโปงแห้งคือดินที่มีความเค็ม และ โปงน้ำคือบริเวณที่มีน้ำไหลซึมออกตลอดปี) อาการเจ็บป่วยที่ถูกผีโปงทำอันตรายให้จะมีอาการอึกเสบ บวมแดงบริเวณมือ แขน ขา เท้า ข้อเท้า ผู้ป่วยจะมีอาการปวดในกระดูกมาก หรือบางรายจะมีอาการชาตามมือ ปวดกระดูกบริเวณ แขน ขา เท้า แต่ไม่มีอาการบวมแต่กล้ามเนื้อกลับจะลีบเล็กลงไปเรื่อยๆ พ่ออ๋ยมั่งแสนปุ่นอายุ 74 ปีบ้านน้ำว่าเล่าว่า ผู้ที่มีอาการต่างๆ เหล่านี้หมอผี(ผู้ที่มีอาคม)จะทำการเป่าด้วยอาคมและเสกน้ำด้วยอาคมให้ผู้ป่วยดื่มและประกอบพิธีกรรมแหก-ตัด ด้วยงาช้างน้ำหรืองาช้างกำจัดที่ลงอาคมแล้ว (งาช้างกำจัดเป็นงาที่ช้างเข้แทงตามต้นไม้แล้วมีเศษงาช้างติดอยู่) จะเป็นอุปกรณ์ในการประกอบพิธีกรรมที่สำคัญอย่างยิ่ง ถ้าหากว่าหมอคนไหนไม่มีงาช้างกำจัดลงอาคมก็จะใช้แงงไพลลงอาคมในการตัด-แหกแทนเพื่อขับไล่วิญญาณที่มาทำอันตรายให้ออกไป แต่ถ้าหากว่าหมอผีคนไหนที่ไดงาของช้างน้ำก็จะเป็นหมอประเภทตัด-แหกที่เหนือกว่าหมอคนอื่นๆ อย่างหาที่เปรียบไม่ได้ และจะได้รับการยอมรับนับถือจากชาวบ้านทั้งใกล้และไกลเป็นอย่างมาก นั่นหมายถึงมีการรายได้จำนวนมากจากผู้ป่วยดังกล่าว

ผีเสื้อน้ำ ในความเชื่อของชาวบ้านหมายถึง สิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ทำหน้าที่ดูแลรักษาแม่น้ำ ลำคลอง พรานปลาหลายๆ คนก่อนที่จะออกไปหาปลาก็จะมีการบวงสรวง เช่น ไห้ว ผีเสื้อน้ำก่อนด้วยเครื่อง เช่นตามความเชื่อมีดอกไม้ ธูป เทียน พลุ ข้าวเหนียวเพื่อเหตุผลสองประการ ประการแรกให้เกิดความปลอดภัยในการออกไปหาปลาไม่ให้เกิดอุบัติเหตุจมน้ำ อุบัติเหตุจากอุปกรณ์จับปลาเช่น ถูกแหลมยิง ถูกแงง ถูกแหพันจนการร่างกาย หรือเกิดอุบัติเหตุจากการกระทำด้วยฤทธิ์อำนาจของสิ่งต่างๆ ที่อาศัยบริเวณลำน้ำ และประการที่สองให้ได้ปลาตามปริมาณที่ต้องการหา ถ้าหากว่าหลังจากกลับมาจากการหาปลาโดยความปลอดภัยแล้ว ก็จะมีการบอกกล่าวขอบคุณผีเสื้อน้ำที่ได้เมตตาดูแลรักษาคุ้มครองและประทานโชคปลาให้

ความเชื่อต่างๆ เหล่านี้ถือว่ามีส่วนช่วยในด้านการอนุรักษ์สัตว์น้ำในแหล่งน้ำเป็นอย่างมาก ชาวบ้านไม่กล้าที่จะจับปลาหรือสัตว์น้ำด้วยเครื่องมือที่ร้ายแรง เช่น ระเบิด ยาเบื่อ ไฟฟ้าช็อต เพราะเกรงกลัวด้านบาปกรรมและเกรงกลัวจะถูกสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในแหล่งน้ำทำอันตรายให้ ชาวบ้านจึงมีความผูกพันและให้ความสำคัญของแหล่งน้ำมาก ซึ่งท้องถิ่นได้อาศัยแหล่งน้ำในการดำรงชีวิตในด้านต่างๆ ดังต่อไปนี้

2.1.3 ด้านการบริโภค

ตั้งแต่โบราณกาลเป็นต้นมาการตั้งถิ่นฐานของชุมชนมักจะตั้งถิ่นฐานที่ใกล้กับแหล่งน้ำ วัตถุประสงค์เพื่อความสะดวกในการพึ่งพาแหล่งน้ำในวิถีชีวิตประจำวัน การพึ่งพาแหล่งน้ำในด้านอาหารเป็นเหตุผลที่สำคัญประการหนึ่งตั้งแต่การพึ่งพา กุ้ง หอย บู่ ปลา สัตว์น้ำอื่นๆ พืชต่างๆ เช่น เต้า ไก่ ผักกูด(เพ็ญ) ผักบุ้ง เป็นอาหารในชีวิตประจำวัน ดังผลการศึกษาของ ประพิมพร สมณาแสง และคณะ (2528: 39-41) เรื่องอาหารตามธรรมชาติ ว่าพืช น้ำ ปลาและสัตว์น้ำต่างๆ เป็นอาหารตามธรรมชาติที่มีความสำคัญต่อชาวบ้านในชนบททุกฤดูกาล ครอบครัวในอดีตไม่มีเงินสัปดาห์ก็สามารถมีชีวิตอยู่ได้อย่างมีความสุข

สุข ถ้าหากว่ามีข้าวไว้รับประทานเพียงพอตลอดปี ส่วนกับข้าวนั้นจะหามาจากแหล่งน้ำหรือในป่าใกล้ๆ กับหมู่บ้านที่มีความอุดมสมบูรณ์ ดังคำพูดที่ว่า “ในน้ำมีปลา ในนามีข้าว” วันๆแทบจะไม่ต้องใช้เงินซื้ออาหารอะไรเลย สังเกตจากก่อนปีพ.ศ. 2520 ในพื้นที่ของตำบลน้ำพางยังไม่มีร้านขายของชำหรือรถจำหน่ายอาหารเข้ามาจำหน่ายอาหารในหมู่บ้านเลย ปลาและสัตว์น้ำอื่นๆในแหล่งน้ำเป็นแหล่งอาหารโปรตีนหลักของชุมชน ส่วนอาหารประเภท เนื้อหมู เนื้อไก่ นานๆถึงจะได้บริโภคครั้งหนึ่ง ชาวบ้านจะมีการฆ่าหมูแล้วแบ่งขายกันในหมู่บ้านเรียกว่า “ตกปุ่น” นานๆจะมีครั้งหนึ่ง ยิ่งถ้าเป็นเนื้อวัว เนื้อควาย ชาวบ้านจะนิยมฆ่าวัว ฆ่าควายกันในเทศกาลที่สำคัญๆเท่านั้น เช่นในเทศกาลปีใหม่เมือง(สงกรานต์) ประเพณีวันเข้าพรรษา วันออกพรรษา หรือช่วงที่มีงานสมโภชเฉลิมฉลองกันประจำปีเท่านั้น จะเห็นว่าในยุคของปลาชุกชุม(ก่อนปี พ.ศ. 2520) ชาวบ้านจะมีการพึ่งพาแหล่งอาหารจากธรรมชาติโดยเฉพาะอาหารจากแหล่งน้ำเป็นส่วนใหญ่

2.1.4 ด้านการคมนาคม

ในช่วงที่ยังไม่มีถนนหนทางเข้าสู่หมู่บ้าน(ก่อนปี 2520) ชาวบ้านตามลุ่มน้ำว่านนอกจากจะมีการเดินด้วยเท้าแล้ว ยังได้อาศัยลำน้ำว่าเป็นเส้นทางในการสัญจรไปมาหาสู่กันระหว่างหมู่บ้าน โดยอาศัยเรือที่ชาวบ้านสร้างกันเอง โดยมีหลักฐานคือเรือดังกล่าวในหมู่บ้านริมลำน้ำว่านกระทั่งในปัจจุบันนี้ ชาวบ้านยังนิยมใช้เรือดังกล่าวอยู่ โดยเฉพาะในหมู่บ้านน้ำปุมมีเรือที่ชาวบ้านใช้ในการสัญจรไป-มาในลำน้ำว่านประมาณ 30 ลำ นอกจากลำน้ำว่านจะใช้เป็นเส้นทางในการติดต่อสื่อสารกันระหว่างญาติ พี่ น้องแล้ว ชาวบ้านยังใช้ลำน้ำในการล่องไม้ซุง ไม้แปรรูปที่นำมาจากป่าไม้บริเวณเหนือแหล่งน้ำขึ้นไป เพื่อนำมาสร้างบ้านของตนเอง และจำหน่ายให้เพื่อนทั้งภายในหมู่บ้านและพื้นที่อำเภอเวียงสาอีกด้วย

2.1.5 การพักผ่อนหย่อนใจ

แหล่งน้ำนอกจากจะให้ประโยชน์ในด้านความจำเป็นต่อการดำรงชีวิตของชาวบ้านด้านต่างๆ แล้ว แหล่งน้ำยังเป็นสถานที่พักผ่อนหย่อนใจ ของคนทุกเพศ ทุกวัย ในชุมชน ทั้งทางตรงและทางอ้อม ดังรายละเอียดต่อไปนี้

กลุ่มเด็ก ลำน้ำเสมือนเป็นสนามเด็กเล่นตามธรรมชาติที่ดีสำหรับชีวิตวัยเด็กในชนบทเลยทีเดียว ได้ ในวันหยุดเรียนหรือในตอนเย็นของทุกวันเด็กๆจะพากันไปเล่นน้ำด้วยกัน สำหรับวิธีการเล่นน้ำก็มีหลากหลายวิธีการ เช่น การกระโดดน้ำ การว่ายน้ำ การดำน้ำ เพื่อให้การว่ายน้ำและการดำน้ำเกิดความสุขสนุกสนานมากยิ่งขึ้น เด็กๆก็จะหาวิธีการเล่นมาเสริมโดยเพิ่มกฎกติกาในการว่ายน้ำ ได้แก่การว่ายน้ำไล่จับกัน การที่ลูกจับได้ก็จะมาจับคนไล่จับคนต่อไปเรื่อยๆเล่นวนกันไปเรื่อยๆ การดำน้ำแข่งกันหาก้อนหิน วิธีการเล่นกติกาก็มีเพียงหาก้อนหินสี่ขวามาหนึ่งก้อนแล้วโยนลงไปในน้ำแล้วให้ทุกคนดำน้ำแข่งกันหาก้อนหินดังกล่าวใครที่ได้ก้อนหินก่อนก็จะเป็นฝ่ายชนะและมีวิธีการเล่นอื่นๆอีกมากมาย วิธีการเล่นต่างๆเป็นการฝึกให้เด็กๆได้รับการพัฒนาทั้งทางด้านร่างกาย จิตใจ อารมณ์และสังคม ด้วยการให้รู้จักการยอมรับกฎ

กติกากลุ่ม การเห็นอกเห็นใจผู้อื่น ซึ่งจะเป็นพื้นฐานของการพัฒนาให้เด็กเติบโตขึ้นมาเป็นผู้ใหญ่ที่มีคุณภาพ เป็นที่ต้องการของสังคมมีความรักธรรมชาติรักถิ่นฐานบ้านเกิดของตนเอง ถือว่าทรัพยากรแหล่งน้ำเป็นโรงเรียนชีวิตของเด็กๆอีกแห่งหนึ่งก็ได้

กลุ่มหนุ่มสาว เมื่อเสร็จจากภาระกิจการงานประจำวันที่ไร้อันตรธานแล้ว กลุ่มหนุ่มสาวจะชวนกันไปอาบน้ำในลำน้ำ ในช่วงระยะเวลาดังกล่าวจึงเป็นโอกาสที่กลุ่มหนุ่มสาวจะได้พูดคุย เกี่ยวกับราศีทำให้เกิดการผ่อนคลายความเหนื่อยล้าจากการทำงานมาตลอดทั้งวันได้ นอกจากนี้ในช่วงระยะเวลาดังกล่าวยังได้พบปะแลกเปลี่ยนเรียนรู้ประสบการณ์ชีวิตของกลุ่มหนุ่มสาวอีกทางหนึ่ง

กลุ่มแม่บ้าน ภาระกิจประการหนึ่งของแม่บ้านคือการซักล้างเสื้อผ้า รวมถึงการไปหิ้วน้ำที่ลำธารมาใช้ในครัวเรือน ในระหว่างที่แม่บ้านต่างฝ่ายต่างกระทำการกิจกรรมของตนเองอยู่นั้น จึงมีโอกาสดูคุยกันถึงเรื่องงานบ้านงานเรือน ตลอดจนถึงการดำเนินชีวิตในการครองเรือนของแต่ละคน ถ้าหากใครมีปัญหาอะไรที่พอจะเล่าสู่กันฟังได้ ก็จะมีการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นระหว่างกัน ถึงแม้ว่าบางครั้งจะไม่ได้แก้ไขปัญหาดังกล่าวเลย แต่อย่างน้อยก็เป็นการระบายความอัดอั้นตันใจที่มีอยู่ออกไปให้คนอื่นรับรู้บ้าง ก็สามารถบรรเทาความทุกข์ลงบ้างไม่มากนัก และแม่บ้านที่มีประสบการณ์ชีวิตในการครองเรือนมากกว่าก็จะถือโอกาสนี้ แนะนำการใช้ชีวิตในการครองเรือนแก่แม่บ้านที่ยังใหม่อยู่ ในการปฏิบัติตัวของแม่บ้านที่ดี การดูแลงานบ้าน งานครัว ถือว่าสิ่งต่างๆเหล่านี้เป็นได้หล่อหลอมคนในชุมชนให้เสมือนว่าเป็นเครือญาติกันทั้งหมดหมู่บ้านเกิดความรักใคร่ผูกพันกันไปโดยปริยาย

กลุ่มพ่อบ้าน พ่อบ้านส่วนมากเป็นพรานปลากันแทบทุกคน บางคนชอบออกไปหาปลาตอนกลางคืน เนื่องจากตอนกลางวันต้องออกไปงานในไร่ ในสวน จึงไม่ค่อยมีเวลาไปหาปลา ถึงแม้ว่าบางคนจะไม่ต้องออกไปหาปลาเป็นอาหารก็ตาม ก็ยังต้องออกไปหาปลาอยู่ดี เขาบอกว่า “อยู่บ้านมันเหงา ได้ออกบ้านไปฟังเสียงน้ำไหล ได้ออกไปเดินเล่นตามริมน้ำบ้างก็ยังมีดี ส่วนเรื่องการหาปลานั้นไม่เท่าไรหรอก” บางคนให้ความเห็นว่า “ถ้าไม่ได้ออกไปหาปลาหลายวันมันหงุดหงิด ต้องออกไปหาปลาบ้างจะได้สบายใจ” หรือ “ไปน้ำมันเยิบสงบดี” ซึ่งก็จะสอดคล้องกับพฤติกรรมของพรานล่าสัตว์เหมือนกัน ที่ต้องออกไปล่าสัตว์ในป่าอยู่เป็นประจำ หน้าที่บางครั้งก็ไม่ต้องการเนื้อสัตว์มาเป็นอาหารเลย แต่ที่ออกไปล่าสัตว์เพราะใจมันอยากรจะไป บางคนกล่าวว่า “ติดเสน่ห์ไพร” บรรยายกาศในยามค่ำคืนไม่ว่าจะเป็นบรรยากาศในป่าหรือบรรยากาศริมน้ำก็ตาม ล้วนแล้วมีแต่ความเยิบสงบดี มีความบริสุทธิ์เป็นไปตามวิถีแห่งธรรมชาติ ไม่มีการปรุงแต่งจากสิ่งต่างๆของสังคมแม้แต่น้อย สิ่งเหล่านี้จะหล่อหลอมให้จิตใจของผู้ที่สัมผัสกับธรรมชาติของธรรมชาติมีความอ่อนโยน มีความชุ่มชื้นจิตใจก่อให้เกิดความเบิกบานใจ ความสบายใจ แล้วจะนำพาไปสู่ความสงบระงับจากความคิดปรุงแต่งต่างๆ จึงก่อให้เกิดความบริสุทธิ์มีความสุขยิ่ง ไม่เหมือนความสุขธรรมดา เหมือนดังพุทธภาษิตที่ว่า “ความสุขอื่นใดยิ่งกว่าความสงบนั้นไม่มี” ธรรมชาติจึงมีเสน่ห์ดึงดูดให้ผู้คนที่เคยดื่มด่ำความบริสุทธิ์ของธรรมชาติ จึงต้องแสวงหาธรรมชาติอยู่ร่ำไป

2.1.6 การถ่ายทอดภูมิปัญญาเกี่ยวกับทรัพยากรสัตว์น้ำ

เด็กๆในหมู่บ้านที่ตั้งอยู่ริมน้ำทั้งชาย - หญิง อายุราวๆ 4 -5 ขวบก็จะหัดว่ายน้ำเป็นกันเกือบทุกคน ถือว่าเป็นความสามารถอันหนึ่งที่เด็กๆทุกคนต้องพยายามฝึกหัดให้ได้ ต่อมาอายุย่างเข้า 6 - 7 ขวบก็จะหัดดำน้ำ พอหัดดำน้ำได้จากที่เคยดำบริเวณน้ำตื้นๆก็จะไปดำน้ำที่มีความลึกมากขึ้นเรื่อยๆ จากที่เคยดำน้ำโดยไม่มีหน้ากากดำน้ำ ก็จะนำหน้ากากของพี่ ของพ่อ ของน้า ของลุง ที่พอจะหาได้จากภายในบ้านของตนเองหรือบ้านญาติ ไปดำน้ำดูปลาตู้หิวหวั่นภายใต้หน้ากาก(ในช่วงระยะเวลานี้เด็กผู้ชายก็จะหัดตกเบ็ด และเด็กผู้หญิงก็จะหัดใช้สวิงหาปลาได้) พออายุราวๆ 10 ปีขึ้นไปการดำน้ำจะแคล่วคล่องว่องไว เวลาดำน้ำก็จะนำแหลมที่จัดเตรียมกันเอง หรือนำแหลมของพรานปลาในบ้าน(ส่วนใหญ่จะไม่ค่อยให้เด็กยุ้ยไปใช้ เพราะวากลัวปลายแหลมจะทิ่มหรือเกิดอันตรายต่อร่างกายได้)ไปลองหัดยิงปลา บางครั้งก็ได้ปลาบ้างไม่ได้ปลาบ้าง แต่พ่อแม่ก็ไม่ได้คาดหวังการหาปลาของเด็ก ถ้าได้ก็เป็นผลดีแต่ถ้าไม่ได้ก็ไม่เป็นไร ถือว่าเป็นการเรียนรู้ประสบการณ์ในการจับปลาของเด็ก การดำยิงปลาในน้ำถือว่าเป็นวิธีการหาปลาที่พรานปลามีความภาคภูมิใจ เนื่องจากต้องเป็นคนที่มีสภาพร่างกายที่แข็งแรง ดำน้ำได้นาน ดำน้ำได้ลึก มีความเก่งกล้าสามารถที่เด็กๆพยายามเลียนแบบอย่างของพรานปลาที่เก่งๆในหมู่บ้าน พออายุ 14 - 15 ปีขึ้นไปเด็กๆก็พอจะมีความรู้ความสามารถในการหาปลาได้ โดยที่พ่อแม่-ผู้ปกครองไม่ต้องมาคอยเป็นห่วงว่าพรานปลาตัวน้อยๆจะได้รับอุบัติเหตุทางน้ำ ส่วนการถ่ายทอดเทคนิค วิธีการหาปลาของพรานปลาอาชีพสู่พรานปลายาวชนนั้นไม่ได้สอนกันอย่างจริงจัง ส่วนมากแล้วก็จะแนะนำถ่ายทอดประสบการณ์ในระหว่างการไปหาปลาดูด้วยกันของพรานปลามีอาชีพกับพรานปลายาวชนในแต่ละครั้ง เด็กๆอาจจะถูกใช้ให้ถือข้อง(อุปกรณ์บรรจุปลาที่สานจากไม้ไผ่) ถือแห ถือเบ็ด ถือแหงหรือถือเสื้อผ้าให้กับพ่อ น้า ลุง โดยจะบอกถึงลักษณะแหล่งที่อยู่อาศัยของปลาแต่ละประเภท วิธีการจับปลา การใช้เครื่องมือจับปลาแต่ละประเภท นอกจากนี้แล้วเด็กๆยังมีการถ่ายทอดและเรียนรู้ประสบการณ์การหาปลาระหว่างเด็กๆด้วยกัน ซึ่งถือว่าวิธีการดังกล่าวถือว่ามีความสำคัญอย่างมากเช่นกัน พฤติกรรมเหล่านี้เสมือนว่าเป็นพฤติกรรมที่เป็นมาแต่กำเนิดก็ไม่ปาน เพราะเด็กๆทุกคนในหมู่บ้านจะมีความสามารถเหล่านี้เหมือนกัน

2.1.7 อุปกรณ์จับปลา

อุปกรณ์จับปลาในยุคนี้จะเป็นเครื่องมือกล ที่ชาวบ้านเป็นผู้ประดิษฐ์ขึ้นมาเอง จะใช้วัสดุในท้องถิ่นเป็นส่วนใหญ่(เนื่องจากความเจริญยังเข้ามาไม่ถึง) เช่นด้ายจะทามาจากเส้นใยของป่าน หรืออุปกรณ์บางอย่างทำมาจากไม้ไผ่ อุปกรณ์จับปลาที่มีการใช้ในช่วงระยะเวลาดังกล่าวในท้องถิ่น มีดังต่อไปนี้

1. แหงหรือตาข่าย อดีตชาวบ้านจะสานตาข่ายกันเองทำจากด้ายเส้นใยป่าน สมัยต่อมามีอุปกรณ์สำเร็จรูปมาจากโรงงานโดยที่ชาวบ้านไม่ต้องนั่งสานตาข่ายเอง ใช้ดักปลาในลำน้ำที่มีกระแสน้ำไหลไม่ค่อยจะแรงนัก ชาวบ้านนิยมดักตาข่ายทิ้งไว้ข้ามคืนพอถึงตอนเช้าตรู่ก็จะไปเก็บตาข่าย

2. มอง เป็นตาข่ายขนาดเล็กความกว้างไม่เกิน 1 เมตร ยาวประมาณ 2-3 เมตร ผูกติดกับปลายไม้ไผ่เหมือนคันเบ็ด ถักจากเอ็นตกลาขนาดเล็กที่มีความเหนียว ใช้จับปลาในบริเวณที่กระแสน้ำไหลเชี่ยวและมีชอกหลืบหินมาก ซึ่งตัดแปลงมาจากแ่ง เนื่องจากแ่งมีความยาวมากไม่เหมาะในการจับปลาในบริเวณที่มีน้ำไหลเชี่ยวหรือมีลักษณะเป็นชอกหลืบหิน ผา

3. เบ็ด เบ็ดมีหลายประเภทตามลักษณะการใช้งาน

3.1 เบ็ดจ่อหรือเบ็ดสำหรับนั่งตกปลา สายเบ็ดผูกติดกับปลายไม้ไผ่สำหรับเป็นคันเบ็ด ถ้าต้องการตกปลาในบริเวณที่ไกลออกไปจากตัวเราก็คะเพิ่มความยาวของสายเบ็ดออกไปและมีล่อสำหรับม้วนเก็บเวลาปลาติดเบ็ด

3.2 เบ็ดห่าง ขนาดเบ็ดจะใหญ่กว่าปกติคันเบ็ดจะใช้ปลายไม้ไผ่ที่มีขนาดใหญ่เพื่อให้มีแรงสปริง ส่วนเบ็ดจะผูกติดกับก้นหินหรือต้นพืชในน้ำแบบหลวมๆ ใช้ปลาเล็ก จิ้งหรีด เขียด เป็นเหยื่อ ใช้ล่อปลาขนาดใหญ่เวลามีปลามากินเหยื่อเบ็ดที่ผูกติดไว้ในน้ำที่ไม่แน่นนักเงือกก็จะหลุด ก็จะถูกคันเบ็ดสปริงตัวดึงหลุดจากที่ผูกไว้ พราวนปลาก็จะใช้เป็นที่สังเกตได้ว่ามีปลาติดเบ็ดหรือไม่ โดยไม่ต้องดำน้ำลงไปดูว่ามีปลาติดเบ็ดหรือไม่

3.3 เบ็ดปัก ใช้ปักไว้ล่อปลาบริเวณริมน้ำ คลอง หนองน้ำ และทุ่งนา คันเบ็ดทำจากไม้ไผ่ที่เหลาให้อ่อนพอเหมาะ ยาวประมาณ 50 - 80 เซนติเมตร ผูกเบ็ดติดไว้ปลายคันเบ็ด ใช้ไส้เดือนเป็นเหยื่อล่อปลา ใช้ล่อปลาหลด ปลากระทิง ปลาหนาม ปลาหมอ

3.4 เบ็ดค้ำว หรือ เบ็ดราว มีลักษณะเป็นเชือกยาวประมาณ 5 - 20 เมตร จะผูกเบ็ดไว้ตามเชือก ระยะห่างกันประมาณ 1 เมตรหรือมากกว่าเล็กน้อย ใช้ไส้เดือนเป็นเหยื่อล่อปลาประเภทปลากระทิงไฟ ปลาดุก ปลากด จะวางแนวเบ็ดขวางลำน้ำ หรือยาวตามลำน้ำก็ได้

4. แห เป็นเครื่องมือหาปลาที่มีมาตั้งแต่โบราณกาล สมัยแรกๆชาวบ้านจะใช้ปานในการถักเป็นแห ต่อมาใช้ด้ายในลอนและเอ็นตกลาแทนปานเนื่องจากมีความคงทนมากกว่าและหาซื้อได้ง่าย บางคนที่ไม่ถักเองก็ไปหาซื้อตามร้านค้าหรือจ้งคนอื่นถักให้ ใช้หาปลาได้เกือบทุกชนิด

5. สวิง เป็นเครื่องมือหาปลาที่เก่าแก่อีกประเภทหนึ่ง เป็นเครื่องมือหาปลาสำหรับผู้หญิงใช้เป็นส่วนมาก และผู้หญิงในชนบทส่วนมากจะสานสวิงเป็น โดยใช้ระยะเวลาหลังฤดูเก็บเกี่ยวผลผลิตทางการเกษตรในการสาน สวิงสานด้วยด้ายในลอนหรือด้ายที่มีความเหนียวพอสมควร เพราะจะได้มีอายุการใช้งานที่ยาวนาน ใช้หาปลาที่มีขนาดเล็กและสัตว์น้ำอื่นๆ เช่น อีฮวก, ฮวกล้วย (ลูกฮวด) กุ้ง อีเจียว ปู

6. สอด เป็นเครื่องมือหาปลาที่มีรูปร่างคล้ายกับสวิงแต่มีขนาดใหญ่กว่า ใช้ร่วมกับเรือหาปลา จะใช้สอดดักปลาไว้ แล้วไล่ปลาให้วิ่งเข้าสอด

7. ยอหรือจำ มีขางจำนวน 4 ขาโยงติดกับคันที่ใช้สำหรับยกยอ ใช้หาปลาในบริเวณที่น้ำไหลไม่ค่อแรง เช่นตามคลอง หนอง หรือบริเวณริมน้ำ

8. ฌมวกใช้หาปลาในเวลากลางคืน โดยที่พรานปลาจะอยู่บนเรือมีตะเกียงเจ้าพายุส่อง ถ้าเห็นตัวปลาก็จะเอาฌมวกแทงเอาปลา ส่วนใหญ่จะใช้หาปลาที่มีขนาดใหญ่

9. ไซ เป็นอุปกรณ์หาปลาที่มีมาแต่ดั้งเดิม ใช้ไม้ไผ่สานให้มีขนาดต่างๆตามความต้องการของพรานปลา ไซมีหลายประเภท ได้แก่

9.1 ไซงาเดียว จะใช้ดักปลาขึ้นทวนน้ำ หรือล่องตามน้ำ บางคนใช้ไซดักทางออกของปลาที่อาศัยอยู่ในรู เช่นปลามุด ปลางวง ปลากด ปลาคัง เรียกว่าไซอุดรู

9.2 ไซโป่ง จะมีขนาดใหญ่กว่าไซงาเดียว มีรูปร่างป่องตรงกลางและจะทำทางเข้า (งา) ไว้ตรงกลางตัวไซจำนวน 2 ทางในทิศทางตรงกันข้ามกัน จะใช้ดักปลาที่ทั้งขึ้นทวนน้ำและล่องตามน้ำ

9.3 ไซลั่น ขนาดของไซจะมีขนาดใหญ่พอสมควร และมีความแข็งแรงคงทน จะทำกับดักไว้ข้างในตัวไซ เวลาปลาเข้าไปข้างในไซจะไปติดกับดักถูกขังอยู่ข้างในไซไม่สามารถออกมาจากไซได้

10. สุ่ม อุปกรณ์จับปลาชนิดหนึ่งที่ทำจากไม้ไผ่ วิธีใช้ใช้ในการสุ่มหาปลา โดยมากจะสุ่มตามทุ่งนา ลำเหมือง ในฤดูปลาขึ้นมาวางไข่

ในช่วงท้ายยุคของปลาชุกชุม พบมีการระเบิดปลาในช่วงปี พ.ศ. 2518 เป็นต้นมา เนื่องจากมีหน่วยงานทางราชการที่มีวัตถุประสงค์เข้ามาปฏิบัติงานในพื้นที่ของตำบลน้ำพางมาก จึงมีการจับปลาด้วยเครื่องมือชนิดร้ายแรง

2.2 ระยะของปลาลดลงจนถึงปลาขาดแคลน(ปี พ.ศ. 2520 - 2539)

ในระยะเวลาดังกล่าวสังคมตำบลน้ำพางได้มีการเปลี่ยนแปลงไปจากเดิม นับตั้งแต่มีการพัฒนาด้านโครงสร้างพื้นฐาน ในปี พ.ศ. 2520 ได้สร้างถนนลาดยาง สร้างสะพานข้ามลำน้ำว่า ลำน้ำพางในพื้นที่ตำบลน้ำพาง ทำให้การสัญจรเข้าสู่พื้นที่ตำบลน้ำพางเป็นไปด้วยความสะดวกกว่าเดิมมาก ต่อมา มีการขยายความเจริญด้านสาธารณูปโภค เช่นขยายเขตการใช้ไฟฟ้าและสร้างประปาภูเขาในพื้นที่ตำบลน้ำพาง ความเจริญทางด้านวัตถุได้เข้ามาสู่พื้นที่ตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา ประกอบกับจำนวนประชากรได้เพิ่มมากขึ้น มีการจัดตั้งหมู่บ้านน้ำว่าที่ขณะนั้นได้ขึ้นกับเขตปกครองของบ้านน้ำพาง เป็นหมู่บ้านน้ำว่า ในปี พ.ศ. 2522 และแยกประชาชนบ้านน้ำพางบางส่วนออกมาตั้งเป็นบ้านน้ำพระทัย ในปี พ.ศ. 2523 สิ่งต่างๆเหล่านี้ทำให้ชาวบ้านเกิดความสะดวกสบายในการดำรงชีวิตประจำวันมากขึ้น แต่เมื่อมีความเจริญมากกว่าเดิมก็ก่อให้เกิดผลลบต่อวิถีชีวิตของชาวบ้านมากตามไปด้วยเช่นกัน ผลกระทบของการพัฒนาที่มีต่อชุมชนตำบลน้ำพาง มีดังต่อไปนี้

2.2.1 ด้านเศรษฐกิจ สังคม ของชุมชน เมื่อความเจริญได้ขยายเข้ามาสู่หมู่บ้าน ชาวบ้านเริ่มรับเอาความเจริญทางด้านวัตถุเข้ามาสู่วิถีชีวิตมากขึ้น มีโทรทัศน์ดูข่าวสารบันเทิง มีอุปกรณ์เครื่องใช้

ไฟฟ้าที่อำนวยความสะดวก มีรถจักรยานยนต์ใช้ ชาวบ้านมีการบริโภคข้อมูลข่าวสารมากขึ้น ได้เห็นการเปลี่ยนแปลงของสังคมภายนอกได้อย่างทันเวลา การรับเอาข้อมูลข่าวสารเหล่านี้เข้ามาโดยไม่ได้ไตร่ตรอง ให้ถี่ถ้วนเสียก่อนว่า สิ่งไหนที่มีความเหมาะสม ความพอดีกับวิถีชีวิตของตนเอง สิ่งไหนเป็นสิ่งที่เกินความจำเป็นในชีวิตของตนเอง ทำให้มีการรับเอาวัฒนธรรมตะวันตกและกระแสการบริโภคนิยมเข้ามาอย่างไม่รู้ตัว มูลค่าของวัตถุและประเภทของวัตถุเริ่มเป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิตของชาวบ้าน ด้วยถือว่าวัตถุดังกล่าวเป็นเครื่องหมายแสดงความสำเร็จ ความมีฐานะของคนในท้องถิ่น มีการแสวงหาเครื่องอำนวยความสะดวก เครื่องใช้ไฟฟ้าต่างๆ เข้ามาสู่ครอบครัวต่างๆ ที่ชาวบ้านยังมีฐานะยากจนและยังไม่มีเงินจำเป็นต้องใช้อุปกรณ์ไฟฟ้าเหล่านั้น เช่น โทรทัศน์ ตู้เย็น สำหรับตู้เย็นนั้นเอาไว้เพียงทำน้ำเย็นเท่านั้น ส่วนการเก็บอาหารสดชาวบ้านไม่ได้มีความจำเป็นในการเก็บอาหารสดไว้บริโภคเป็นระยะเวลาหลายวัน (มีการหาอาหารเองตามแหล่งธรรมชาติเป็นประจำทุกวัน) พัดลม อากาศของตำบลน้ำพางไม่ร้อนจนเกินไป หรือบางครั้งซื้อหม้ออบไฟฟ้าใหม่ๆ ที่ชุมชนมีการเผ่าถ่านใช้กันเอง นอกจากเครื่องใช้ไฟฟ้าต่างๆ แล้ว รถจักรยานยนต์เริ่มมีความจำเป็นในการใช้เป็นพาหนะเดินทางไปมาหาสู่กันของคนในชุมชนและต่างชุมชนเพิ่มมากขึ้น กระแสการบริโภควัตถุนิยมของสังคมเหล่านี้เป็นสิ่งที่คนในชุมชนต่อต้านไม่ได้ หลายครอบครัวต้องขายที่ดินทำกินของตนเอง ขายวัว ขายควายที่มีอยู่เพียงไม่กี่ตัว เพียงเพื่อให้มีฐานะทัดเทียมกับคนอื่นๆ ในสังคม ส่วนครอบครัวที่โหนที่ไม่มีทางออกต้องออกไปทำงานต่างจังหวัด ไปเป็นลูกจ้างรับจ้างแรงงานในโรงงาน เป็นกรรมกรก่อสร้าง เพียงหวังว่าวิธีการดังกล่าวจะสามารถยกฐานะทางเศรษฐกิจของตนเองขึ้นมาได้ โดยทิ้งให้เด็กๆ อยู่กับผู้สูงอายุที่บ้านตามลำพัง

2.2.2 ด้านทรัพยากรทางธรรมชาติ

ทรัพยากรป่าไม้ มีการนำเอาทรัพยากรป่าไม้ที่มีอยู่อย่างอุดมสมบูรณ์ในพื้นที่ตำบลน้ำพางมาแปรรูปเพื่อแปรสภาพเป็นเงินตราอีกทอดหนึ่ง ไม้สักในป่าบริเวณบ้านน้ำปึกนำมาแปรรูปจำหน่ายทั้งในพื้นที่และต่างพื้นที่จนไม้สักหมดไปจากป่าในระยะเวลาเพียงสิบกว่าปี คงเหลือแต่ต้นกล้าไม้สักรุ่นใหม่ที่กำลังแย่งกันเจริญเติบโตขึ้นมาแทนไม้สักรุ่นก่อนที่พบในป่าแห่งเดิมในขณะนี้ เมื่อไม้สักหมดไปจากป่า ไม้มะค่า ไม้ตะเคียน ไม้เตย ไม้จำปี ไม้ประดู่ ก็เป็นตัวเลือกในลำดับต่อไป ปาเบญจพรรณหลายแห่งในพื้นที่แทบหมดไป ปาดงดิบบางแห่งได้กลายเป็นป่าไผ่ที่มีแต่ความแห้งแล้งแทน

ทรัพยากรแหล่งน้ำก็เป็นอีกแหล่งหนึ่งที่ได้รับผลกระทบ มีทั้งคนในพื้นที่และคนนอกพื้นที่เข้ามาจับปลาในแหล่งน้ำในเขตตำบลน้ำพางกันมาก การจับปลาในอดีตมีวัตถุประสงค์เพื่อเป็นอาหารประจำวันของครอบครัวเท่านั้น ถ้าจะมีการขายก็ขายเฉพาะในช่วงที่มีพ่อค้าจากตำบลน้ำแก่น น้ำเกียน หรือพ่อค้าจากอำเภอแม่จริมมาสั่งให้หาปลาเท่านั้น จะไม่มีการหาปลาเพื่อจำหน่ายเป็นอาชีพ ต่อมาความคิดเหล่านี้ได้เปลี่ยนแปลงไป จากที่เคยมีการพึ่งพาธรรมชาติแบบพอเหมาะพอดี ไม่มีการจับปลาในปริมาณที่มากเกินไป การบริโภค “ไม่รู้จะไปขายให้ใคร เพราะทุกครอบครัวก็สามารถหาปลาเองได้ และมีแต่พี่แต่น้องถ้าได้มากก็

แบ่งกันไปกิน” การทำลายปลาจึงไม่เกิดขึ้นทุกคนอาศัยเรื่องศีลธรรม บาปบุญ ความสำนึกรับผิดชอบต่อส่วนรวม ทุกคนมีสิทธิ์เป็นเจ้าของร่วมกัน ถ้าหากว่ามีใครสักคนในหมู่บ้านทำอะไรที่ผิดไปจากคนส่วนมาก ก็จะถูกเพื่อนบ้านติฉินนินทาไม่มีใครอยากคบค้าสมาคมด้วย สัตว์น้ำจึงได้ขยายพันธุ์และถูกชาวบ้านนำมาใช้เป็นอาหารในสัดส่วนที่สมดุลกัน แต่ต่อมาความต้องการปลาท้องถิ่นมีมากขึ้น จึงมีการจับปลาในลำน้ำว่าทุกวิถี ทั้งจับด้วยวิธีกลและจับด้วยเครื่องมือชนิดร้ายแรง เพียงเพื่อจะได้จับปลาในปริมาณที่มากกว่าคนอื่น ๆ นั้นหมายถึงจำนวนเงินที่จะได้รับเป็นค่าตอบแทน ซึ่งเป็นตัวกลางในการแลกเปลี่ยนสินค้าอุปโภคบริโภคที่สำคัญ ที่จะมาสนองตอบต่อความต้องการอย่างไม่มีที่สิ้นสุดของผู้ตนเองได้ ความคิดเรื่องบาปบุญ ศีลธรรม การเห็นใจคนอื่น ๆ เริ่มใช้ในสังคมยุคนี้ไม่ค่อยจะได้ ปลาได้มีปริมาณที่ลดลงอย่างต่อเนื่อง ชาวบ้านเริ่มหาปลาและสัตว์น้ำได้ยากขึ้น การหาปลาต้องออกไปหาปลาที่ไกลจากแหล่งเดิม ระยะเวลาที่ต้องออกไปหาปลาเพื่อให้ได้ปริมาณที่เพียงพอกับการบริโภคในครัวเรือนก็มากกว่าเดิม บางครั้งได้ปลาไม่เพียงพอกับการบริโภคในครัวเรือน ชาวบ้านที่ใส่ตาข่ายดักปลาแล้วเคยได้ปลา กลับไม่ได้เหมือนเช่นเคย “ได้แต่เตา แต่ไก่” หินผาในลำน้ำว่ามีสาหร่ายน้ำจืดขึ้นเต็มไปหมด เนื่องจากไม่มีปลาประเภทปลากินพืชมากินพืชน้ำเหล่านั้นให้ทันกับการขยายพันธุ์ของพืชน้ำ ยิ่งปริมาณปลาเหลือน้อยมากเท่าไร การระเบิดปลาก็ยิ่งมากขึ้นเพราะต้องการปลาในปริมาณที่เท่าเดิมหรือใกล้เคียงกับปริมาณเดิม จนถึงระยะเวลานึงประมาณปี พ.ศ. 2533 - 2536 ปลาในลำน้ำถึงภาวะขาดแคลน ชาวบ้านต้องพึ่งอาหารปลาและอาหารสดจากตลาดจำหน่ายอาหาร(เริ่มเข้ามาจำหน่ายอาหารสดในปี พ.ศ. 2530 โดยเข้ามาเดือนละประมาณ 1-2 ครั้ง แต่จะมาบ่อยตั้งแต่ปี พ.ศ.2535 เป็นต้นมา) มีร้านขายของชำเกิดขึ้นในหมู่บ้าน นอกจากร้านชำจะจำหน่ายของชำแล้วยังจำหน่ายอาหารสดด้วย เช่นไก่ หมู วัว ควาย ได้มาทดแทนคุณค่าทางสารอาหารโปรตีนที่ชุมชนเคยได้จากปลาในแหล่งน้ำ ชาวบ้านจำเป็นต้องซื้ออาหารสดมากขึ้น ทั้งๆที่ฐานะทางเศรษฐกิจของครอบครัวอยู่ในระดับต่ำ

2.2.3 การลดลงของปลาท้องถิ่นในลำน้ำว่า จากการระดมประสบการณ์ของชุมชนได้ข้อสรุปว่าการลดลงของปลามาจากสาเหตุดังต่อไปนี้ เรียงลำดับจากมากไปหาน้อย

1. การใช้เครื่องมือชนิดร้ายแรงในการจับปลา ได้แก่

1.1 ระเบิด เป็นเครื่องมือหาปลาชนิดร้ายแรงที่สุดในบรรดาเครื่องมือหาปลาทั้งหมด เท่าที่เก็บข้อมูลเรื่องการระเบิดปลาในลำน้ำว่า มีการระเบิดปลาตั้งแต่อีก่อนปี พ.ศ. 2520 มาแล้ว โดยเริ่มประมาณปี พ.ศ. 2518 เป็นต้นมา ได้มีหน่วยงานสร้างทาง หน่วยงานทหาร ตำรวจตระเวนชายแดนเข้ามาในพื้นที่ตำบลน้ำพาง ซึ่งขณะนั้นตำบลน้ำพางมีพรรคคอมมิวนิสต์เคลื่อนไหวอยู่หลายพื้นที่ และหน่วยงานต่างๆเหล่านี้ก็มีวัตถุประสงค์ไว้ใช้งาน เช่นหน่วยงานสร้างทางจะมีระเบิดไดนาไมต์ ระเบิดนุ้ย หน่วยงานทหารหรือตำรวจก็จะมีระเบิดมือ ดังนั้นวัตถุประสงค์ในสมัยนั้นจึงหาได้ไม่ยาก มีทั้งการแบ่งปันให้

กันและการซื้อขายกันในราคาลูกละ 10 - 15 บาท จึงมีการระเบิดปลาในลำน้ำว่ากันมาก มีทั้งชาวบ้านในหมู่บ้านระเบิดเอง หรือคนนอกพื้นที่เข้ามาทำการระเบิด แต่ส่วนใหญ่จะเป็นคนนอกพื้นที่(อยู่ในพื้นที่ตำบลหนองแดงและตำบลหมอเมือง) จนถึงปัจจุบันนี้ก็ยังพบว่าการระเบิดปลากันอยู่ พันธุ์สัตว์น้ำจำนวนมากมายได้ถูกระเบิดทำลายไป ทำให้ปลาท้องถิ่นหลายชนิดมีปริมาณลดลงอย่างรวดเร็ว

1.2 การใช้ไฟฟ้าช็อต ถือว่าเป็นเครื่องมือหาปลาอีกชนิดหนึ่งที่มีความร้ายแรงในการจับปลารองลงจากการใช้ระเบิด การใช้ไฟฟ้าช็อตปลามีมาตั้งแต่อดีต เริ่มจากการปั่นจักรยานแล้วไปหมุนไดนาโม ทำให้เกิดพลังงานไฟฟ้าแล้วนำไปช็อตปลา แต่ผู้ปั่นก็จะเหนื่อยจึงช็อตปลาได้ไม่มากนัก ประกอบกับไม่สะดวกในการเคลื่อนย้ายไปช็อตปลาตามแหล่งบริเวณอื่นๆ วิธีการนี้จึงต้องมีคนตั้งแต่ 2 คนขึ้นไปในการช่วยกันดำเนินการ ต่อมาเมื่อวิวัฒนาการที่ดีขึ้นพรานปลาได้นำเอาแบตเตอรี่ขนาด 12 โวลต์หรือมากกว่า แล้วแปลงไฟฟ้าให้มีความต่างศักย์เพิ่มมากขึ้นแล้วนำไปช็อตปลา ชาวบ้านเรียกว่า "อีเห็บ" มีความสะดวกต่อการพกพาและการช็อตปลาได้ปริมาณมากยิ่งขึ้น พบมีการลักลอบช็อตปลาจนกระทั่งในปัจจุบันนี้เนื่องจากยากต่อการตรวจสอบการกระทำผิด ขณะนี้อุปกรณ์ดังกล่าวสามารถหาซื้อได้ตามท้องตลาดที่เป็นอุปกรณ์สำเร็จรูปแล้ว

1.3 การใช้ยาเบื่อ สารเคมี นอกจากมีการใช้เครื่องมือชนิดร้ายแรงประเภท ระเบิดไฟฟ้าช็อตแล้ว ยังมีการใช้สารเคมีประเภทยาฆ่าแมลง ยาฆ่าหญ้าในการจับปลา ทำให้สัตว์น้ำและพืชน้ำได้รับผลกระทบอย่างมากเช่นเดียวกัน นอกจากมีการตั้งใจของชาวบ้านในการใช้สารเคมีในการจับปลากันแล้ว ยังพบว่าเกษตรกรมีการใช้สารเคมีในการทำอาชีพเกษตรกรรม ในบริเวณพื้นที่ทำการเกษตรสองข้างลำน้ำว่าประเภทยาฆ่าแมลง ยาฆ่าหญ้า คมหญ้า และปุ๋ยเคมีต่างๆ จากการสำรวจของทีมวิจัยในเดือนมีนาคม 2544 ด้วยแบบสัมภาษณ์เจาะลึก พบว่า พื้นที่ทำการเกษตรของชาวบ้านบริเวณสองข้างลำน้ำว่า มีพื้นที่ทำการเกษตรทั้งสิ้นประมาณ 600 ไร่ ในครัวเรือนจำนวน 90 หลังคาเรือน มีการใช้สารเคมีประมาณ 60 หลังคาเรือน(ส่วนใหญ่จะใช้ในไร่ข้าวโพด สวนมะม่วง สวนลำไย สวนมะขามและมีไร่ข้าวเล็กน้อย)

1.4 แหลมหรือเหล็ม ทำมาจากเหล็กขนาด 3 - 4 หุน ยาวประมาณ 80 เซนติเมตร - 110 เซนติเมตร ปลายเหล็กจะทำให้แหลมอาจจะทำเงี่ยงไว้กับปลาหลุดเรียกว่า "แหลมเดี่ยว" ส่วนแหลมที่นำเหล็กปลายแหลมมาเชื่อมติดไว้ ตั้งแต่ 2 อันขึ้นไปส่วนมากจะมีไม่เกิน 5 อันเรียกว่า "แหลมซ่อม" ใช้หนังสือตีเป็นอุปกรณ์ในการยิง บางคนจะทำด้ามไม้สำหรับจับยิงเพื่อความแม่นยำในการยิงมากยิ่งขึ้น แหลมทุกประเภทจะใช้หน้ากากดำน้ำประกอบเพื่อดำยิงในน้ำ ความรุนแรงของการดำยิงปลาอยู่ที่แหลมจะเลือกยิงเฉพาะปลาที่มีขนาดใหญ่ที่เป็นพ่อพันธุ์และแม่พันธุ์ ไม่ว่าปลาจะอยู่ระยะใกล้หรือไกลหน้า พรานปลาสามารถจะจับปลาเหล่านั้นมาได้อย่างไม่ยากนัก เมื่อพ่อพันธุ์และแม่พันธุ์ถูกทำลายไปอย่างต่อเนื่อง ก็ทำให้พันธุ์ปลาท้องถิ่นดังกล่าวไม่สามารถขยายพันธุ์ได้ หรือขยายพันธุ์ได้ในปริมาณที่น้อยเมื่อเทียบกับปริมาณที่ถูกทำลายไป จึงเป็นสาเหตุของการลดลงของปลาท้องถิ่นอีกประการหนึ่ง

2. ประชากรเพิ่มและการคมนาคมสะดวก เดิมทีเดียวหมู่บ้านน้ำว่าที่แยกตัวออกมาตั้งกลุ่มบ้าน ในปี พ.ศ. 2511 มีจำนวนหลังคาเรือนเพียงแค่ 14 หลังคาเรือนเท่านั้น การหาปลาหรือหาอาหารจากป่า ก็เป็นไปด้วยความสะดวกสบายไม่มีปัญหาอะไรอะไร ในธรรมชาติมีปริมาณมากพอไม่จำเป็นต้องซื้ออาหารจากร้านค้าเลย ต่อมาประชากรเพิ่มมากขึ้นมีการแยกหมู่บ้านน้ำพระทัยออกมาจากหมู่บ้านน้ำปางและหมู่บ้านอื่นๆ มาสมทบอีกทำให้ชุมชนลำนํ้าว่ามีประชากรมากขึ้น ปัจจุบันนี้น้ำว่ามีจำนวนหลังคาเรือนทั้งสิ้น 75 หลังคาเรือน บ้านน้ำพระทัยมีทั้งสิ้น 40 หลังคาเรือน และหมู่บ้านต่างๆ ในตำบลน้ำปางก็มีประชากรเพิ่มมากขึ้นทุกๆ หมู่บ้าน ประกอบกับในปี พ.ศ. 2520 - 2522 มีการสร้างถนนเข้าสู่ตำบลน้ำปางและมีการสร้างสะพานข้ามลำน้ำว่าลำดับต่อมา ทำให้การคมนาคมสะดวกสบายมากขึ้น จึงมีชาวบ้านต่างพื้นที่ได้เข้ามาหาปลาในลำน้ำว่าบริเวณตั้งแต่บ้านน้ำจนถึงบ้านห้วยทรายมูลกันมาก ด้วยเหตุที่ปลาน้ำว่าในขณะนั้นยังพอหาได้ ถึงแม้ว่าจะอยู่ในช่วงที่ปลาเริ่มมีปริมาณที่ลดลงแล้วก็ตาม แต่ปลาในลำน้ำว่ายังมีปริมาณที่มากกว่าปลาในแหล่งน้ำแหล่งอื่นๆ เมื่อมีการจับปลากันมากจึงทำให้ปริมาณปลาในลำน้ำว่าลดลง มีหลายคนให้ทัศนะ “เมื่อก่อนไม่มีเงินก็อยู่ได้แต่ปัจจุบันนี้อยู่ไม่ได้ เข้าขึ้นมาต้องจ่ายเงินค่าอาหารไม่ต่ำกว่า 10 - 30 บาท” หรือ “เมื่อก่อนนี้ไปหาปลาจากน้ำว่าได้ แต่ปัจจุบันนี้ไปหาจากร้านค้าแทน”

3. การสร้างเขื่อนสิริกิติ์ เขื่อนเป็นสาเหตุร่วมของการลดลงพันธุ์ปลาท้องถิ่น เพราะปลาในหมู่บ้านหลายคนได้ตั้งข้อสังเกตที่ตรงกับความเห็นของนายชูวิทย์ แก้วใสพรานปลาบ้านห้วยทรายมูล อายุ 47 ปี ที่ได้ให้ข้อสังเกตว่า หลังจากมีการสร้างเขื่อนสิริกิติ์ ในปี พ.ศ. 2517 เป็นต้นมา ปลาในลำน้ำว่าหลายชนิดได้มีปริมาณที่ลดลงเรื่อยๆ เช่น ปลาหมุด ปลาบอก ปลาเพี้ย จนในปี พ.ศ. 2535 ปลาดังกล่าวหาจับไม่ได้ในลำน้ำว่าบริเวณที่เคยจับปลามาก่อน สอดคล้องกับการศึกษาของ สุภาพ สิริบรรสพ (2540:72) เขื่อนได้ขวางกั้นทางเดินของปลาในการขึ้นมาวางไข่บริเวณเหนือน้ำทำให้ขนาดใหญ่เช่น ปลาเตี๊ยะ ปลาชะป้างในลำน้ำว่าบริเวณบ้านหาดผาชน ได้หายไปจากแม่น้ำว่านตั้งแต่ประมาณปี พ.ศ. 2517 เป็นต้นมา

2.3 ช่วงการฟื้นฟูของสัตว์น้ำ (ปี พ.ศ. 2540 เป็นต้นมา)

จากผลกระทบของการพัฒนาชนบทด้านการคมนาคมและด้านสาธารณสุขโลก ทำให้วิถีชีวิตของชาวชนบทหลายๆ แห่งมีการเปลี่ยนแปลงไปจากเดิม กระแสการบริโภคนิยมและการรับเอาวัฒนธรรมตะวันตก ได้เข้ามามีบทบาทในวิถีชีวิตของชาวบ้านเพิ่มมากขึ้น จากที่ชาวบ้านเคยพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน มีงานอะไรในหมู่บ้านต้องช่วยเหลือกัน จะปลูกข้าวต้องไปช่วยเหลือกันจนกว่าจะเสร็จฤดูการปลูกข้าว เรียกว่า “การเอามือ” หรือ “การลงแขก” ทุกคนในหมู่บ้านถึงแม้ว่าจะไม่ใช่ญาติกัน แต่เมื่อได้ทำงานร่วมกันเป็นระยะเวลาเท่าๆ ก็เกิดความสนิทสนมกันมากขึ้นเสมือนเป็นเครือญาติกันที่สุดในที่สุด เมื่อเกิดการเปลี่ยนแปลงทางความคิดแล้ววิถีการปฏิบัติจึงมีการเปลี่ยนแปลงตามไปด้วย มีการการพึ่งตนเองสูงขึ้น ความเป็นเครือญาติได้ลดบทบาทลง จะทำงานอะไรต้องจ้างทำ คำว่าจ้างหรือรับจ้างได้เข้ามาแทนคำว่า “วาน” “ขอความ

ช่วยเหลือ” หรือ “ให้การช่วยเหลือ” สังคมระบบเงินตราหรือมูลค่า “สมัยนี้คนมีเงินเท่านั้นที่เป็นใหญ่ จะซื้อจะทำอะไรก็ได้ทั้งนั้น” ได้เข้ามาแทนสังคมระบบคุณค่า “มีอะไรก็แบ่งปันกัน” หรือ “ซื้อกินไม่หมดคดกินไม่นาน” ผู้ที่ด้อยโอกาสในสังคมถึงกับท้อแท้ในการใช้ชีวิตในสังคมชนบท กลุ่มวัยแรงงานหลายคนที่ถูกกระแสสังคมวัตถุนิยมครอบงำได้พยพรงงานไปทำงานต่างจังหวัด ทั้งให้เด็กและผู้สูงอายุอยู่บ้านกันตามลำพัง เพื่อแสวงหาโอกาสที่คิดว่าจะดีกว่าสังคมในชนบท ปัญหาที่เป็นผลกระทบตามมา มีชาวบ้านในตำบลน้ำพางเสียชีวิตด้วยโรคเอดส์จำนวน 7 ราย ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2540 จนถึงปัจจุบัน ปัญหาเยาวชนเสพยาบ้า ปัญหาการเรียนรู้พฤติกรรมทางเพศของเยาวชนที่เร็วกว่าปกติ

จากสภาพปัญหาทางสังคมและเศรษฐกิจของชนบทที่ถูกกระแสการบริโภคนิยม “เพื่อนบ้านเขามีอะไรเราต้องมี” และวัฒนธรรมทางตะวันตกที่เน้นความเท่าเทียมกันทางเพศ ได้บิดเบือนวัฒนธรรมประเพณีของท้องถิ่นไปจากเดิม นโยบายการพัฒนาประเทศในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 8 จึงได้มุ่งเน้นการพัฒนาศักยภาพของคนเป็นสำคัญ ยึดคนเป็นศูนย์กลางแห่งการพัฒนา ที่ต้องการให้ประชาชนได้มีกระบวนการในการเรียนรู้ปัญหาของท้องถิ่นและแสวงหาทางออกของปัญหาร่วมกัน โดยเน้นการใช้ทรัพยากร เทคโนโลยี การจัดการของท้องถิ่นเอง รัฐเป็นแต่เพียงผู้สนับสนุนการเรียนรู้(Facilitator) เท่านั้น ทำให้เกิดการปรับทิศทางการดำเนินงานของหน่วยงานในพื้นที่หลายๆหน่วยงาน สำนักงานสาธารณสุขจังหวัดน่านเป็นอีกหน่วยงานหนึ่งที่ได้ปรับกระบวนการดำเนินงาน โดยได้ถ่ายทอดการจัดการกระบวนการเรียนรู้ปัญหาด้านสาธารณสุขให้กับทีมสุขภาพระดับอำเภอ(Health Team Problem Solving :HTPS)ในการนำเอากระบวนการไปจัดเวทีการเรียนรู้ให้กับประชาชนในพื้นที่ ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2540 เป็นต้นมา การจัดทำแผนแม่บทของหน่วยงานด้านการปกครองปรับเปลี่ยนให้ประชาชนเป็นผู้เสนอความต้องการของท้องถิ่นในปี พ.ศ. 2543 เป็นต้นมา และอีกหลายหน่วยงานก็มีการปรับเปลี่ยนการดำเนินงาน ประกอบกับประชาชนเองก็ได้มองเห็นการเปลี่ยนแปลงของสังคมได้ชัดเจนขึ้น เช่นปัญหาโรคเอดส์ ปัญหาการแพร่ระบาดของยาเสพติด ปัญหาของทรัพยากรทางธรรมชาติถูกทำลาย ทำให้ชาวบ้านเอาจริงกับการแก้ไขปัญหามา ไม่ทำตามแผนงานของหน่วยงานทางราชการพอกหมดปีงบประมาณ กิจกรรมก็หมดตามไปด้วย เกิดกลุ่มองค์กรในท้องถิ่น อาทิ กลุ่มอนุรักษ์ป่าชุมชน กลุ่มออมทรัพย์ กลุ่มออมทรัพย์สัจจะ กลุ่มแปรรูปผลิตภัณฑ์ทางการเกษตร กลุ่มเหมืองฝาย การรณรงค์บำบัดขยะจากครัวเรือนด้วยตนเอง การส่งเสริมให้มีการสร้างงานในท้องถิ่นเพิ่มมากขึ้น และการอนุรักษ์ปลาท้องถิ่น

สำหรับการอนุรักษ์ปลาของชาวบ้านได้มีการพัฒนารูปแบบการอนุรักษ์ปลาท้องถิ่นให้มีความชัดเจนอีกครั้ง ทำให้ปลาและสัตว์น้ำในลำน้ำว่ามีปริมาณที่เพิ่มขึ้น สามารถเป็นอาหารให้กับคนในชุมชนในชีวิตประจำวันได้ เพราะชุมชนได้มีการพึ่งพาสัตว์น้ำในด้านอาหารประจำวันมาตั้งแต่อดีตอยู่แล้ว ดังสำนวนคนโบราณในท้องถิ่นว่าไว้ “ไปน้ำบ่จ้กจี้ ไปบกจี้กลบด้าย” หมายถึงไปหาอาหารตามแหล่งน้ำไม่ได้มากก็ได้เนื้อ แต่ไปหาอาหารทางบกโอกาสที่จะไม่ได้อะไรสักอย่างมีสูง ปลาท้องถิ่นที่พรวนปลาหลายคนบอก

ว่าในระยะเวลา ปี พ.ศ. 2535 หาจับไม่ได้เลย ทั้งที่ก่อนหน้านี้(ก่อนปี พ.ศ. 2530) ยังพอหาจับได้ตามแหล่งน้ำในเขตที่ตั้งของชุมชน เช่น ปลาหมอ ปลาเพี้ย ปลากระแบน ปลาบอก แต่ในขณะนี้(เดือน พฤษภาคม 2544)กลับพบในลำน้ำว่าบางแล้ว นายเพี้ย ต้นไซ พรานปลาบ้านน้ำว่าบอกว่า "ใช้น้ำใส่แ่งได้ปลาบอก 2 ตัว" นายมั่ง แก้วใส พรานปลาบ้านน้ำว่าบอกว่า "เมื่อวานทอดแหได้ปลากระแบน 4 ตัว" นายลัย แสนบุญ พรานปลาบ้านน้ำว่าพูดว่า "ปลามุดเริ่มเห็นมาแล้ว วันก่อนทอดแหได้มาตัวหนึ่งแต่ปล่อยทิ้งไป ปลาเพี้ยก็เคยเห็นแต่จับไม่ได้" และปลาอื่นๆที่พบในแหล่งน้ำตามปกติก็มีปริมาณที่จะให้ชาวบ้านได้จับมาเป็นอาหารประจำวันได้มากกว่าเดิม ถึงแม้ว่าจะจับได้ในปริมาณไม่มากเหมือนอดีตก็ตาม แต่ก็พอเลี้ยงครอบครัวโดยไม่ต้องสิ้นเปลืองเงินไปซื้ออาหารประเภท ปลา หรือเนื้อสัตว์จากท้องตลาด มีชาวบ้านหลายคนพูดว่า "ใส่แ่งก็พอได้ปลาหัวถึงหกตัว สามารถนำมาใส่แกงผักหรือปิ้งให้ลูกกินไปโรงเรียนได้" หรือ "หาปลามากินไม่ยากหรอก ถ้าขยันก็เอาแหไปทอดตามลำน้ำ ลำห้วย ก็พอกินเป็นวันๆไป"

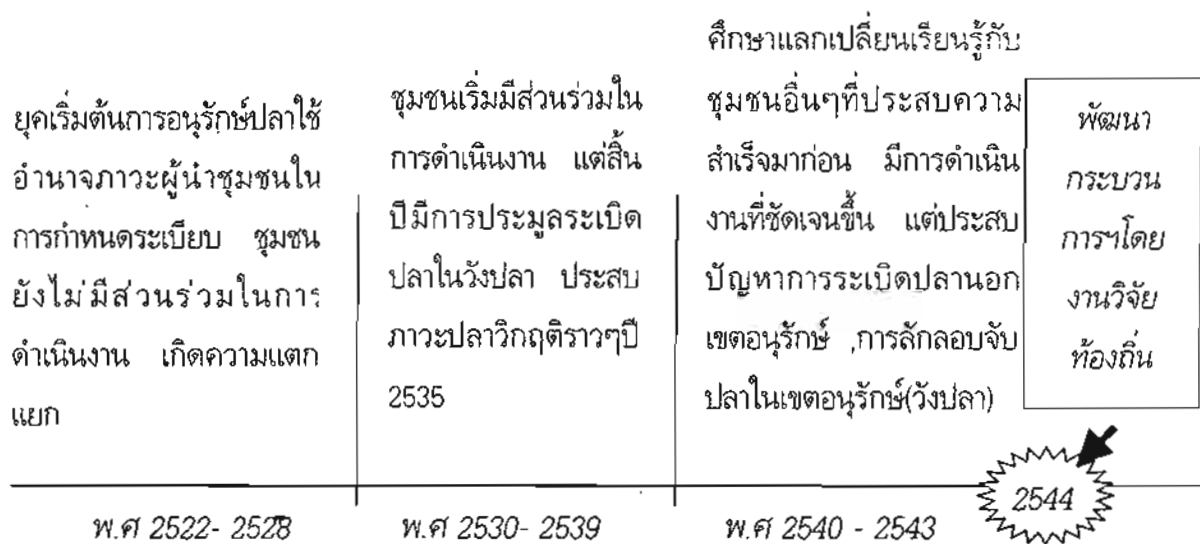
ชาวบ้านเริ่มมองเห็นการเปลี่ยนแปลงของปลาในลำน้ำว่าแล้วว่า ตั้งแต่ราวๆปี พ.ศ. 2530 เป็นต้นมา ชาวบ้านต้องซื้อปลาจากรถจำหน่ายอาหาร หรือร้านจำหน่ายอาหารสดในหมู่บ้านมาเป็นอาหารประจำวันในครอบครัวมากขึ้นเรื่อยๆ ทั้งๆที่ในอดีตชาวบ้านแทบไม่ต้องซื้ออาหารสด โดยเฉพาะอาหารประเภทปลาจากท้องตลาดเลย คงจะเป็นสิ่งหนึ่งที่จะเป็นแรงผลักดันให้เกิดความร่วมมือในการอนุรักษ์ปลาของชุมชนลุ่มน้ำว่าในตำบลน้ำพางอย่างจริงจัง ที่ขณะนี้ชาวบ้านเริ่มมองเห็นแล้วว่าผลจากการอนุรักษ์ปลาของชาวบ้านเองนั้น ไม่ได้เป็นสิ่งที่ไร้ค่าแต่ประการใด ความสำเร็จอันนี้ก่อให้เกิดความร่วมมือร่วมใจของชุมชนในการอนุรักษ์ปลาต่อไป ยิ่งถ้าหากว่ามีการประสานการดำเนินงานของกลุ่มเครือข่ายการอนุรักษ์ปลาของชุมชนลุ่มน้ำว่า รวมถึงกลุ่มเครือข่ายในลุ่มน้ำอื่นๆของตำบลน้ำพางอย่างต่อเนื่องและจริงจังแล้วจะก่อให้เกิดผลสำเร็จในการฟื้นฟูพันธุ์สัตว์น้ำเพิ่มมากขึ้นในลำดับต่อไป

กระบวนการจัดการทรัพยากรสัตว์น้ำ

1. การจัดการทรัพยากรสัตว์น้ำในอดีต

ชุมชนลำน้ว่าตำบลน้ำพองโดยเฉพาะบ้านน้ำว่าและบ้านน้ำปู้ได้ดำเนินการอนุรักษ์ทรัพยากรสัตว์น้ำมาตั้งแต่อดีตราวปี พ.ศ.2522 ส่วนบ้านน้ำพระทัยเริ่มดำเนินการอนุรักษ์ทรัพยากรสัตว์น้ำในปี พ.ศ. 2527 และบ้านห้วยทรายมูลเริ่มดำเนินการในปี พ.ศ. 2535 เป็นต้นมา แต่กระบวนการจัดการในอดีตไม่ได้ผ่านกระบวนการทางประชาสังคม เป็นการใช้อำนาจของผู้นำหมู่บ้านในการกำหนดแนวทางการอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำ วิธีการจัดการก็เป็นวิธีการแบบง่าย ๆ เช่นการกำหนดเขตอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำเฉพาะในบริเวณใกล้ที่ตั้งของชุมชนเท่านั้นแล้วประกาศให้บุคคลทั่วไปทราบ ชุมชนมีมาตรการการอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำที่ไม่ชัดเจน จึงยังไม่สามารถจัดการทรัพยากรสัตว์น้ำได้อย่างมีประสิทธิภาพ พอจะสรุปกระบวนการอนุรักษ์ปลาท้องถิ่นของชุมชนลำน้ว่าที่ผ่านมามีเป็น 3 ระยะดังรูปที่ 6 และรายละเอียดดังนี้

รูปที่ 6 การพัฒนากระบวนการอนุรักษ์พันธุ์ปลาของชุมชนลำน้ว่าตำบลน้ำพอง อำเภอแม่จริม

1.1 ระยะที่ 1 ระยะเริ่มต้น พ.ศ. 2522 – 2528

การอนุรักษ์ปลาของชุมชนลำน้ว่าในระยะแรกๆได้แก่บ้านน้ำว่าและบ้านน้ำปู้ เริ่มดำเนินการอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำราวปี พ.ศ. 2522 บ้านน้ำว่าพระทัยเริ่มดำเนินการในปี พ.ศ. 2527 และบ้านห้วยทรายมูลยังไม่ได้ดำเนินการ เหตุที่ทำให้มีการอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำในลำน้ว่าในขณะนั้น เนื่องจากพบว่ามีการทำลายปลาและสัตว์น้ำในลำน้ว่าด้วยระเบิดตั้งแต่ปี พ.ศ. 2518 เป็นต้นมา และมีปริมาณการทำลายปลาเพิ่มมากขึ้น ทั้งที่เกิดจากการกระทำของคนในพื้นที่และคนต่างพื้นที่ ทำให้ปลาในลำน้ว่าที่มีความอุดมสมบูรณ์กลับ

มีปริมาณที่ลดลงจากเดิมอย่างรวดเร็วและต่อเนื่องส่งผลกระทบต่อการดำรงชีวิตของชาวบ้านในขณะนั้นพอสมควร ผู้นำชุมชนของแต่ละชุมชนขณะนั้นได้เล็งเห็นสภาพปัญหาดังกล่าว ถ้าหากปล่อยให้มีการทำลายพันธุ์ปลาในลักษณะเช่นนี้ไปเรื่อยๆ อาจจะทำให้ปลาท้องถิ่นที่สำคัญสูญหายไปจากลำน้ำว่าได้ นายเสาร์ตันไช ผู้ใหญ่บ้านน้ำว่า นายช่วย ประทอง ผู้ใหญ่บ้านบักน้ำปู และนายบุญส่ง อินชา ผู้ใหญ่บ้านบ้านน้ำพระทัยขณะนั้นจึงใช้บทบาทของผู้นำหมู่บ้าน ประกาศให้ลูกบ้านได้ทราบโดยทั่วถึงกันว่า จะดำเนินการอนุรักษ์ปลาในลำน้ำว่าไว้ เพื่อฟื้นฟูพันธุ์สัตว์น้ำให้คงอยู่กับแหล่งน้ำ และเป็นการป้องกันการทำลายปลาด้วยระเบิด ไฟฟ้า ช็อต โดยมีขอบเขตการอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำในแหล่งน้ำใกล้ๆกับชุมชนนั้นๆ เช่นบ้านน้ำว่าดำเนินการอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำบริเวณวังควาย บ้านน้ำพระทัยดำเนินการ ณ วังฆ้อง บ้านน้ำปูดำเนินการ ณ วังกันทุ้ง จึงกำหนดมาตรการอนุรักษ์พันธุ์สัตว์ของหมู่บ้านออกมา โดยห้ามชาวบ้านทุกคนทั้งในและนอกหมู่บ้านจับปลาในเขตอนุรักษ์ แต่หมู่บ้านน้ำว่าไม่ได้กำหนดเป็นเขตอนุรักษ์แต่กำหนดเป็นเขตสงวน จึงไม่ได้ห้ามจับปลาในเขตสงวน เพียงแต่ห้ามการจับปลา ด้วยระเบิด ยาเบื่อ สารเคมีอื่นๆและใช้ไฟฟ้าช็อตเท่านั้น แต่สามารถจับปลาด้วยเครื่องมือจับปลาประเภทเครื่องมือกลได้ เช่น แห สสวิง ตาข่าย เบ็ด มอง ไซ การดำยได้ กำหนดการลงโทษสำหรับผู้ฝ่าฝืนไว้ว่า ถ้าหากมีผู้ฝ่าฝืนจะถูกปรับตั้งแต่ 1,000 - 3,000 บาท แต่ไม่พบว่ามีการใช้มาตรการทางสังคมอย่างเข้มงวด ถึงแม้ว่าจะมีการละเมิดมาตรการทางสังคมก็ตามแต่ก็ ไม่มีการลงโทษผู้กระทำผิด และไม่มีกระบวนการอื่นใดมาสร้างความร่วมมือจากชาวบ้านในการร่วมอนุรักษ์ ไม่มีการเขียนกฎของหมู่บ้านว่าด้วยการอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำแต่ประการใด การดำเนินการอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำในระยะเริ่มต้นได้รับการคัดค้านจากกลุ่มพรานปลาในหมู่บ้านว่า "จะอนุรักษ์ไปทำไม พอถึงฤดูน้ำหลากปลาที่เราอนุรักษ์ไว้ก็ว่ายหนีไปตามน้ำ หรือถูกกระแสน้ำพัดไป ทำให้สูญเสียเวลาเปล่าไม่ก่อให้เกิดประโยชน์แต่อย่างใด" เนื่องจากกลุ่มพรานปลาดังกล่าวยังไม่เข้าใจในกระบวนการอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำ และไม่สามารถจะระเบิดปลาในบริเวณที่เคยระเบิดปลาได้ แต่ก็ต้องยอมรับแนวคิดของผู้ใหญ่บ้าน และชาวบ้านส่วนใหญ่ที่ไม่ มีใครคัดค้านแนวทางการอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำดังกล่าว

การอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำของแต่ละหมู่บ้านพอครบรอบปีทางคณะกรรมการหมู่บ้านได้เปิดให้มีการประมูลการระเบิดปลาในเขตอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำของหมู่บ้านแล้วนำเอาเงินที่ได้มาพัฒนาหมู่บ้าน ในปีแรกๆหมู่บ้านก็มีรายได้จากการประมูลหรือการจำหน่ายปลาเป็นเงินราวๆ 5,000- 7,000 บาท แต่พอปีต่อๆมาปริมาณปลาในเขตอนุรักษ์ได้ลดน้อยลงทำให้จำนวนเงินที่ได้จากการประมูลการระเบิดปลาหรือการจำหน่ายปลามีจำนวนที่ลดน้อยลงบางปีได้เงินเพียง 300 - 500 บาทเท่านั้น ผลของการอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำในระยะนี้จึงยังไม่ประสบความสำเร็จ การดำเนินการอนุรักษ์ปลาของชุมชนลำน้ำว่าดำเนินการมาถึงปี พ.ศ.2528 เนื่องจากมีปัญหาอุปสรรคในการดำเนินงานของชุมชน จึงมีการพัฒนารูปแบบการอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำของชุมชนอีกครั้งหนึ่งในระยะที่ 2 อุปสรรคในการอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำของชุมชนคือการไม่ร่วมมือของชาวบ้านในหมู่บ้านซึ่งมีสาเหตุดังต่อไปนี้

1. คณะกรรมการหมู่บ้านมีมติให้มีการประชุมการระเบิดปลา ณ เขตอนุรักษ์พันธุ์ปลาประจำปี ซึ่งวิธีการดังกล่าวนี้ชาวบ้านหลายคนไม่เห็นด้วยและคิดว่า “จะอนุรักษ์ไปทำไม พอถึงขบปีก็เอาระเบิดมาหย่อนตูม แล้วปลาที่ไหนจะมาโดนได้” เป็นการใช้อำนาจของผู้นำหมู่บ้านแต่เพียงฝ่ายเดียว แต่ก็ไม่มีใครกล้าพูดในที่ประชุมหมู่บ้าน และในที่สุดชาวบ้านก็ไม่ยอมให้ความร่วมมือในการดำเนินงานดังกล่าว

2. การแทรกแซงอำนาจจากเจ้าหน้าที่ของรัฐ ในช่วงระยะเวลาดังกล่าวเจ้าหน้าที่ของรัฐนับว่ามีอำนาจและชาวบ้านให้ความเคารพยำเกรงมาก ในราวๆปี 2524 - 2528 ได้มีเจ้าหน้าที่จากหน่วยงานทางราชการ มาขอระเบิดปลาในเขตอนุรักษ์ของหมู่บ้าน พื้นที่บ้านน้ำว้าเป็นพื้นที่ที่ได้รับผลกระทบมากกว่าหมู่บ้านอื่นๆ เนื่องจากอยู่ใกล้อำเภอแม่จริมจึงมีความสะดวกต่อการมาระเบิดปลา โดยเฉพาะในปี 2527 - 2528 มีการมาขอระเบิดบ่อยกว่าปีก่อนๆได้ให้เหตุผลว่า “จะขอเอาปลาไปเลี้ยงเจ้านาย เลี้ยงหัวหน้า” ด้วยความเกรงใจข้าราชการและกลัวการกลั่นแกล้งหรือไม่ได้รับความสะดวกในการไปติดต่อราชการ ผู้ใหญ่บ้านก็ไม่ได้ปฏิเสธคำขอของเจ้าหน้าที่เหล่านั้นแต่อย่างใด ถ้าต้องการปลาไปเลี้ยงฉลองกันก็มาขอระเบิดปลาในเขตอนุรักษ์เรื่อยไป สร้างความไม่พอใจให้กับชาวบ้านผู้ที่ดำเนินการอนุรักษ์ปลาไว้แต่กลับถูกคนภายนอกหมู่บ้านมาจับปลาไปใช้ประโยชน์ ก่อให้เกิดคำถามในใจของแต่ละคนว่า “แล้วพวกเราจะอนุรักษ์ปลาไปทำไม อนุรักษ์แล้วกลับให้คนอื่นเอาไปกิน” หลายคนเริ่มไม่ให้ความร่วมมือกับหมู่บ้าน และไม่สนใจกับกฎกติกาการอนุรักษ์ปลาของหมู่บ้าน ความบาดหมาง ความอดทนได้ถึงขีดสูงสุดในปี พ.ศ. 2527 และในปี พ.ศ.2528 การอนุรักษ์ปลาชุมชนในลำน้ำว้าจึงถูกยกเลิกไปและก็เป็นสาเหตุส่วนหนึ่งที่บ้านน้ำว้าต้องเปลี่ยนผู้นำหมู่บ้านคนใหม่

1.2 การอนุรักษ์ระยะที่ 2 ตั้งแต่ปี 2530 - 2539 การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกันของชาวบ้าน

ต่อมาได้มีการเปลี่ยนแปลงผู้นำชุมชนคนใหม่ ในบ้านน้ำว้าเปลี่ยนจากนายเสาร์ ต้นไขมา เป็นนายชุม ทองคำ และบ้านน้ำปู้เปลี่ยนจากนายช่วง ประทอง มาเป็นนายธิ พรหมเกษา (สำหรับบ้านน้ำพระทัยยังคงเป็นผู้นำชุมชนคนเดิมและบ้านน้ำพระทัยได้รับผลกระทบจากอำนาจของเจ้าหน้าที่บ้านเมื่อน้อยที่สุดเนื่องจากว่าเขตอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำของหมู่บ้านอยู่ไกลออกไปจากชุมชนยากต่อการเดินทาง) ผู้นำชุมชนจึงได้มีการรื้อฟื้นการอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำใหม่อีกครั้งหนึ่ง โดยนำปัญหาอุปสรรคที่พบจากการอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำในอดีตที่ผ่านมามาปรับปรุงและพัฒนาให้ดีกว่าเดิม โดยมองว่าสิ่งที่จะดำเนินการอนุรักษ์ให้เป็นจริงเป็นจังได้ต้องอาศัยความร่วมมือจากชาวบ้านทุกคนในการร่วมคิดร่วมทำ และชาวบ้านเองต้องได้รับความรู้จากการอนุรักษ์ด้วย เมื่อชาวบ้านดำเนินการอนุรักษ์แล้วแต่กลับให้คนภายนอกพื้นที่มาแอบล่าที่อนุรักษ์ไว้ไป รับประทาน แล้วใครที่ไหนจะยอมเหนื่อยเปล่าชาวบ้านย่อมต้องมีการต่อต้านแน่นอนและมาตรการการอนุรักษ์ต้องมีความเสมอภาค ไม่ว่าจะเป็นชาวบ้านหรือเจ้าหน้าที่บ้านเมืองต้องได้รับการลงโทษเหมือนกันถ้าหากว่ามีการละเมิดกฎ และมาตรการการอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำต้องเขียนเป็นลายลักษณ์อักษร

ปิดประกาศในท้องไร่ให้ชาวบ้านมองเห็นได้อย่างชัดเจน อีกประการหนึ่งคือภาวะผู้นำ กล่าวคือผู้นำไม่รักษาผลประโยชน์ของส่วนรวม ไม่รักษากฎกติกาของหมู่บ้านที่ตั้งขึ้นมีการตัดสินใจโดยพลการ ทำให้ขาดพลังความสามัคคีในการร่วมมือร่วมใจของชาวบ้านในการดำเนินงาน(บ้านน้ำวัว) อีกประการหนึ่งถึงแม้ว่าหมู่บ้านจะดำเนินการอนุรักษ์ปลาไว้ แต่พอครบรอบปีในแต่ละปีกลับมีการระเบิดปลาในเขตอนุรักษ์แล้วผลของการอนุรักษ์จะประสบความสำเร็จได้อย่างไร ชุมชนจึงได้พัฒนารูปแบบการอนุรักษ์พันธุ์ปลาจากเดิมขึ้นมา ดังรายละเอียดต่อไปนี้

1. การกำหนดแหล่งน้ำให้เป็นเขตอนุรักษ์ยังเป็นพื้นที่เดิม แต่บางหมู่บ้านได้ขยายพื้นที่การอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำออกไปจากเดิม เช่น บ้านน้ำวัวได้ขยายพื้นที่เขตสงวนให้ครอบคลุมลำน้ำบริเวณที่ตั้งของหมู่บ้านออกไปเพิ่มเป็น 3 กิโลเมตรจากเดิมประมาณเพียง 600 เมตร ได้ใช้สัญลักษณ์ง่ายๆ เช่น ธง ป้ายที่ทำจากเศษไม้ในการบอกเขตเริ่มต้นและจุดสิ้นสุดให้ชัดเจน เพื่อที่ชาวบ้านทั่วไปสามารถสังเกตเห็นได้จะได้ไม่ล้ำเขตเข้าไปจับปลาได้ แต่บ้านน้ำวัวยังไม่กำหนดเขตห้ามจับเหมือนกับบ้านน้ำพระทัยและบ้านน้ำปู บ้านน้ำวัวกำหนดให้เป็นเขตใช้สอยตลอดบริเวณเขตอนุรักษ์เพียงแต่ห้ามการจับปลาด้วยเครื่องมือชนิดร้ายแรงเท่านั้น นอกนั้นชาวบ้านจับปลาได้ทุกวิธี

2. การกำหนดมาตรการอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำของหมู่บ้าน ชาวบ้านได้ร่วมกันกำหนดมาตรการอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำของหมู่บ้านดังนี้ ในเขตอนุรักษ์(เขตห้ามจับ)ถ้าจับสัตว์น้ำในเขตห้ามจับจะถูกปรับในอัตราสัตว์น้ำตัวละ 500 บาท พื้นที่เขตอนุรักษ์ของหมู่บ้านถ้าจับสัตว์น้ำด้วยเครื่องมือชนิดร้ายแรงจะถูกปรับครั้งละ 1,000-3,000 บาท ถ้าไม่ยอมเสียค่าปรับจะถูกส่งดำเนินคดีความตามกฎหมาย

3. การประชาสัมพันธ์ มีการส่งหนังสือมาตรการอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำของหมู่บ้านให้หมู่บ้านใกล้เคียงทราบ และมีการแจ้งในที่ประชุมประจำเดือนในระดับตำบล และอำเภอด้วย นอกจากนี้ยังมีการปิดป้ายประกาศมาตรการการอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำให้ชาวบ้านได้ทราบโดยทั่วถึงกัน

4. คณะกรรมการในการรับผิดชอบ คณะกรรมการที่รับผิดชอบในการดูแลการกระทำผิดกฎหมายของหมู่บ้านในการอนุรักษ์พันธุ์ปลา จะเป็นชุดเดียวกับคณะกรรมการหมู่บ้านชุดที่บริหารหมู่บ้านในขณะนั้น จะไม่มีการตั้งคณะกรรมการรับผิดชอบเกี่ยวกับการอนุรักษ์พันธุ์ปลาขึ้นมาใหม่

ผลของการอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำของแต่ละหมู่บ้านในระยะที่ 2 นี้ยังคงไม่ประสบความสำเร็จในการฟื้นฟูพันธุ์สัตว์น้ำได้อย่างจริงจัง ถึงแม้ว่าจะมีการอนุรักษ์อย่างจริงจัง เช่นบ้านน้ำวัวได้มีการเฝ้าระวังการลักลอบระเบิดปลาในเขตอนุรักษ์ตลอดระยะทาง 3 กิโลเมตรก็ตาม (บางช่วงชาวบ้านแบ่งหน้าที่กันเฝ้าเฝ้าบริเวณบางจุด พอไปเฝ้าระวังการละเมิดกฎระเบียบตามแนวเขตการอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำ) แต่พันธุ์ปลากลับมีการฟื้นฟูได้ไม่มากนัก สังเกตได้จากในปี พ.ศ. 2535 ปลาในลำน้ำวัวอยู่ในภาวะขาดแคลน ส่งผลกระทบลวิถีชีวิตของชาวบ้าน จนชาวบ้านจับปลาไม่พอต่อการบริโภคในชีวิตประจำวันได้เหมือนเช่นใน

อดีตที่ผ่านมา และในปี พ.ศ. 2533 เป็นต้นมาจะพบพ่อค้านำปลาทั้งชนิดสดและแห้งมาจำหน่ายในพื้นที่ตำบลน้ำพางมาก เพื่อสนองตอบต่อความต้องการของชาวบ้าน

สาเหตุของความล้มเหลวของการอนุรักษ์พันธุ์ปลาในระยะที่ 2 มาจากสาเหตุ ประการที่หนึ่ง บางหมู่บ้านเช่นบ้านน้ำปึงยังเปิดให้มีการประมงการระเบิดปลาในเขตอนุรักษ์ของหมู่บ้าน หรือคณะกรรมการหมู่บ้านดำเนินการระเบิดเอง เป็นประจำทุกปีในช่วงฤดูแล้ง ประการที่สอง พื้นที่เขตอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำของบางหมู่บ้านยังขยายพื้นที่ไปไม่มากเช่นบ้านน้ำพระทัยและบ้านน้ำปึง ทางคณะกรรมการหมู่บ้านได้กำหนดแหล่งน้ำให้เป็นเขตอนุรักษ์ในระยะใกล้กับหมู่บ้าน พื้นที่ที่ห่างไกลหมู่บ้านออกไปพรานปลาสามารถจะระเบิดปลาได้อย่างสบายในช่วงฤดูน้ำลด ประการที่สามบ้านน้ำว้างยังไม่กำหนดเป็นเขตห้ามจับสัตว์น้ำของหมู่บ้านเพียงแต่ห้ามจับปลาด้วยเครื่องมือชนิดร้ายแรงเท่านั้น นอกนั้นถ้าเป็นเครื่องมือของท้องถิ่นหรือเครื่องมือกลอื่นๆก็สามารถจะใช้ในการจับปลาได้โดยไม่ผิดกฎข้อบังคับของหมู่บ้านแต่ประการใด ปลาและสัตว์น้ำในลำน้ำว้างจึงถูกชาวบ้านและพรานปลาทั้งในและนอกพื้นที่ ครอบงำอยู่ตลอดเวลาจนไม่มีบริเวณไหนที่ปลาพอจะใช้หลบพักอาศัยและขยายพันธุ์ได้อย่างปลอดภัย จึงไม่มีปลาอาศัยอยู่ในบริเวณเขตอนุรักษ์การอนุรักษ์ในระยะที่ 2 นี้จึงยังไม่ประสบความสำเร็จตามที่คาดหวังไว้มากนัก จึงมีการพัฒนากระบวนการอนุรักษ์ในระยะที่ 3 ต่อไปอีก

1.3 การอนุรักษ์ระยะที่ 3 (ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2540 ถึงปัจจุบัน ช่วงก่อนงานวิจัย)

จากการดำเนินการอนุรักษ์ปลาของหมู่บ้านตลอดระยะเวลาประมาณ 17 ปีที่ผ่านมา ยังไม่สามารถฟื้นฟูพันธุ์ปลาท้องถิ่นในลำน้ำว้างให้กลับคืนมาเหมือนเช่นอดีตที่เคยมีความอุดมสมบูรณ์ได้ก็ตาม แต่อย่างน้อยชาวบ้านก็ได้เรียนรู้ความผิดพลาดในการดำเนินงานการอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำวิธีต่างๆ และเรียนรู้วิธีที่จะประสานชุมชนให้เกิดความสมัครสมานสามัคคีเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน สิ่งเหล่านี้ถือว่าเป็นความรู้ที่มีความสำคัญยิ่งในการที่นำมาเป็นพื้นฐานในการพัฒนากระบวนการอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำระยะต่อมา

จากความผิดพลาดของการอนุรักษ์สัตว์น้ำทั้งสองระยะที่ผ่านมาของหมู่บ้าน อันเกิดจากการไม่มีส่วนร่วมของชาวบ้านประการหนึ่ง และการมีกระบวนการจัดการทรัพยากรสัตว์น้ำของหมู่บ้านไม่ดีพอ อันเกิดจากการไม่ได้ร่วมแลกเปลี่ยนเรียนรู้กระบวนการดำเนินการอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำกับชุมชนที่ประสบความสำเร็จในดำเนินงานมาก่อน จึงได้มีการพาคณะกรรมการหมู่บ้านน้ำว้างจำนวน 4 ท่านไปศึกษาดูงานการอนุรักษ์พันธุ์ปลาครั้งที่หนึ่ง ในปี พ.ศ. 2540 โดยการนำของท่านพระครูพิพิธนันทคุณเจ้าคณะตำบลหมอกเมือง (ซึ่งเป็นพระธรรมทูตได้จาริกไปเผยแผ่ธรรมะและการพัฒนาหมู่บ้านในเขตอำเภอแม่จริมถือว่าเป็นบุคลากรที่มีความสำคัญในการนำการเปลี่ยนแปลงในด้านศาสนา วัฒนธรรมท้องถิ่น และการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน) ไปศึกษาดูงานการอนุรักษ์ปลาของบ้านหาดผาชน กิ่งอำเภอภูเพียง และบ้านด่อนแก้ว อำเภอท่าวังผา และการศึกษาดูงานครั้งที่สองในปี พ.ศ. 2541 เป็นการไปศึกษาดูงานของ

กลุ่มผู้นำหมู่บ้านในพื้นที่ตำบลน้ำพองจำนวน 20 คน ภายใต้การสนับสนุนงบประมาณในการศึกษาดูงานจาก สภาตำบลน้ำพองในขณะนั้น(ปัจจุบันยกฐานะเป็น อบต.น้ำพอง) ไปศึกษาดูงานการจัดการทรัพยากรสัตว์น้ำ บ้านหาดผาชนและบ้านดอนแก้ว ในการศึกษาดูงานทั้งสองครั้งนั้นทำให้ผู้นำชุมชนแต่ละหมู่บ้านมีแนวความคิดที่จะดำเนินการอนุรักษ์ปลาของหมู่บ้านตนเองให้ประสบความสำเร็จ โดยได้นำความรู้ที่ได้จากการศึกษาดูงานและประสบการณ์อนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำเดิมของชุมชน มาร่วมเรียนรู้ในเวทีชาวบ้านแต่ละหมู่บ้าน และได้มีการเสนอแนวทางที่จะพัฒนาเขตอนุรักษ์พันธุ์ปลาของหมู่บ้านให้ประสบความสำเร็จ โดยมีมติที่ประชุมของหมู่บ้านกำหนดรูปแบบการอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำของหมู่บ้านดังนี้

1. พัฒนาด้านการจัดสรรพื้นที่ บ้านน้ำว่าได้กำหนดพื้นที่ห้ามจับสัตว์น้ำอย่างเด็ดขาดตั้งแต่วังเวินจนถึงวังควายระยะทาง 600 เมตรเป็นเขตอนุรักษ์ ส่วนพื้นที่ที่เหลือเดิมระยะทาง 2.4 กิโลเมตรนั้นเป็นเขตสงวนพันธุ์สัตว์ของหมู่บ้าน บ้านน้ำพระทัยและบ้านน้ำปู ได้ขยายพื้นที่สงวนพันธุ์สัตว์น้ำเพิ่มขึ้นนอกเหนือจากการกำหนดเขตอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำแต่เพียงอย่างเดียว ดังนั้นพื้นที่เขตอนุรักษ์และเขตสงวนพันธุ์สัตว์น้ำในลำน้ำว่าโดยรวมจึงเพิ่มมากขึ้น ในการบอกเขตอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำของแต่ละหมู่บ้านนั้น ชาวบ้านได้ใช้ลวดที่ทำราวตากผ้ามาโยงข้ามลำน้ำเพื่อเป็นการบอกแนวเขต แต่ลวดดังกล่าวไม่มีความคงทนทำให้ต้องเปลี่ยนเกือบทุกปี ถ้าปีไหนไม่มีเงินเปลี่ยนก็ไม่มีสัญลักษณ์ในการบอกแนวเขตให้กับชาวบ้านทั่วไปๆได้ทราบ เป็นแต่เพียงรู้ๆกันเองเฉพาะคนในหมู่บ้านเท่านั้น

2. พัฒนามาตรการทางสังคม ในเขตอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำห้ามจับสัตว์น้ำทุกชนิด เช่น การระเบิด ไฟฟ้าช็อต ยาเบื่อหรือสารเคมี ตาข่าย แห เบ็ด สวิง มอง หรือวิธีการอื่นใดที่ได้มาซึ่งปลาหรือสัตว์น้ำ ถ้าผู้ใดฝ่าฝืนมีโทษปรับตามจำนวนปลาที่จับได้ในอัตราตัวละ 500 บาท ถ้าหากไม่ยอมถูกปรับ จะส่งดำเนินคดีตามกฎหมาย” และถ้าเป็นการจับสัตว์น้ำด้วยเครื่องมือชนิดร้ายแรง จะถูกปรับเพิ่มอีก 3,000-5,000 บาท

เขตสงวนพันธุ์สัตว์น้ำได้รับเปลี่ยนโทษปรับสำหรับผู้กระทำผิดมาตรการทางสังคมในการใช้เครื่องมือชนิดร้ายแรงในการจับปลานอกเหนือจากเครื่องมือกลเท่านั้น จากโทษปรับ 1,000 - 3,000 บาท เพิ่มเป็น 3,000 - 5,000 บาท ตามความเหมาะสมของการกระทำผิดในแต่ละครั้ง

การอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำในระยะที่ 3 นี้พบกิจกรรมที่เกิดขึ้นใหม่มีเพียงกิจกรรมเดียวได้แก่ กิจกรรมกองทุนอาหารปลา โดยหมู่บ้านได้นำเอาเงินกองกลางของหมู่บ้านไปซื้ออาหารปลามาแบ่งเป็นถุงเล็กๆและนำไปบริการให้กับผู้ที่มาเที่ยวชมวังปลา แต่กิจกรรมดังกล่าวยังไม่ประสบความสำเร็จเท่าที่ควร เนื่องจากปลาในช่วงต้นๆยังมีปริมาณไม่มากนักประกอบปลายังมีนิสัยที่ไม่คุ้นเคยกับคน จึงไม่ค่อยมีปลาออกมากินอาหารที่มีผู้นำเอาไปโปรยให้ แต่กิจกรรมนี้ยังคงดำเนินต่อไปโดยเฉพาะในหมู่บ้านน้ำว่า(วังปลาบ้านน้ำว่าเป็นจุดที่ชาวบ้านนิยมมาท่องเที่ยวกันมาก)

ผลของการจัดการทรัพยากรสัตว์น้ำของชุมชนต่างๆในลำน้ำว่า ทำให้ปริมาณสัตว์น้ำมีจำนวนเพิ่มมากขึ้น พันธุ์ปลาท้องถิ่นบางสายพันธุ์ที่เคยจับได้ในอดีตและสูญหายไปจากลำน้ำว่าในช่วงตั้งแต่ปี 2527 - 2536 เช่นปลาหมอ ปลาเพี้ย(กา) ปลากะแบน(กระมัง) ปลาบอก(สร้อยขาว) และปลาหมออารีย์กลับมาอาศัยขยายพันธุ์ในบริเวณเขตอนุรักษ์ของหมู่บ้านได้ ชาวบ้านสามารถจับปลามาเป็นอาหารในชีวิตประจำวันได้ดีกว่าเดิม แต่ก็ยังไม่เพียงพอต่อความต้องการบริโภคทั้งหมดของครอบครัว จุดเด่นของการกระบวนการจัดการทรัพยากรสัตว์น้ำในระยะนี้ ประการที่หนึ่ง มีการแบ่งพื้นที่แหล่งน้ำชัดเจน โดยแบ่งเป็น 2 พื้นที่ ส่วนที่หนึ่งเป็นพื้นที่ห้ามจับสัตว์น้ำทุกชนิด สัตว์น้ำสามารถจะแพร่ขยายพันธุ์ได้อย่างปลอดภัย และส่วนที่สองเป็นพื้นที่ใช้สอยชาวบ้านทุกคนสามารถใช้สอยร่วมกันได้อย่างเสมอภาคแต่จำกัดเฉพาะเครื่องมือจับปลาของท้องถิ่นและเครื่องมือกลเท่านั้น ประการที่สอง กระบวนการจัดการทรัพยากรสัตว์น้ำได้ผ่านกระบวนการมีส่วนร่วมของชาวบ้าน จึงก่อให้เกิดความร่วมมือจากชาวบ้านเพิ่มมากขึ้น

1.4 กระบวนการอนุรักษ์พันธุ์ปลาของชุมชนลำน้ำว่าในอดีต ตามลำดับ

1. การใช้อำนาจผู้นำหมู่บ้านในการกำหนดแนวทาง
2. การเรียนรู้กระบวนการจัดการทรัพยากรสัตว์น้ำของชุมชนแบบลองผิดลองถูก
3. การศึกษาดูงานหมู่บ้านที่ประสบความสำเร็จด้านกระบวนการอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำ
4. จัดเวทีชาวบ้านเพื่อนำปัญหาการลดลงของปลาลำน้ำว่ามาปรึกษาหารือร่วมกัน
5. จัดเวทีชาวบ้านเพื่อหามาตรการ การอนุรักษ์พันธุ์ปลาท้องถิ่น
6. ออกมาตรการการอนุรักษ์ปลาท้องถิ่น และประชาสัมพันธ์มาตรการ
7. การจัดสรรแหล่งน้ำโดยการกำหนดเขตอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำและเขตสงวนพันธุ์สัตว์น้ำของหมู่บ้าน
8. พัฒนาเขตอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำของหมู่บ้าน แสดงเครื่องหมายบอกเขตอนุรักษ์ให้ชาวบ้านได้มองเห็นอย่างชัดเจน
9. การให้ทุกคนในหมู่บ้านมีส่วนร่วมการอนุรักษ์ฯ และมีความเป็นเจ้าของเช่นกลุ่มพรานปลา กลุ่มแม่บ้าน กลุ่มเยาวชน

1.5 ปัญหาอุปสรรคที่พบในการจัดการทรัพยากรสัตว์น้ำของชุมชนลำน้ำว่าที่พบในการอนุรักษ์ระยะที่ 3 (ก่อนงานวิจัย)

การจัดการทรัพยากรสัตว์น้ำของชุมชนลำน้ำว่าตั้งแต่ระยะที่ 1 (ปีพ.ศ.2522)ชุมชนได้มีการพัฒนารูปแบบการอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำเรื่อยมาจนถึง การจัดการทรัพยากรสัตว์น้ำในระยะที่ 3 (ปีพ.ศ.2540 เป็นต้นมาจนถึงช่วงก่อนงานวิจัยฯ) ชุมชนได้รูปแบบในการจัดการทรัพยากรสัตว์น้ำที่มีความเหมาะสม สอดคล้องกับสภาพปัญหาในระดับหนึ่ง ประชาชนทั้งในและนอกหมู่บ้านส่วนใหญ่ได้ทราบระเบียบการอนุรักษ์